

FINLAND

och

Dess Invånare.

---

af

Friedr. Rühls.

Ifrån Tyskan

af

R — d.

Första Delen.

Stockholm,

Tryckt hos OLOF GRAHN, 1811.

STOR-FÖRSTENDÖMET

Finlands Historia till år 1807.

Det var det sköna land, hvares sol, ur tusen sjöar
Dig leende emot uppå din segerfärd,
O Birger, i dess prakt af lundar och af öar,
Dig böd en verkningskrets, ditt skaparsnille värd;
Hvars långsamt tämda folk igenom råa seder
Och trumpna anleten dig visade ett mod
Af stilla kraft och naken heder
Ståndaktigt på sin punkt, liksom en ärestod.

Franzén.

Innehåll.

Stor-Förstendömet Finlands Historia till år 1807. - S.	1.
I. Finländarnes Fornid. -	3.
II. Finlands eröfring af Svenskarne. — Svenska Kolonister. -	28.
III. Finlands Historia under medeltiden till Gustaf I. 1523. -	40.
IV. Finland under Gustaf I. och hans Söner till år 1611. -	77.
V. Finland under Gustaf Adolph.	106.
VI. Finland under Christina och Carl Gustaf ifrån 1632 — 1660.	141.
VII. Finland under Carl XI. 1697.	165.
VIII. Finlands Lidelse-historia under Carl XII. -	177.
IX. Finlands nyaste Historia.	202.

Den andra och tredje Delen, innehållande, den förra, allmän skildring af Finland, dess alster och invånare, den sednare, topografisk öfversigt af landets alla provinser, skola, jemte ett bihang om de Finska Kolonisterna i Sverige och Norrige, med första möjliga följa på denna.

Rättelser.

Sidan	9	raden	4	nfr. står	bitterhet	läs	butterhet
	10	—	1	ofr. —	fritagas	—	fritaga
	12	—	7	—	Runen	—	Runor
	14	—	24	—	<i>Fouhi-kändelse</i>	—	<i>Fouhi-kandele</i>
	16	—	1	—	behandlad	—	behandladt
	29	—	9	nfr. —	ortsmannen	—	ortsnamnen
	43	—	8	ofr. —	bördenne	—	bönderna
	51	—	1	—	särklilta	—	särskilta
	54	—	8	nfr. —	1643	—	1443
	82	—	20	ofr. —	förhållande	—	förhållandet
	94	—	2	—	1790	—	1590
	106	—	20	—	städerna	—	ständerna
	119	—	20	—	von	—	af
	121	—	17	—	von Sandomir	—	af Sandomir
	128	—	5	—	Carl XI.	—	Carl IX.
	129	—	1	—	regulierade	—	reglerade
	141	—	8	nfr. —	1673	—	1637
	154	—	1	ofr. —	der hade öfver	—	deröfver hade
	155	—	12	—	råkade i undersökning	läs	<i>hell-</i> <i>re</i> kom under förhör
	157	—	14	—	1549	—	1649
	158	—	8	nfr. —	städerna	—	ständerna
	187	—	8	ofr. —	fofbredds	—	fofbredt

Det notblad, som i noten sid. 13 citeras, har ännu icke kunnat bli tryckt, men skall åtfölja andra afdelningen, när den utkommer.

Stor-Förstendömet Finlands Historia till år 1807.

Allt sedan den nordligaste ändan af vår verldsdel blef bekant, finner man den bebodd af Finska stammar, hvilka ännu äro temmeligen vidt utbredda, men voro fordom långt talrikare: många hafva antingen helt och hållit sammansmält med andra, eller finnas ännu öfriga blott i svaga kvarlemningar, (såsom *Merer*, *Vesser*, (*Vatländar*), *Tschuder*, (*Letter*), eller ock hafva de genom sitt vidriga öde måst förändra sitt ursprungliga lefnadssätt, sin karakter, ja till och med sitt språk (såsom *Baschkirer*, *Tschuwascher*). Endast Ungrarne (*Madyarer*) har det lyckats, att bilda en stat, ett sjelfständigt rike; alla andra hafva af sina mäktigare grannar antingen blifvit underkufvade, eller ock, såsom *Lapparne* och *Ostjakerne*, jagade opp i yttersta nordnen, der icke något hopp mera blomstrade för det fikna begäret och alla ärelystnadens retelser ändtligen upphörde. Finnarne hade nyss gjort de första stegen öfver naturtillståndet, de lefde ännu utan alla politiska förbindelser och hade hvarken lärt att känna eller bruka sin styrka: då blefvo de angripna af folk, som redan stodo under lagens

makt, hvilkas kraft leddes af en endas vilja och hvilka, långt före dem i kultur, fäktade emot dem med slughetens konster och med nya okända vapen. En sådan kamp kunde icke blifva tvifvelaktig. Bedröflig var de stammars lott, som blefvo underkufvade af Tyskar eller Slaver; de förre förnedrade sina besegrade till slafvar, hvilkas förtryck blef med tiden allt svårare och förskräckligare: de sednare handterade dem icke bättre; ingenting gjordes, för att upplyfta de underkufvade folkstammarna till en högre grad af borgerlig välmåga och derigenom till en större moralisk och religiös kultur. Svenskarne endast behandlade på ett ädlare sätt Finnarne, till hvilkas beherrskare ett ungefär bestämde dem; redan i dessa råa tider, då de första eröfringarne gjordes på Finlands kuster, följde segrarne grundsatser, hvilka så sällan äro för eröfraren heliga; de gäfvö det underkufvade folket sina lagar och rättigheter och låto dem åtnjuta alla sin författnings fördelar, utan att främtaga dem deras språk eller inblanda sig uti deras enskilda ekonomi och förhållanden. De meddelte dem vidare alla de kulturens förmåner, hvaraf de sjelfve voro i besittning, utan att våldsamt vilja afvänja dem från det lefnadssätt, hvartill de blifvit föranledda genom klimatet och landets beskaffenhet, eller ock blott genom fördomar. Visserligen blef Finland snart en skådeplats för grufliga krig, hvilka fördes med en förbittring, ett raseri, som öfverstiger all trovärdighet, och i århundraden hämmade folkökningens, välmågans och upplysningens framsteg; men då folket icke var

förnedradt genom slafveri och icke hade förlorat sin individualitet, upphöjde det sig genom manlig ståndaktighet, ehuru under hårda ansträngningar, ifrån den djupaste ruin till njutningen af borgerlig frihet, det första hufvudvilkoret för all jordisk sällhet. Må vara, att det ock felas Finlands historia ett betydande politiskt intresse; den blir dock intressant genom framställningen af dess ursprung och de framsteg, som kulturen har gjort ibland ett talrikt, till själ och hjerta förträffligt folk; genom skildringen af den ståndaktiga och lyckliga ifver, hvarmed fria och slitiga menniskor sökte återställa det förstörda och utplåna spåren af eländet, samt tröstade sig öfver de förhärjningar, som vissa perioder gjorde landet till en ödemark; ändteligen, då de band, som i nära sex århundraden förenade Sverige och Finland, på ett så oförmodat sätt blifvit slitna, då en ny period begynner för Finland, torde det första försöket, att framställa Finska folkets historia, äfven i en strörre krets våga lofva sig någon uppmärksamhet.

I.

Finländarnes Forn tid.

Om Finska folkets läge och tillstånd, när deras land först eröfrades af Svenskarne, hafva vi högst ofullständiga underrättelser. Folket hade

ännu icke begrepp om skrifkonsten och kunde alltså icke efterlemna några skriftliga dokumenter. Dess sagor äro försvunna; de gamla sångerna gifva föga upplysning: de äldsta, hvilka utan tvifvel kommit mycket förändrade och stympade till oss, innehålla blott mystiska antydelse och drömmar af en utsväfvande vidskepelse. Endast fragmenter af historiska qväden finnas ännu öfriga, och äfven dessa sträcka sig blott till nyare händelser. De förhärjningar, hvarmed de många på Finlands falt forda krigen voro åtföljda, hade äfven för historien ganska ofördelaktiga följder; en mängd af urkund er och handlingar blefvo derigenom förstörda och förskingrade. Svenskarne sjelfva hade ingen historieskrifvare och de klostermunkar, som hafva efterlemnadt några anteckningar om sin tid, gifva oss blott högst torra, och till en del ganska obetydliga underrättelser: och dock äro dessa skrifter, jemte några påfliga bullar, de enda källor, som stå öppna för forskaren. Endast genom tillhjälp af språket och genom jemförelsen af de med dem så nära beslägtade Ehstländerne, om hvilkas äldsta historia vi äro något bättre underrättade, kunna vi göra oss åtminstone en allmän föreställning om Forn-finnarnes lefnadssätt och medborgerliga författning.

I de Finska krönikorna, som äro författade uti det 14:de århundradet, finner man utförliga förteckningar på Finska Konungar, men hvilka aldrig hafva existerat, utan af deras författare blifvit hämtade hit från den Danske historieskrifvaren Saxo och den Svenske Johan Magnus: för att gifva dessa förteckningar anstrykning

af sanning, är här och der satt ett Finskt klingande namn. Finnarne stodo ännu icke vid Svenskarnes ankomst under ett gemensamt öfverhufvud, utan lefde i sin naturliga frihet, utan lagar, utan regenter eller egentlig borgerlig regering. Hade Svenskarnes funnit en Konung eller Förste i spetsen för Finnarne, skulle historieskrifvarne svårligen hafva förbigått en så väsendtlig, deras hjeltars rykte förstörande omständighet: utomdess har Finska språket intet ord, som uttrycker Konung, Förste, Öfverhufvud, herskare eller domare: Konung t. ex. heter *Kuningas*, Förste *Ruhtinas*, (af Sv. Drott, Thrutin; Tr kunna Finnarne icke uttala), domare *Duomaris*; rike *Valdakunda* (af vålde makt och Finska tilläggningsordet *kunda*, som betyder trakt, distrikt); öfverhet *Ehswalda* o. s. v. De enda ord, som tyckas tyda på något slags regering och herravälde, äro *Wero*, skatt, pålaga och *Sakko*, böter: tilläfventyrs fordrade husfäderne af sina tjenare afgifter och utöfvade straffrättighet; äfven kände de ed och edgång, ty för dessa begrepp hafva de egna uttryck. — Att Ryssarne före Svenskarnes ankomst hafva utöfvat något slags herravälde öfver Finland, är en alldeles ogrundad förmodan. Ryska historien visar intet spår dertill. Finnarne uppfordrade aldrig Ryssarne till bistånd emot Svenskarnes anfall, ännu mindre trodde de förre sig vara förfordelade genom Svenskarnes företag; icke en gång hela Karelen, hvars norra del ostridigt tillhörde dem från fordom, var underkastadt deras välde till emot slutet af 13:de århundradet.

Hos Finnarne gafs ingen annan skilnad på stånd än emellan fria (*Wapa*) och slafvar (*Orja, Palvelja* tjenare), hvilka de hufvudsakligen erhöilo genom krig och ströftåg och hvilkas lott var nästan lika med de frias. Uttrycken stad, torg, årsmarknad, gata, äfven som benämningar på flera göromål och handtverk t. ex. en skräddeles, svarfvares, målares, garfvar-es o. s. v. hafva Finnarne lånt från Svenskan och något modifierat efter sin tunga, ett bevis, att deras bekantskap med dessa saker härstammar från Svenskarne. Några handtverk kunna visserligen benämnas med rent Finska namn, men man ser genast, att dessa äro nydanade. Deremot synas *Kanguri* (väfvare) och *Seppä**) (smed) vara urgamla ord och bevisa, att dessa handtverk hafva från uråldriga tider varit öfliga hos nationen. För alla arbeten och husgeråd, som höra till landtliga sysslor, icke blott till jagt och fiske, utan äfven till boskapsskötsel och åkerbruk, har språket ett rikligt förråd af egna och inhemska ord. Med dessa näringsgrenar har detta folk redan från ålder varit bekant, emedan det i annat fall med kändedomen om de till dessa handteringar erforderliga verktyg och förrättningar ofelbart äfven skulle hafva lånt deras Svenska namn eller betecknat dem med efterhärmade och stympade ord och talesätt. Det åkerbruk, som Finnarne drefvo, bestod hufvudsakligen i det så kallade svedjandet, hvil-

---

*) Egentligen En, som förfärdigar något, faber: Puuseppä, snickare af Puu träd; Tinseppä, tenn-gjutare o. s. v.

ket är dem eget, och nedanföre närmare beskrives: det tyckes som de mera hade lagt sig på denna näringsgren än på boskapsskötseln; ty strax efter landets intagande och folkets tvungna omvändelse pålades invånarne, att betala sina utskylder i spanmål till Biskopen och presterskapet; deremot erlade de Svenska nybyggarna i Nyland och Finska skärgården sina utlagor i smör, emedan de till större delen voro från Helsingland och, efter sitt lands sed, hufvudsakligen närde sig af boskapsskötsel. För smör hafva Finnarne ett inhemsk ord *woi*; men ost *juusto* synas de först sedermera hafva lärt känna. Också voro de icke alldeles obekanta med metaller och deras bearbetning; *Rauta* kallas jern, *Tefäs* stål, *Vaski* koppar, *Hopia* silfver; för guld, tenn och bly gifvas inga inhemskt Finska namn. Att Finnarne sedan urminnes tider hafva förstått att tillverka jern, förmodeligen af myrmalm, hvilket före dess rening och smältning kallades *Hölmä*, låter sig sluta dels af de egna benämningarne i språket för smedja, slagg, gös, tackjern o. s. v., dels af åtskilliga vidskepliga sånger, uti hvilka konsten att bearbeta metaller tillskrifves Gudarne. Finska svärd förekomma uti Isländska sagor och till och med ännu i sednare tider hafva Finnarne det rykte, att uti smidarbete vara utmärkt skicklige. Ändteligen förtjenar äfven den omständigheten anföras, att, enligt traditionen, de förnämsta bergverken i Sverige skola vara upptäckta af Finnar. En Finnes bock kom ifrån betet och var röd utaf det han vältrat sig på marken; egaren uppsporrade stället, och blef

upptäckare af den berömda Falu-grufvan *). Silfverbergverket i Sala skall vara upptäckt af en Ehstländare, hvilken en lång tid hållit sin upptäckt hemlig; man vill derfore också härleda namnet från Finska ordet *Sala*, hemlig **). Dessa berättelser må nu vara sanna eller, hvad som troligare är, något fabelaktiga, så ser man dock deraf, att äfven Svenskarne tillägga Finnarne en stor kännedom af metaller. De tyckas till och med redan hafva känt ett slags handel, ty man finner inhemska ord för köpa och sälja (*myyda* och *ostaa*); ja de hafva ett eget uttryck, *Raha*, för penningar, hvilket dock i äldsta tider bemärkte ett skinn, en betydelse, som ännu har bibehållit sig i Lapska dialekten. Förmodeligen betjente sig Finnarne i början af skinn, såsom måttstock, för att derefter bestämma sakernas värde; likasom t. ex. de gamla Slaverne vid östersjön till samma ändamål brukade linneväf, Novogroderne stjernlapparna på ekorrar och mårdsnutar, och Jsländarne fisk och vadmal.

Alla dessa omständigheter och bekantskapen med åtskilliga beqvämligheter bevisa tydligen, att nationen icke mera var i första råhetens tillstånd utan redan hade gjort några framsteg på kulturns bana. Att de icke voro alldeles utan alla samhällsförbindelser, röjer sig vidare

---

*) A. Hülphers Resa genom Dalarne. Westerås 1762. S. 386.

***) O. Grau Beskrifning öfver Westmanland, Westerås 1754. S. 223.

af deras förråd på inhemska ord till betecknande af icke blott* åtskilliga slags hus och husgeråds-saker, utan äfven gårdar, byar och till och med bylag, (*kyläkunda*, *kylä* by) samt församling-ar (*keräjä*, ett uttryck, hvilket man sedan använt till benämning på ting eller häradsrätt). De flesta af dessa ord äro dem gemensamma med deras närmaste stamförvandter Ehsterne på andra sidan om Finska viken; så att de förmodeligen redan voro i bruk, förrän begge nationerna skildes. Af berättelserna i den gamla Lifländska krönikan, hvartill man tror Lettern Henrich vara författare, och hvilken hör till den nordiska historiens förnämsta dokumeter*), lära vi, att Ehsterne ännu lefde i sin naturliga frihet, men dock slöto större eller mindre förbund till gemensamt försvar, att de församlade sig på allmänna sammankomser, vid hvilka nationens Äldsta hade det största anseende och krigs- och ströftåg till lands och sjöss beslötos, och att den starkaste, erfarnaste, mest ansedde och imponerande i krig erhöll ett slags öfverbefäl, ehuru ganska inskränkt. Denna målning, hvilken så mycket öfverensstämmer med andra halfvilda folkslags seder, passar ock till alla delar på Forn-finnarnes borgerliga författning.

Äfven i sina husliga seder liknade de vildar eller halfbarbarer: hårdhet i tänkesätt, tröghet, bitterhet och råhet i umgänge, hvarifrån

---

*) Under titel: *Origines Livonicae recensuit J. D. Gruber, Francof. et Lips. 1740, Fol.* Öfvers. på Tyska af G. Arndt. Halle 1747, Fol.

de ännu icke äro att fritagas, kunna dock icke läggas dem till last i högre grad, än andra okultiverade folkslag. Åkerbruket hade redan fäst dem vid vissa boningsplatser och förde dem derigenom småningom till ett slags samhällslefnad, hvilken, ehuru blottad på smak, finhet och studerad yppighet, som utmärka bildade folkslags seder och tidsfördrif, det dock icke feltes alla sällskapsnöjen, hvilka öfverensstämde med nationens alfvarsamma karakter, och dess mer dystra, än muntra och lifliga tänke- och umgängessätt. I hvarje hus, i hvarje by firades årligen af grannar, anförvandter och vänner med gemensam fröjd flera slags gästabad. Hit höra högtiderna vid deras bröllopp, förlofningar, barnfödsel, begrafningar, vidare anförvands-, skörds- och slagtfesterna, äfven som den högtidliga fröjdefesten efter lyckligt slutad björnjagt. Största nöjet och högsta förlustelsen vid alla dessa sammankomster gäfvo goda och starka drycker, hvilka till värdens och högtidens ära gemenligen förtärdes i så öfverflödigt mått, att man föga bekymrade sig om hela den öfriga undfägnaden; man sade derföre också *Häitä juoda, Peijäisia juoda* (dricka bröllopp, dricka graföl). Vin och andra utländska drycker voro dem obekanta äfven till namnet. Alla viner blifva ännu i Finland benämnda med namn af *Saxan Wiina*, Sachiska eller Tyska viner, emedan de allraförst blifvit införda af Tyska köpmän, på Finska kallade *Saxat*. Men för ett folk, hvilket länge drifvit åkerbruk, kunde det icke vara obekant, att af säd låter bereda sig en välsmakande och rusgifvande

dryck; derföre kunna också flera till dess beredande erforderliga tillbehörigheter, handgrepp och husgerådssaker, äfven som ruset deraf, uttryckas med åtskilliga Finska ord och talesätt. Korn (*ohra*), hvaraf dricka (det starkare och bättre heter *Juoma*, det svagare *kalja*) brygges, synes hafva varit det äldsta sädesslag, med hvars odling nationen sysselsatte sig; råg (*Ruis*) och hafra (*kavra*) hafva sannolikt först med Svenskarnes kommit in i landet och språket. Äfven biskötsel, hvilken nu alldeles gått under, var dem icke obekant och drefs äfven med någon framgång; språket har eget uttryck för bi (*mät-tiaiset*, *kimalaiset*) samt honung och mjöd (*mäsi Simä*); man kan utomdess också af åtskilliga gamla sånger sluta till deras bekantskap med honung och mjöd. Lika så enkla och okonstlade som deras drycker voro äfven deras rätter, hvaribland inga kräsligheter förekomma, inga gommen retande blandningar. Deras fiskfångst och jagt, deras åkerbruk och hjordar gifvo dem de få rätter, som de hade nödiga så väl till eget bruk som till gästernas undfägnad, och i deras tillredning hade konsten ingen stor andel. De rikas yppighet visade sig ibland blott i mängden af ätbara varor: bordet var till öfverflöd öfverlastadt med allt hvad huset förmodde och blef välbetänt så länge hållet i detta fullhetens tillstånd, som högtidligheten varade.

Men utom dessa bordsnöjen hade de vid sina glada sammankomster ännu andra tidsfördrif, hvaribland sång och den stundom dermed för-

enade instrumentalmusiken allraförst måste nämnas. Ifrån de äldsta tider tillbaka har nationen haft en egen skaldekonst: på Finska heter poesi *Runo*, i plural: *Runot*, och en skald *Runoniecka*, hvarvid är att erinra, att dessa ord tillfälligtvis hafva lika ljud med det Skandinaviska uttrycket *Runen*; men mellan hvilka dock icke den ringaste likhet eger rum. Finnarnes verser bestå i likalöpande, åttstafviga rader, hvilka i deras sammansättning äro bundna vid vissa bestämda regler, och till ljud och uttryck icke äro oangenäma äfven för fina och noggranna öron. Rimmet är främmande för den Finska poesin; i nyare tider har man visserligen för efterhärmingen användt det; men den egna karaktern har nästan helt och hållit försvunnit ur sådana stycken: deremot äro bokstafsassonanser ett hufvudvilkor, d. v. s. uti hvarje vers måste alltid tvenne ord börja med samma bokstaf eller samma stafvelse: afkortningar, stympningar, utlemningar eller andra friheter få icke skalderna tillåta sig. De enskilda ideer, hvaraf skaldestycket består, måste alltid hafva tvenne eller flera bestämda afdélningar, hvilka innehålla lika så många verser och äro så förenade med hvarandra, att följande versen uttrycker samma sak som den första, blott med andra ord och, om det ske kan, kraftigare. De Finska skalderna besjongo Gudarnas handlingar och äfventyr, förfädrens minne och berömliga bragder, äfvensom nästan alla lifvets glada och sorgliga uppträden, hvilka syntes dem vara af någon merkvärdighet: af deras fordna skaldestycken, i synnerhet af historisk innehåll, har likväl icke nå

göt kommit till oss, och man känner intet enda, som är äldre än sedan reformationstiden. De äldsta äro ostridigt de så kallade trollsångerna, hvilka vidskepelsen har tillagt en stor kraft, att använda sjukdomar och andra olycksfall, och hvarom i andra afdelningen skall utförligare handlas. De gamla Finska sångerna hade en egen, högst enkel och monoton melodi, som ännu bibehålles och är öfverallt rådande hos landtfolket i de öfre provinserna, och hvilken tyckes hafva varit den enda musikaliska komposition, som nationen kände i de äldre tiderna; de eljest få i landet förekommande folksångerna äro ganska tydeligen antingen af Svensk eller Rysk härkomst. Denna melodi, hvilken, oaktadt all dess enkelhet, det icke felas ett visst melankoliskt uttryck, blef fortsatt genom hela sången, denna må hafva varit så lång som hälst; hufvudiden blef beständigt den samma, utan att i de små variationerna, som den eller den singaren tillät sig, falla under grundtonen, eller stiga öfver kvinten *). Vanligen plägade Finnarne akkompanjera sina sånger med strängaspel. De hafva trenne slags zitror: den äldsta och vanligaste heter *Kandele*, är ungefär $\frac{3}{4}$ aln lång, vid nedra ändan ungefär $\frac{1}{4}$ aln bred, men ofvantill något smalare, försedd med tvänne bottnar och räta sidor, och till tjockleken som en vanlig viol. Den är spänd med fem strängar af stål.

---

*) Se bilagde notblad, der variationerna tillika äro bifogade. Texten lyder: Ett båd gick ut från himmelen från uppiätthållaren af hela naturen.

tråd (fordom af häst-tagel), hvilka noga äro stämda såsom G. A. B. C. D.: likväl är B. något lägre än TERTIA MINOR till G. MOLL. Akkompajementet sker gemenligen i UNISONO: dock blir merendels vid hvarje 18:del qvinten D tagen och om det så passar sig, också den fulla tersqvintakkorden hörd *). Detta instrument spelas med fingrarne. Enligt den Finska mytologien var en af deras förnämsta Gndar, den gamle Wäjnämöjnen, uppfinnare af det samma: sedan det var färdigt, sökte han förgäfves någon bland de dödliga, som kunde handtera det; derpå tog han sjelf harpan och spelte så förträffligt, att alla skogens, luftens och hafvets invånare härryckte lyssnade till dessa trolltoner, och han sjelf blef sluteligen så rörd, att tårar rullade som stora pärlor ner på hans kläder. Andra slage af deras musikaliska instrumenter kallas, med ett från Svenskarne lånadt uttryck, *Harppu*, är nästan 2 alnar långt, ungefär 1 aln bredt och ofvantill öppet; det är försedt med tre ståltrå-strängar och strykes med en stråke af hästtagel. Deras tredje instrument ändteligen *Juhi-kandelse* är nästan likt det förra, dock hälften mindre och blott försedt med hästtagelsträngar, men spelas på samma sätt. Af blåsinstrumenter, hvilka redan från gamla tider varit dem bekanta, gjorde de vid sina sammankomster intet bruk; skallmejan

---

*) S. J. Tengström om de fordna Finmars sällskapsnöjen och tidsfördrif (i Witterb. akademins handlingar VII, S. 265 — 287), S. 280.

(*Torvi*) och pipan (*Pilli* eller *Huilu*) synas hafva varit bestämda till andra ändamål. — Dans var forntidens Finnar så obekant, att de icka en gång hade ett ord, till att beteckna denna kroppsrörelse; äfvensom de icke eller hade någon musik som svarade deremot. In-vånarne i Karelen och Savolax veta ännu icke af detta tidsfördrif, och kuståboerne och Tavastarne hafva utan tvifvel lärt det af Svensk-arne, såsom ock orden *tantzi*, *tantzan* visa. Detta gäller äfven om alla på vinst beräknade spel, hvori de fordom voro aldeles oerfarna, ehuru väl dessa för sederna och välståndet så farliga tidsfördrif nu mera blifvit allmänt gängse bland Finska folket. Några andra spel voro nationen egna, men hvilka dock mera tillhörde ungdomen och barnaåldern, än att de tjente till förlustelse vid ofvannämnda sammankomster. De äldre roade sig fastmer med allahanda kropps-öfningar, som fordrade styrka och vighet, t. ex. med bågskjutning, skidlöpning, simning, kämpande o. d. och hvilka gäfvö dem den styrka, det mod och säkra förtroende till sig sjelfva, hvarigenom nationen alltid så i fredliga yrken som på slagfältet har utmärkt sig *).

Det andra könet, — hvilket bland alla vilda nationer alltid måste erfara ett hårdt öde, emedan begäret allena herrskar i det vilda bröstet och den obändiga kraften icke tämjes af några mildare känslor, blef äfven af Forn-finnarne

---

*) Se Tegströms förut anförda afhandling.

behandlad med ringa aktning och föga skönsamhet. Fadren, som i sitt hus hade högsta makten, eller, efter hans död, sönerne, bortsålde åt älskarne sina döttrar eller systrar för ett visst pris, hvarom man hade öfverenskommit: för uttrycket "bortgifta en dotter" hade gamla Finiskan: bortsälja henne. Uti ett gammalt qvåde säges om en fader, som var i begrepp att bortgifta sin dotter: han bortsålde sin flicka, han borthandlade sin kona. Bruden hade under tiden varit borta i skogen. Friaren kommer för att uppsöka henne, och berättar, huru han har besökt hennes fader, och med hvad handel han funnit honom sysselsatt. Ät hvem blef jag då bortsåld? frågade den sköna. "Du blef försåld till mig, min sköna hönä, till mig blef du borthandlad", är älskarens svar. Hon underrättar sig derpå om priset eller brudpenningen; friaren försäkrar, att den har varit rätt anseelig: nämligen en stridshäst för fadren, en ko för modern, ett par oxar för brodren, för systrarna en färtacka och ett stort spänne för sonhustran. Bruden tycker detta vara alltför litet, och af förtrytelse, att hon blifvit bortgifven för ett så ringa pris, förklarar hon sin brudgumme, att hon icke vill blifva hans maka; "litet, säger hon, gaf du för den goda, ganska litet för den sköna, om dig bryr jag mig icke". Så visste den kvinliga fäfangan att afvinna äfven en barbarisk sed ett smickrande utseende. I de äldre tiderna bekymrade man sig litet om brudens bifall; så snart fadren eller brodren hade kommit öfverens med friaren, blef för henne icke

an-

annat öfrigt än att lyda. Till galanteri och ömt frieri finnes ingenstädes något spår; ett enda exempel, hvilket blifvit besjungit i en gammal sång, är derföre ganska märkvärdigt: en flicka, som för ett anseeligt pris blifvit bortsåld till sin friare, blef derefter bortröfvad af en Ryss: hvarken fader, moder, syster eller broder ville befria henne från fiendens våld emot erläggande af brudpenningen; men en fremmande unger man var vek nog, att betala 100 daler, då hon anropade honom om hjälp och lofvade att blifva hans slafvinna, hans beständiga maka. — Utom fadren eller brodren, som egenteligen utlemnade bruden, måste äfven hennes andra närmaste anhöriga begåfvas med skänker; giftermålskostnaderna voro alltså ganska betydliga, och detta är kanske orsaken, hvarföre man icke hos Finnarne finner något spår till egentlig polygami. Husmodern blef icke mycket bättre handterad än en slafvinna: utom andra besvärliga göromål var det hennes skyldighet, att tillika med slafvinnorna och de andra qvinnohjonen stöta eller mala allt korn, som erfordrades för husets behof: ännu finner man i Savolax och Karelen, der väder- och vattenqvarnarne äro temmeligen nya inrättningar, qvarlemningar af denna sed. Vid fester skulle de sörja för tillredningen af mat och dryck, men voro utesluttna från allt deltagande i sällskapet och dess nöjen.

Hvad religion beträffar, visar sig häruti en stor likhet emellan de Finska stammarne; man bör blott anmärka, att, allteftersom enskilda stammar hade hunnit en högre eller ringare grad

af odling, voro också deras religiösa åsichter råare eller mera utbildade. Det är emedlertid svårt att erhålla en riktig föreställning derom, emedan källorna äro alltför orena och ofullständiga. All kunskap härom måste till större delen hämtas ur deras sånger, men hvilka i sin nu varande drägt äro ganska nya, ehuru väl icke kan nekas, att äldre åsichter ligga för dem till grund: men att skilja det gamla från det nya är en uppgift, om hvars utredande äfven den finaste kritikers skarpsinnighet måste förtvifla. Der förekommer samma fenomen, som visar sig i den så kallade Skandinaviska eller Nordiska mytologin; likasom denna, så har ock den Finska blifvit riktad och utsmyckad med nya tillsatser ur bibeln, ibland äfven ur den Romerska och Grekiska fabelläran. Att moderna ogenier icke med henne hafva drifvit ett lika missbruk, bör kanske tillskrifvas den hittillsvarande obekantskapen med Finska folkets språk och litteratur. *Jumala* är det uttryck, hvarmed Finnarne beteckna Gud; detta ord förekommer i alla Finska dialekter och synes icke hafva bemärkt någon särskilt gudom, utan, likasom Slavernes *Bog*, öfverhufvud varit ett allmänt namn för det högsta väsendet; det brukas derföre också i pluralis *Jumalat*. Uti första råhetens tillstånd dyrkade Finnarne, likasom ännu deras minst kultiverade bröder, de Kondiska Ostiakerne och, före deras omvändelse, Lapparne blott naturliga ting, sol, måne, stjernor, jord, berg, haf, kallor, träd, stenar o. m. d. Ibland stjernorna vände de sig hufvudsakligen till den stora björn; att bestiga dess skullror betyder i de gamla sångerna så mycket som att

upphöjas till högsta himmelen. Honom till-
 ägnas också en gemål, solens dotter, hvars bi-
 stånd man anropte emot nattjufvar, för att tvinga
 desse till att återlemna hvad de stulit. Af den
 fordna gudomliga vördnaden för berg och stora,
 enskilt liggande stenar finner man ännu många
 spår: uti kyrksocken *Orivesi*, i det egentliga Fin-
 land, ligger en hög bergsudde *Eräpyhä* (ganska
 helig), om hvars fordna högre bestämmelse de
 på dess rygg i qvadrat lagda stenarne erinra.
Pyhäma, heligt land, är namnet på en kyrk-
 socken i norra Finland: otaliga sjöar, floder,
 vattufall bära namnet *Pyhä*, helig. Att äfven
 källor dyrkades, bevisa de många nålar och an-
 dra små skänker, som man ännu på många stäl-
 len finner vara ditkastade. I de öfre provins-
 erna blifva ännu i dag vissa träd ansedda med
 helig vördnad af det vidskepliga folket. Den
 ursprungliga Finska religionen var alltså en e-
 gentlig Fetischism, d. ä. hvarje individu höll
 det föremål, som först mötte honom, för sin
 Gud, och vände sig till det samma med sina
 offer och böner; infall och tillfälligheter föran-
 ledde dem ofta, att ändra sina gudar, hvilkas
 verksamhet upphörde, så snart de icke längre
 tillbeddes. Husfadren gjorde kanske sedermera
 sina Fetischer till familjegudar, och en stäms
 öfverhufvud kunde upphöja sina till stamgudar;
 så uppstodo efter hand bestämda och allmänna
 gudar, och i samma mån nationen framskred
 på kulturens bana, blefvo naturfenomenerna
 personifierade, hvilket tillochmed var fallet
 med sjukdomar, ja med själfva döden.

Finnarnes högsta Gud hette *Wäjnmöjnen*, musikens och lyrans uppfinnare och upphofsman till hela deras religiösa kultur. Han skall allraförst hafva bragt eld på jorden och hade åskdundret i sin makt; äfven utmärkte han sig i skeppsbyggnaden. Fågelfångare, jägare och skogsmän anropade honom att slå på sin lyra, för att genom dess trollklang framlocka allt vildbråd; äfven fiskarne vände sig till honom i den förmodan, att hans strängaspel skulle åstadkomma en lika verkan på flodernas invånare. Han hade en underlig dräkt; hans gördel var besatt med fjädrar och dun; hans rock och hans hufvudbonad hade en väldigt skyddande kraft och blefvo i de häftigaste strider anropta som ett palladium. Man trodde, att hans svett vore i stånd att bota sjukdomar. Under hedniska tiden var han ofta i sällskap med sin yngre broder, luftguden *Ildreinen*: under påfvedömet måste han dela regeringen med Maria: därför gaf en Karelsk häxmästare på tillfrågan, hvilka Gudar allrämest blefvo dyrkade af hans hedniska förfäder, det svaret: "den gamle *Wäjnmöjnen* och Jungfru moder *Maria*". Han benämndes alltid med biordet *Wanha*, den gamle, och det synes, att man ibland för omvexling har kallat honom *Ucko*, gubbe, hvaraf åtskillige, som skrifvit öfver den Finska mytologin, hafva gjort en egen gud. *Hiisi*, en son af jätten *Kalewa*, var stark och vild och dyrkades som björnarnes Gud och de vilda djurens tämjare. Hans boning tänkte man sig som en förfärlig, ryslig ort: *mene Hüten*, gå till *Hiisi*, var en stor förbannelse. *Tapio*, skogarnas Gud, gaf jägaren

byte; han skulle hafva sin boning i den djupa-
 ste, hemligaste delen af skogen. I trollsångerna
 uppdrar man derföre ofta binen, hvilka de gamle
 Finnarne ansågo för heliga, att ifrån *Tapio's*
 boning hämta näktar eller honung till sårens
 helande. Han blef äfven anropad, när boskapen
 drefs ut på bete, för att bevara dem från vilda
 djurs förföljelser. Honom offrades en tupp.
Ilmareinen, af *Ilma* luft, väder, var luftens
 och väderlekens herre och föreståndare, och an-
 ropades derföre om godt väder och lycklig resa.
 Honom gaf man beständigt det biordet *Säppä*
 smed, konstnär; hvarföre han synes hafva varit
 skicklig i metallers bearbetning. *Kekki*, i en
 annan dialekt *Köyri*, var boskapsskötselns eller
 ock kanske öfverhufvud hela åkerbrukets före-
 ståndare. *Veden Emä*, vattenmodren, var en
 hafsgudinna. *Pohjolan Emendä*, nordens moder;
 hon skall hafva haft nie söner, hvilka alla voro
 fula och vanskapliga eller stympade till en och
 annan kroppslem. *Tapiolan Emendä*, skogens
 moder, var *Tapio's* gemål och blef oftare än
 han sjelf åkallad af jägarne, i synnerhet när de
 jagade efter små djur eller foglar. *Suckamiele*,
 kärlekens gudinna, bevekta de spottska skönas
 hjertan eller gjorde trotsiga ynglingar känsliga
 för flickans behag. Alla dessa synas hafva varit
 allmänna gudar, hvilka voro för hela folket
 heliga: men dessutom gafs det en mängd under-
 gudar, hvilka voro föreståndare af enskilda ting,
 men torde dock till en del blott vara tillskapade
 af sednare skalders fantasi; så anföres t. ex. en
 egen gud, *Egres*, hvilken hade uppsigt öfver
 lin och trädgårdsväxter, produkter, hvilka dock

först efter christendomens tider blefvo bekanta i Finland. De hade vidare en mängd husgudar och troll, men hvilka till en del först i sednare tidér blefvo lånta från nästgränsande folkslag. Tomtegubbarne (*maahiset*) måste äfven föräras med skänker; när dricka bryggdes eller bröd bakades, tillhörde dem förstlingen; vid ingen fest eller något sällskapslag fick man förgäta dem, och den husmoder, som väntade lycka af sin boskapsafvel, måste gifva dem sin beskärda del af mjölken. Den som ville uppföra ett nytt hus, måste, om han annars önskade i det samma lefva sund och välbehållen, allraförst bocka sig ner i alla hörnen och hälsa dessa underjordiska invånare samt bringa dem offer af salt, dricka och bröd. På hvar och en, som på något slags sätt orenade deras boning, utöfvade de en sträng hämd. Andra tomtegubbar, *Capeet*, stiftade idel ondt; de retade icke blott människorna, utan vågade tillochmed att angripa månan, och voro orsaken till dess för-
mörkelse. Gudarnes boningar och de mytiska orterna öfverhufvud blefvo alla planterade opp till Finlands yttersta nord: så är t. ex. *Kipumäki* (qualhögen), vid floden Kemi i kyrksocken Kemi, en i de Finska sångerna mycket beryktad plågoort; midt på kullen befinner sig en platt, urhållad sten, liksom ett bord och med flera altar af sten rundt omkring; till dessa hål förvisas smärtorna och qvalen; förmodeligen har det varit en offerplats, men hvilken nu mera icke någon vågar att bestiga; ty af alla, som hafva gjort ett försök, skall ingen hafva kommit med hälsan tillbaka. De voro icke alldeles

utan begrepp om ett tillkommande lif, men de tänkte sig detta fullkomligen likt med det närvarande och trodde, att människorna skulle der fortsätta sina härvarande sysselsättningar, att de i den tillkommande likasom i den närvarande världen skulle behöfva kläder och föda, att äktenskap och alla jordiska nöjen och förlustelser äfven der skulle ega rum: i de dödas rike, *Tuonala*, feltes derföre icke säd, vildt, fisk o. s. v. De låto, efter andra vilda folkslags sed, bågar, pilar, o. s. v. som tillhört de aflidne, följa dem med i grafven; för dem frambars mat och dryck, emedan man trodde, att själen efter döden skulle hafva en synnerlig kärlek för de ställen, der den mest hade uppehållit sig i lifvet. I Finland finnas också flera med ofantliga stenar betäckta ättechögar, uti hvilka man som oftast har funnit kärll af guld, silfver och andra metaller, äfvensom en mängd fogelben och hufvudskålar af smärre skogsdjur*). Finnarne hade inga gudabilder, likasom de gamla Germanerne; icke emedan deras föreställningar voro för höga och rena, utan emedan det feltes dem materialer, verktyg och konstskicklighet. De voro icke i stånd, att uppföra åt sina gudar tempel, att helga dem altaren; de valde icke eller några särskilda prester till deras tjänst; för alla dessa begrepp felas det deras språk egna uttryck. Hvarje husfader förestod sjelf gudstjensten: denna förrättades i synnerhet på vissa dertill invigda ställen i skogen, af hvilka

---

*) Åbo. Tidning, 1782. S. 221.

dylika finnas hos alla Finska folkstammar; men sättet är oss icke tillräckligt bekant. Dock får man icke med prester förvexla spåmän, tecknatydare, qvacksalfvare och häxmästare; sådana bedragare, som trodde sig kunna upptäcka alla hemligheter och kallades *Tietäjät*, *Indomiehet*, *Welhot*, *Noidat* o. s. v. gäfvos äfven bland Finnarne, och ännu har icke tron på detta slags visa män alldeles upphört. Några dagar i året voro heligare än andra och blefvo firade med vissa högtidligheter och allahanda lustbarheter: t. ex. den dagen, på hvilken vårsäden utsåddes; vid skördens slut lefde man högtidligare än vanligt och slagtade och förtärde med vissa vidskepliga ceremonier ett ända ifrån våren o-klippt lamm. När allt var inbergadt och slagtingen förbi, anställes en höstfest till fröjdebetygelse öfver den goda årsväxten. Björnfesten (*Kouwonpäälliset*) firades med många ceremonier, under hurtigt drickande och bågars klang; af grannarne gjordes till detta dryckeslag ett samman-skott af korn och matvaror. Alla gäster voro i högtidskläder; en gosse och en flicka blefvo i full prakt utvalda till brudpar. Först inbars björnens hufvud, hvilket blef upphängdt i ett träd, och sedan det öfriga i ärtsoppa kokade köttet. En mängd andra fester, hvilka äfven ännu till en del blifva fröjdefullt firade, äro af sednare ursprung, och många dervid förekommande vidskepliga bruk, hvilka den okunnige lätt kunde anse för lemningar af hedendomen, äro ingen ting vidare än öfverlefvor från de katholska tiderna och likaledes återfinnas, endast annorlunda modifierade, i Tyskland, hos Sla-

verne o. s. v. Om dessa äldre fester firades i stora, allmänna folksförsamlingar eller blott af enskilda familjer och byar, är oafgjordt. Man påstår, att Finnarne icke hafva känt några offer, emedan språket icke egde något eget ord till betecknande af denna handling *): men den tanken, att genom framburna gåfvor bevisa de högre väsenden sin erkänsla, är så naturlig hos den obildade natursonen, att man icke utan vigtigare grunder kan antaga en så märklig afvikelse. Det gifvas utomdess flera spår, hvilka förut till en del äro anförda, att folket verkligen kände gudaoffer, och äfven i de gamla sångerna häntyder mycket derpå. Alla öfriga Finska stammar, äfven Lappar och Ostiaker, offrade åt de högre naturerna, åtminstone ben och rhenhorn **)

*) *Uhri*, af Sv. offra; har intet F. Opfern och offra komma likaledes af *obferre*.

***) *Gabr. Arctipolitani (sub præsidio F. Törner) Diss. de origine ac religione Fennorum. Ups. 1728.* (8 ark. 4.) är alldeles obrukbar. Men förträffliga upplysningar finnas uti: *C. E. Lencqvist (præsiede G. H. Porthan) spec. acad. de superstitione veterum Fennorum theoret. et practica: p. 1. Aboæ 1782.* 55 SS. 4 p. 11:da *ibid.* (Tyvärr! har jag blott kunnat begagna den första delen). *C. Gannander mythologia fennica*, eller förklaring öfver afgudar o. s. v. Åbo 1789. 112 S. 4. i alfabetisk ordning, full af goda anmärkningar, hvilka äfven sträcka sig till den Lappska religion, men äro vanställda genom en illa anbragt lärdom, som förlorar sig i jämförelsen med grek. och hebr. namn o. a. d. H. G. Porthans Anmärkningar rörande Finska folkets läge

Bland ett folk, som icke känner någon skrift och litteratur och är likasom afskuret från all bekantskap med den öfriga bekanta världen, samt bor under en sträng himmel i ett fattigt land, får man icke vänta något spår af vetenskaper. Den nödtorftiga kunskap nationen hade om vissa enkla läkemedel, några stjernbilder och dylikt, förtjenar icke att räknas dit. För den stora och lilla björn, sjusstjernorna och orion (Wäjnämöjnen's sköld) hafva Finnarne egna och urgamla namn. De kunde äfven åtskilja årstider och månader: men för veckor och dagar hafva de lånat uttryck från Svenska: för timmar hafva de intet annat betecknande än *Hetki* d. ä. en liten tidsafdelning. Merkvärdigt är, att Finnarne hafva ett inhemskt ord för bok eller bref; men att deraf sluta, det de redan före deras förening med Sverige skulle hafva varit bekanta med skrifkonsten, vore dock alltför raskt. Äfven Slaverne, hvilka visserligen först med christendomen lärde känna bokstafskrift, hafva egna uttryck för bok (*Knigi*) och skriva (*piesat*). Det Finska ordet *Kirja*, bok, synes komma af *Kirjawa* brokig; ordet *Raamattu*, som betyder en skrift, en kodex, härstammar utan tvifvel af det Grekiska grammata

---

och tillstånd, då det först lades under Svenska kronans vissa och varaktiga värd. (i Vitter. Akad. Handlingar IV. S. 1-35.) S. 21. *M. Pauli Juusten chronicon episcoporum Finlandensium annotationibus illustratum. Disputationibus acad. prop. H. G. Porthan. Aboæ 1799. (812 S. utan index 4.) S. 93.*

och har förmodeligen af Ryssarne blifvit fortplantadt till Finnarna; *Luen*, jag läser, torde vara beslägtadt med läsa.

En egentlig krigskonst finner icke rum hos fria vildar; dock egde Finnarne åtskilliga vapen till anfall och försvar så väl emot fiender som vilda djur: deribland höra stridsklubbor, svärd, båge, spjut: de hade större och smärre pilar. Förmodeligen kände de också sköldar, hvilka åtminstone voro i bruk hos Ehstländerne. Desse betjente sig äfven af rytteri; icke blott begge stammarnas nära anförvandtskap *), utan äfven det inhemska Finska ordet *Ratza*, hvarmed en stridshäst åtskiljes från en annan häst *Hep*, *Hevoinen*, göra det troligt, att äfven Finnarne förstodo att strida till häst. Djupa och täta skogar voro förmodeligen deras förnämsta tillflyktsort, som icke voro starka nog, att draga till strids; dock hafva de äfven starkare befästat vissa af naturen otillgängliga berg och begagnat dem till sin säkerhet; sådana fästningar tyckes fordom ordet *Linna* hafva betecknat. Ehstländerne hade också fasta orter, hvilka bestodo i träd- eller stenförskansningar utan murverk. De

---

*) Ehstland och Ehsterne (Ostland, Ostländerne) äro tydligen Germaniska namn; (den etymologiska härledningen af Ehstniska *Eees*, *Eeest*, för, *eeestima*, förland, kan jag icke finna klar och antaglig. En Ehstländernes fästning heter *Sommelinde* (*Suomelinne*, Finlandsborg) hos Henr. Letter S. 94. efter Arndts öfv. Det är derföre icke osannolikt, att i äldsta tider namnet *Suome* äfven sträckte sig till sträckan i söder af Finska viken, Jemför Porthans Anmärk. S. 27.

vid sjökusten, i synnerhet vid Finska viken boende Finnar lade sig tidigt på sjöröfveri; i synnerhet voro Karelarne och Ehstländerne berömtade derfore. De gjorde icke blott de närmaste vattnen osäkra, utan vågade sig tillochmed inuti den Svenska skärgården, ja ända in i Mälarn och till Danemark. Detta bevisar, att Finnarne egde någon erfarenhet i sjöväsendet, hvilket också bestyrkes genom språkets rikdom på de dertillhöriga ord och talesätt. Den betydliga handel, som redan i de äldre tiderna drefs emellan de Tyska kusterne och Nowogorod, retade sannolikt dessa korsarers begär och gaf dem anledning och medel, att alltvärdare utsträcka sina resor och utvidga denna förfärliga näringsgren. Likasom Normännernas ströftåg voro en hufvudanledning till det Skandinaviska nordens omvändelse och upplysning, så var också den Finska nationens underkufvande och christendomens utbredande på östra kusterna af det Baltiska hafvet närmaste följden af de ströftåg, som Finska korsarer så ofta företogo *).

II.

Finlands eröfring af Svenskarne. —
Svenska Kolonister.

Den Svenske Konung Eric, med tillnamnet den Helige, törstade efter den äran att förvärfva

---

*) Jemför Porthans Anmärkningar och *P. Funsten chronicon*, S. 58. &c.

christna läran nya bekännare och utbreda dess välde; det på andra sidan om bottniska vikern belägna landet, hvars invånare dessutom hade genom oftare ströftåg uppfordrat hans hämd, syntes erbjuda det skönaste tillfälle dertill. Det var sannolikt år 1156 eller 1157, som han anträdde sitt tåg; han landade på södra kusten af det egentliga Finland: hans eröfringar inskränkte sig inom distriktet af Nyland och det egentliga Finland, närmast vid hafvet, och sträckte sig mera till vester än till öster och norr. Invånarne längs hela kusten af Nyland ända till Kymmene och något vidare, äro af Svensk härkomst. Den nya kolonin blef genom namnet Nyland afskild från det öfriga Finland. Ännu samma sommare vände Eric tillbaka, men lemnade qvar några trupper i Finland, dels för att hålla det kufvade folket i tygel, dels för att gifva presterne nödvändigt understöd. Också är det icke osannolikt, att för ännu större säkerhet en borg blef anlagd, kanske slottet Åbo. Kolonisterne spridde sig äfven till skärerna vid kusten af Nyland och Finland; de voro till största delen från Helsingland, såsom är klart dels af de många ortsmannen Helsingé, Helsingfors o. s. v. dels af skilnaden emellan den Finska eller Karelska och Helsingska lagen.

Biskop Henrich i Upsala, till börden en Engelsman, var den som hufvudsakligen uppmuntrade den fromme Konungen till hans tåg emot Finnarne, och blef på detta också hans följeslagare. Hans ifver, att blifva Finnarnes Apostel, var så stor, att han äfven efter Eric

afståg qvarblef, för att utbreda den christna tron; förmodeligen i den biasigt, att lägga de nyomvända under Upsalas biskopsstift. Att utföra tronens budskap bland råa, fiendtligt sinnade folkstammar, fordrade ostridigt ett mod och en försakelse af alla jordiska njutningar, som man icke nog kan beundra, och hvilket allena låter förklara sig genom en ovanlig grad af religiös ifver. Visserligen blefvo de nyomvända icke genom öfvertygelse förmådda till ändring af sin tro, utan ofta genom våld, ännu oftare genom de slugaste och finaste konster, genom under, som missionärerne gjorde, och genom jordiska fördelar, hvarmed de sökte att locka och förblända dem. Så äfven i Finland. De första christendomens bekännare voro det blott af tvång: så länge en fiendtlig här hotade dem, lofvade de alltid att bevara tron och åstundade lärare och predikanter; men knappt var denna borta, så affollo de och föraktade och förföljde de andlige *). Att gifva folket begrepp om religionens sanningar, var utomdessa förenadt med oändliga svårigheter; icke blott emedan det feltes tolkar, utan emedan dessa i ett obildadt och på uttryck för abstrakta idier fattigt språk icke kunde med-

---

*) Se Påfven Alexanders III. bulla — (Alexander satt på påfliga stolen från år 1159 till 1185) — utan årtal i *G. H. Porthans sylloge momentorum ad illustrandam historiam fennicam. Åboæ 1802. 4. S. 14.* Ty värr har denna högst vigtiga samling af gamla urkunder blifvit afbruten genom författarens död; blott 2:ne delar hafva utkommit, hvilka innehålla 168 S.

delar rätta meningen, om de också fattade den. Äfven i sednare tider gafs det präster, som icke det ringaste förstodo Finska och derföre måste betjena sig af tolkar; af brist på språk-kunskap förkunnade dessa sednare för allmänheten ofta de orimligaste dårskaper: en gång predikade t. ex. en prest på juhldagen, att Jesus vore född af stammen Jesse: tolken förledd genom likheten af det bibliska uttrycket med Svenska ordet gäss, öfversatte: att Frälsaren var född af en gås; åhörarne började att skratta; predikanten förmodade genast, att hans tolk måste hafva sagt något falskt, och erinrade honom, att förbättra sitt fel; men denne sade på Finska: är han icke kommen från gåsens fot, så är han det kanske från dess tår *). Man föll på de besynnerligaste infall, för att göra christendomen bekant för hedningarna; midt uti Riga uppförde de andlige år 1204 ett ganska väl anordnadt profetskådespel, hvilket Latinerne kalla en komedi. En tolk förklarade innehållet af pjesen för de hedniska Liffändarne och Ehsterne, hvilka utgjorde åskådare. Men då Gideons beväpnade började kämpa med Filisteerne, blefvo de rädda; de lupo bort af fruktan, att de skulle blifva slagne till döds **). Hvilken kan under sådana omständigheter finna det underligt, att ett sålunda omvänt folk fattade det häftigaste hat emot sina lärare och deras tro? Visserligen måste de ofta vika för makten, och i det yttre efter-

*) *Ganänder mythol. fennica* S. 92.

**) *Heinrich der Lette, Aradts öfvers.* S. 44.

härma de bruk, hvilka man hade lärt dem såsom kännetecken på en christen: i hemlighet blefvo de sina gamla gudar trogne. Småningom uppstod den tanken, att den christna Gudens makt dock åtminstone måste komma opp emot deras, och att det följakteligen i hvarje fall vore det säkraste, att likaledes dyrka honom: de stälde derföre den Treenige Guden och jungfru Maria bredevid Wäjnmöjnen och Ilmareinen. På detta sätt synes den besynnerliga hopblandningen af urhedniska och christna ideer i den Finska mytologin naturligast låta förklara sig. — Henrich förvärfvade på Finlands fält martyrkronan: En Finländare hade begått ett mord, Biskopen ville underkasta honom kyrkans straff, men blef slagen till döds af den trotsige barbarn. Under skedde genom hans döda kropp på det stället, som hans blod hade befuktat: fromma sinnen voro öfvertygade om hans helighet; man vet väl icke, att denna blifvit honom tillerkänd på det vanliga högtidliga sättet, dock gifvo honom åtskillige Påfvar tillnamnet Helig, och de omvända Finländare höllo honom för sin himmelska beskyddare, till hvilken de troende stälde sina böner: hans dyrkan utbredde sig småningom till andra ställen i nordn. Hans bild, som föreställer honom i full biskopsskrud, trampande på sin mördare, hvilken ligger för hans fötter, och hafvande vid sidan en stridsyx, uppställes i de Finska kyrkorna till allmän dyrkan; till firande af hans minne bestämdes allmänna högtidsdagar (den 19 Jan. och 18 Jun.) och till hans ära upp-

uppfördes domkyrkan i Åbo, till hvilken efter dess fulländande hans ben blefvo förda år 1300 med stor högtidlighet och betraktade som dess största klenod: redan förut voro vallfarter anställda till hans graf i Nousis, och man hade de sällsammaste berättelser om de under, som vid den samma hade förefallit. Afven omsättelsetiden firades med största högtidlighet, ablat utdelades, relikier utställes till allmän åskådning, till kyssning och dyrkan. — Henrich's öfverlevor blefvo år 1720 tagna från kyrkan, under det Rysska besättningen låg i Staden, och sammanställda till ett fullkomligt skelett, hvilket blef öfverlemnadt till Först Gallitzin, som skickade detsamma till Zarn för hans samlingar tillika med brödet, hvaraf arbetarne hade ätit under dömens uppbyggande: Henrichs ben befinna sig förmodeligen ännu i St: Petersburg, dock torde det svårligen låta utröna sig, på hvilket ställe *).

Hvilka politiska steg och mått Svenskarné först träffade, derom äro vi i fullkomlig okunighet; äfvenså litet veta vi huru långt deras besittningar sträckte sig. Men af Sveriges dåvarande förhållanden och läge kan man sluta, att antalet af de kvarlemnade trupperna icke kunde vara stort: också voro de nyomvända i början ganska få. I det hela erforo Finnarne

*) S. Lagerbrings Svea Rikes Historia II. S. 255.
Paul Fuusten S. 145 - 164. Om St. Henrichs ben,
 Åbo Tidning 1800. Nr. 6. 7.

ännu alltid en mild behandling, och deras lott var i jemförelse med deras grannars, Ehsterne, ganska lycklig. Ingen blef beröfvad sin personliga frihet; alla, som efter hand underkastade sig segrarnes välde, och foljakteligen med tiden hela folket,ingo bibehålla jord och egendom; snart togo de äfven del i de lagar, som öfvervinnarne medbragte. Skilnadén emellan Finsk och Svensk eller Helsingisk lag sträcker sig blott till utskylderna; den förra voro de gamla invånarne, den sednare kolonisterna underkastade; ofta stod en kyrksocken till hälften undén Svensk, till hälften under Finsk lag. Ett hus (eller en rök i då varande kanslispråk) betalte efter Karelsk lag tvenne goda skinn, efter Svensk tvenne mark. smör; eller i förra fallet en rågad karp*) råg, i sednare 10 skålp. smör. Många invånare flydde dock för de nya fremlingarne till de inre trakterna, och utbrede öfver allt det häftigaste hat emot de fremmande folk, som hade tagit deras kuster i besittning: äfven på Lapparne syntes denna revolution hafva verkat högst ofördelaktigt, ty de blefvo af de utvandrande Finländarne drifna allt längre opp till norden.

De hedniska Finländarne, i synnerhet Tavastarne, till hvilka missionärerna äfven ibland vågade sig, ehuru med ringa framgång, förenade sig med de öfriga stammarne, Karelarne, Ingerne, Ehsterne, och oroadé den nya kyrkan

---

*) Karp ett Finskt mått, som innehåller halftredje, i några trakter halfannan spann; sednare förhållandet är förmodeligen det äldsta.

och de fremlingar, som hade nedsatt sig i deras
 granskap: äfven Ryssarne sällade sig till Svensk-
 arnes och den Rysska trons fiender. Påfven
 Gregor IX. gifver en förskräcklig målning på
 det raseri, hvarmed i synnerhet Tavastarne
 förföljde de christna: döpta barn blefvo dödade;
 på de fullväxta utsleto de först inelfvorna och
 offrade dem sedan åt deras gudar: andra tvungo
 de att löpa omkring ett träd, till dess de ned-
 sjönko andlösa (tilläfventyrs att straffa dem för
 den djerfhet, hvarmed de plögade nedhugga
 heliga träd); på presterne utstucko de ögonen;
 andra åter blefvo stympade och förbrända *).
 Den helige Henrich's förste efterträdare, Ru-
 dolph, blef bortförd af Kurerne och dödad;
 omkring år 1198 förbrände Ryssarne den af
 Svenskarne anlagda staden Åbo, och ännu dess
 fjerde Biskop Thomas, hvilken gjort sig utom-
 ordentligt förtjent af den vacklande Finska kyrk-
 ans upprätthållande, måste för att undgå fiend-
 ens raseri, söka en tillflykt på ön Gothland.
 De nordtyska handelsstäderna drefvo med dessa
 christnas vilda fiender en ansenlig handel,
 hvilken gaf dem tillfälle, att försälja sitt byte
 och derigenom ännu mera upplammade deras
 tofbegär, samt tillika försåg dem med allahanda
 behofver, i synnerhet med jern, vapen och
 skeppsträdverke, hvilket mycket lättade deras
 företag. Gregor IX. lät visserligen åtskilliga
 gångor utgå förbud emot en handel, hvilken
 var så hinderlig för den nya kyrkans tillväxt:

---

*) S. Gregorii Bulla af den 9 Dec. 1237. *Portlan*
Sylloge S. 37.

men när voro förbud i stånd att sätta gräns för vinningslystnaden?

För att göra en ända på dessa beständiga infall, samt tillika utvidga eröfringarne i Finland och dymedelst gifva dem mera säkerhet, beslöt Jarl Birger ett nytt tåg. Han landade 1249 på södra kusten af det nuvarande Österbotten och vände sig emot Tavasterne, hvilka efter ett lätt motstånd blefvo skingrade och drifna på flykten. Alla fångar, som antogo dopet och christendomen, blefvo forskonade; den som vägrade, nedhögs. Huru långt hans eröfringar sträckte sig, kan man icke noga uppgifvas sannolikt blef, utom Satakunda, provinsen Tavastland ända till Páyanäsjön lagd under Svenskt välde: men nordliga delen bebodde utan tvifvel ännu Lapparne. Till säkerhet anlade Birger ett slott, hvilket feck namnet Tavasteborg (sedermera Tavastehus; ibland också Kronoborg). Om landets beskaffenhet och de nya inrättningarne denna tid äro vi föga underrättade. Nya kolonister nedsattes der och kyrkor uppbyggdes på flera ställen. Hela landet var betäckt med skog; hvarje husfader eller fullvaxt man måste i stället för andra utlagor betala till biskopen skinn af ekorrar eller hermeline. Men strax efter Svenskarnes ankomst blefvo skogarne röjda, åkerbruket tog till, och utskylderna blefvo sedermera snart lefvererade i korn och hafra. I början synas de Svenska Konungarne just icke hafva dragit några inkomster af landet: de underkufvade Finländarnes och kolonisternas utskylder tillfölo biskoparne, hvilka förmodeligen skulle

använda dem till trons befestande och utbredande. Men sedan Svenskarnes område blef utvidgadt och inkomsterna ansevärdt föröktes, öfverlemnade dem Biskopen Bero frivilligt till Konungen *). Efter hand insåg man alltmera värdet af den nyvunna provinsen; Birgers fjerde son Benedikt erhöll denna, redan mot slutet af 13 århundradet, som Hertigdöme; dock veta vi icke under hvilka vilkor den blef honom gifven, icke eller huru han forvaltade densamma.

Det tredje tåget ändteligen, som befestade och fulländade Sveriges herravälde öfven Finland, gjordes år 1293 af Torkel Knutson, Konung Birgers förmyndare under dess minderårighet. Första anledningen dertill var Karelernas oupphörliga rövverier, hvilka understöddes af Ryssarne, och icke blott föllo in på Svenska området samt utförde de största grymheter, utan ock öfverhufvud gjorde östersjön osäker. Planen till detta tåg var redan länge sedan uppgjord. Påfven hade gifvit sitt samtycke och låfvat alla riddersmän och krigare, som ville deltaga deri samma ablat, som väntade de hjeltar, hvilka sträfvade att rycka den heliga grafven undan de otrognas händer. Genom de oredor, som herrskade i Svea Rike, hade utförandet blifvit fördröjdt. Ändtligen gick Riksmarskalken Torkel med en mäktig flotta till den fiendtliga kusten; invånarne blefvo öf

---

*) *Paul Juusten chronicon*. S. 189.

vervåldigade, och till säkerhet anlades fästningen Wiborg: han sjelf vände tillbaka genom Sverige. Biskop Peter af Westerås förkunnade de vilde christendomen; de måste bekänna den, om de ville undgå svärdet eller slafveriet. Under Kareln förstod man då också tillika Savolax: denna provins var i synnerhet i den nordliga trakten ännu ganska svagt befolkad: vid Svenskarnes infall sökte förmodeligen åtskillige Kareler från södra trakten en fristad här och i nordliga Österbotten. Men ju längre Svenska valdet utbredde sig i öster, desto närmare ryckte de på Ryssarne, hvilka länge hade förgåtit den gamla förvandtskapen och blott ögerna sågo de germaniska stammarne i deras granskap. En kedja af blodiga krig, hvilka ända till nyaste tider oupphörligt förhärjade Finland, var följden af denna kollision. Torkel Knutson intog den i norr om Ladogasjön belägna fästningen Kexholm (ett Svenskt ljudande namn, men hvilket förmodeligen är förvrängt af det Finska *Kakissalmi*, *kukussund*) och försåg den med en besättning: brist på lifsmedel tvang en del af de kvarlemnade tropparne att återgå till Sverige: Ryssarne, underrättade om besättningens ringhet, besloto att rycka fästningen ur Svenskarnes händer, hvilka, sedan de icke längre kunde motstå den öfverlägsna fienden, föredrogo döden framför en skymflig öfvergång, gjorde ett utfall och stridde till sista man. År 1298 gick Torkel Knutson för andra gången till Finland, för att hämnas detta nederlag och sätta den nya provinsen, om hvars värde man blef allt mer och mer öfvertygad, i säkerhet för

Ryssarnes förskräckliga härjningar. Han landade utan motstånd och ryckte med sin här till Newa, vid hvars strand — man vet icke noga, på hvilket ställe *) — han anlade den andra fästningen Landskrona. Ryssarne sökte hindra detta företag: en förfärlig makt till sjöss och lands blef uppådad. Sedan de i upprepade anfall sökt bestorma skansen, men alltid blifvit tillbakadrifna, tvungo dem Svenskarne genom ett utfall till aftåg, och kunde nu fullända det påbegynta arbetet, utan att vidare blifva oroade. Torkel vände tillbaka till sitt fädernesland, sedan han forut ännu gjort ett förhärjande infall på fiendens gebit, Ingermanland och Watland. Under vintern blef manskapet i fästningen oändligen försvagadt genom den osunda vistelsen inom nya murar och genom njutningen af blott salta födoämnen; endast ett litet antal var skickligt till tjenst; i denna belägenhet syntes Ryssarne åter för portarna; borgen blef eröfrad och förstörd **). — I politiskt hänseende blef hela Finland nu indeladt i tre ståthållareskaper, hvilkas föreståndare residerade på de tre hittills anlagda slotten eller borgarne, (Åbo, Tavastehus, Wiborg): Kommendanten på Åbo slott synes, åtminstone i vissa perioder, hafva egt

---

*) Der Svartån faller i Newa säga de Svenske krönikorna; tilläfventyrs *Tschernoja Retschka*, svarta bäcken, som vid Alexander Newsky's kloster faller i Newa. Hupels Bemm. über Ingermanl. in nordische Miscellen St. 13, 14, S. 25.

**) Lagerbring II. S. 622 - 681. Geschichte Schwedens von Rühs, B. IV. §. 78.

rang framför de öfriga. De Svenska Konungarne valde till ståthållare öfver Finland alltid utmärkt kloka och moderata män, hvilka sökte att styra folket mera genom mildhet än våld. Stränghet förmådde ingenting öfver Finnarnes hårda sinne: men, så snart de voro sin öfverhet tillgifna med kärlek, betalade de icke blott alla sina utskylder med noggran beredvillighet, utan de uppfyllde deras befallningar äfven med fara för sitt lif^{*)}. Att de nya fästningarne och andra författningar till landets skydd icke voro tillräckliga, synes klarligen af flera spår till nya och stora förhärjningar, som af Ryssarne anställdes. Svenskarne forfaktade dock beständigt sitt välde öfver Finska viken och Nawa; de tilldelade hanse-köpmännerna en formelig tillåtelse, att besöka dessa vatten, doch med det uttryckliga vilkor, att icke tillföra Ryssarne vapen, jern, stål och pengar (EXPENSAS)^{**}).

III.

Finlands Historia under medeltiden till Gustaf I. 1523.

De Svenska Konungarne använde, så mycket deras tidehvarfs anda och upplysning tillät, äf-

^{*)} *Olai Magni breviarium de gentibus septentrionalibus.* L. XI. c. 4.

^{**}) *F. C. H. Dreyer spec. juris lubecensis de jure naufragii,* S. 109. o. ff. och S. 174; samt *Porthans sylloge* S. 50.

ven på kulturns befordran bland sina nya undersåter en uppmärksamhet, som är verkligen öfverraskande. Tavastland blef efter hand befolkadt: i de norra landskaperna voro ännu oerhörda skogar: invånarne från de sydligare trakterna plögade vissa tider begifva sig dit, dels för jagt och fiske, dels ock, för att, när något gynnande tillfälle visade sig, begagna landet till svedje. De tillvällade sig derfore ett slags egendomsrätt öfver dessa distrikter och ville utesluta andra från rättigheten att göra uppodlingar derstädes: men i kraft af konglig befallning nedsatte sig här nya kolonister, hvilka genom ett skyddsbref af år 1300 sattes i säkerhet emot alla anspråk *). De Svenska soldaterna trodde förmodeligen, att de stränga lagar, hvorigenom qvinnofriden i Sverige var tryggad, icke skulle sträcka sig till de besegrade Karelernas hustrur och döttrar; de utsväfningar, som de derfore tillåto sig, föranledde Konung Birger år 1316, att bevilja Karelska hustrur och jungfrur samma säkerhet och samma rättigheter, som tillkommo andra könet i Sverige **). Ett nytt infall, som Ryssarne företogo år 1318, förstörde åter i grund den tilltagande kulturn, de trängde ända till Åbo, förbrände staden, samt röfvade och förstörde i domkyrkan utom en mängd kle- nodier äfven alla detta ärevördiga tempels monumenter; invånarne måste taga sin tillflykt till skogarna, emedan de eljest utsatte sig för faran,

---

*) *Porthan Sylloge*. S. 53.

***) *Porthan Sylloge* S. 47. jemf. *Fuusten*. S. 584.

att af dessa råa fiender blifva bortförda i fångenskap. Sedan desse öfverallt utbredt skräck och förödelse, vände de tillbaka. Den inre oreda och förvirring, som då rådde i Sverige, tillät Svenskarne icke, att komma den aflägsna provinsen till hjälp. Ryssarne blefvo allt djervare; år 1322 belägrade de under anförande af Zar *Georg Danielowitsch*, slottet *Wiborg*, men blefvo nödgade att tåga tillbaka, utan att hafva uppnått sitt ändamål. Genom dessa fejder blef hanse-köpmänernas handel förstörd och afbruten; de medlade derföre fred foljande året; gränsen blef med mycken noggranhet bestämd: tre domsagor (hvilka då hade ett vida större omfång än i sednare tider) *Savolax*, *Jäskis* och *Euräpää* afträddes till Sverige; gränsen började vid *Systerbäckens* utlopp ($\frac{2}{3}$ mil från nuvarande *Petersburg*) och gick ända till *Kellontaipala* (förmodeligen i nuvarande kyrksocken *Kuopio*). Alla handlande tillstaddes en fri fart på *Newa*; de skulle icke oroas hvarken af Svenskar eller Ryssar. Äfven så litet i Ryssland som i *Karelen* skulle man anlägga nya fästningar; öfverlöparne lofvade man att utlefverera; genom de förolämpningar, som privata personer tillåto sig emot hvarandra, skulle icke det goda förhållandet emellan de båda rikena störas *). Men äfven genom de högtidligaste fördrag blef landets lugn föga tryggadt: Ryssarne höllo dessa endast

---

*) *Sylloge* S. 76. jemf. *Lagerbring* S. 398. *Paul Fausten* S. 243. *Schwedens Geschichte vom Rüh* B. V. S. 112.

så länge, som det behagade dem; deras rofbegär behöfde blott den ringaste anledning, och de förnyade sina förhärjande tåg. Det elände, hvaruti Finland var försatt, rörde Konung Magnus: han sökte år 1334, att lätta folkets betryck genom åtskilliga förmåner och att öfverhufvud återställa kulturn i det förskräckligt härjade landet: allt nyland, som bördenne upptogo, skulle de hela fyra år få bruka utan skatt. En mängd skogar hade blifvit ett rof för lågorna och lågoöde, oaktadt de voro fullkomligt tjenliga till uppodling; det Finska åkerbruket bestod ännu alltid i svedjande; en tillfälligt förstörd buskskog låto egarne ligga ouppröjd, emedan de först efter flera år kunde vänta någon afkastning. Konungen gaf alla, som ville uppodla dessa trakter och derföre betala den vanliga skatten, tillåtelse att tillegna sig dem, i fall den rättmätige egaren icke ville eller kunde företaga uppodlingen; den som hade lust och förmåga till en sådan uppröjning, måste först vända sig till Guvernörn eller den som företrädde hans ställe ock feck sedan för sig och sina efterkommande till beständig arfvedel behålla allt det land, som han på detta sätt hade förvärfvat. Äfven blef fastställt, att ursprungligen skattskyldiga egendomar, om de sedan kommo i en frälse (adlig) egares händer, icke skulle förändra sin natur, utan sedan som förut bära den tunga, som vidhäftade dem. Invånarne i synnerhet i de ny-eröfrade provinserna blefvo behandlade med mycken skonsamhet; äfven tionden betalte de efter en billig öfverenskommelse. Genom Svenskarne, hufvudsakligen genom munkarne, som

äfvén af andra länder gjort sig på lika sätt förtjenta, blefvo nya örter och växter, dels kökskryddor, dels humla, lin och hampa införda, hvilka i denna tid specialiter uppräknas bland de saker, hvaraf tionden skulle betalas. Åkerbruket synes hafva blifvit allt indrägtigare: jagt, hvilken ännu utgjorde en hufvudnäringsgren, aftog, spanmålen stod till ett lägre pris; deremot stego skinnen i förhållande allt högre. Invånarne i norra Österbotten lefde ännu nästan alldeles som Lappar: åkerbruket var högst ringa; derfore kunde också här inga pastorater inrättas i likhet med dem i Sverige; de andlige erhöilo sin tionde och öfriga räntor i skinn (af hermeliner och ekorrar; de förra kallas hvita, de sednare bågskinn, emedan dessa djur skötos med pilar), skjälar, foglar och alla slags djur, fisk, torra gäddor, hö och smör: vidare erhöilo de bröstet af hvarje björn, framdelen af hvar rehn och elg, och hvar tionde rehnkalf. Ett lispund torra gäddor räknades lika med tvenne hermelinskin, och ett halft pund smör med fem ekorrskin *).

Omkring år 1348 utbrast ett nytt krig med Ryssarne; men om orsakerna dertill gifver oss historien icke den ringaste upplysning. Konung Magnus af Sverige ville göra ett afgörande

---

*) *Sylloge* S. 61. jemf. Någre Anmärkningar till K. Magnus Ericssons Historia, egentligen rörande Finland, Bihang till Åbo Tidningar 1785. S. 94 - 135.

försök, att kufva sina östliga grannar: för att göra detta företag angenämt för folket och förskaffa sig fremmande makters bistånd, föregaf han, det han hade för afsigt, att omvända Ryssarne till katolska religion. De bevekelsegrunder, som föranledde Konungen till detta tåg, blifva ännu obegripligare, om man erinrar sig hela Sveriges dåvarande tillstånd, hvilket var bragt i sådan oreda och förvirring, att han icke en gång kunde hafva ens den ringaste förhoppning om en lycklig utgång. Fanater retade honom förmodeligen till ett så dåraktigt företag och smickrade honom med den Högstes omedelbara bistånd *). Understödd af ett anseeligt antal utländska värfvade soldater, rågade han i spetsen för sin här mot Novgorodska gränsen; i början gynnade honom lyckan: *Orechowitz* (*Schlüsselburg*) och den tillgränsande landsträckan blef intagen; de fångne blefvo tvungna att afsäga sin fädernetro, och satte i frihet mot löfte om en anseelig lösepenning. Men Ryssarne, förstärkte af sina landsmän, Mongolerna och Litthauerne, skyndade hit, för att drifva tillbaka den öfvermodiga fienden till deras sjelfständighet och religion, och bestraffa hans djerfhed. Svenskarne blefvo innestängda: Magnus undkom, icke utan möda, med en del af sin här: Ore-

---

*) Dalin omnämner uti sin *Svea-Rikes Historia* II. S. 46 378, att de Svenska sändebuden, som måste göra Ryssarne det vackra förslaget till antagande af den latinska ritus, af dem blefvo kallade filosofer; skulle icke, liksom hos Bysantinerna, munkar förstås under detta uttryck? S. Schlötzer *Nestor* III. S. 183.

ohowetz blef med storm intagit, och hela besättningen nedergjord. Huru kriget slutade, veta vi icke; dock varade det ännu ända till år 1351; Påfven Clemens VI. sökte komma Konungen till hjälp genom en bulla, hvori han uppfordrade till ett korståg emot de otrogna Ryssarne, hvilka han framstälde såsom upphofsmännen till detta krig. Vid den förening, som Konung Magnus slöt i Jönköping år 1357 med sin son Eric, hvilken hade upprest sig emot honom, afträdde hela det Svenska Finland till denne sednare; Eric besökte sjelf landet, för att lära känna dess tillstånd, och befriade folket från de nya pålagor, hvarmed de Kongl. Ståthållarne hade betungat det.

De borgerliga oroligheter, hvarmed Albrechts von Mecklenburg thronbestigning år 1364 var åtföljd, utbredde sig äfven till Finland: Albrecht sjelf gick öfver bottniska viken, för att rycka landet ur händerna på sin motståndares, Konung Magnus, anhängare. Efter en långvarig belägring blef Åbo ändteligen intaget; en del af Finland hyllade den nya regenten. Han vinnlade sig om att ingifva folket förtroende och kärlek till sig; i synnerhet sökte han vinna på sin sida klereciet, hvars mäktiga inflytelse på den stora hopens sinne och tänkesätt han kände: alla besvär, som förebragtes, blefvo afhulpna; presterskapets privilegier ökade och stadfästade. Det Svenska Riksdrottset, Bo Jonson, som i de Svenska annalerna är berömd för sitt anseende och sin utomordentliga rikedom, hade förstått att förvärfva sig hela Fin-

land; han uppbyggde i Nyland slottet Raseborg, hvaraf ännu finnas ruiner i kyrksocken Karis. På östra sidan förnyade Ryssarne sina härjande infall. Vi känna väl icke så noga de närmare omständigheter, som åtföljde dessa förhärjningar; men vi hafva förhand en bulla af Påfven Urban VI., uti hvilken de rättrogne uppfordras, att bistå Svenska riket emot Ryssarne, hvilka anställde grufliga förordelser: ablat lofvades icke blott alla dem, som hörsammade denna uppfordran, utan äfven andra personer, om de gäfvo ett visst tillskott i pengar, som skulle användas på Rysska kriget, kunde blifva delaktige af samma nåd *). Dessutom uppträdde en ny fiende; de beryktade nordtyska sjöröfvarne, Vitalienbröderne, härjade och plundrade kusterna.

Kalmare-Unionens period var äfven för Finland ingen lycklig och blomstrande tidpunkt, ehuru detta land var för des aflägsenhet mindre blottstält för de oroligheter, som partianda och djupt rotade fördomar så tidigt alstrade i Sverige. Blott en förblindad partiskhet kan misskänna och tadla Unions-Konungarnes goda vilja och redliga afsigter. Eric af Pommern, hvars minne af historieskrifvarne så orättvist blifvit misshandladt, egnade åt Finlands angelägenhetet en utmärkt och synnerlig uppmärksamhet. Han besökte sjelf landet år 1407, och alla hans författningar röja en sund och förståndig blick och ett upprigtigt sträfvande, att bringa Finland opp

---

*) Acta Litter, Sveciæ 1724. 591.

till välmakt. För att dela de alltför stora länderierna och dymedelst skaffa flera invånare tillfälle till bergning och förtjenst, förordnade han, att de odelbara allmänningarne skulle anvisas åt nya kolonister emot vanliga utskylder till kronan, och att de, som hittills hade besutit och begagnat dem, skulle efter föregången värdering af tolf bofasta män, få en billig ersättning derföre. Skogar och ouppodlade fältmarker skulle skiljas från de hemman, till hvilka de hittills hade hört, och gifvas åt andra besittare, dock utan nackdel för deras förra egare. Konungen sökte att under sin härvaro bestämma beskattningen: de hittills varande lefvereringarne i produkter blefvo fastställda i pengar; ett helt hemman skulle betala 10 marker, en rök fem, och en plog två; hela bylaget eller distriktet skulle häfta för betalningen af hela summan. Vid denna, af alla Svenske historieskrifvare utan åtskilnad missförstådda och klandrade anordning ligger klarligen ett dubbelt ändamål till grund, att först nämligen utgifterna skulle blifva mera rättvist fördelade och de rika vidkännas en större tunga, än de fattiga; för det andra önskade man att uppbära inkomsterna i redbart mynt, för att desto lättare kunna disponera öfver dem; ty regeringen hade sitt hufvudsäte i Dannemark. Att Eric genom dessa mått och steg icke ville förtrycka sina Finska undersåter, skönjes tydeligen af många andra förordningar till deras bästa. Inhysesshjon skulle komma bönderna till hjälp vid betalningen af utskylderna, och fyra förståndiga män bestämma

huru mycket de, hvaroch en efter sina omständigheter, skulle dertill bidraga. Ville bönderna i brist på klingande mynt gifva produkter och varor, skulle dessa värderas icke efter uppborrdsmännens godtycko, utan af åtta, hälften af bönder, hälften af fogden utvalda, förståndige danemän. De från slotten mera afläggset liggande landtboerne tillstaddes det, att utan någon nackdel först om vintern, då transporten vore lättare, betala sina om sommaren förfallna utlagor. Till den mest tryckande tunga, hvilken bönderna voro underkastade i medeltiden, hörde det åliggande, att dels underhålla slotten och de så kallade kungsgårdarne, dels att sköta och ansa den dertill hörande åkern. Invånarne sågo derföre högst ogerna, att en ny borg anlades i deras granskap; de blefvo äfven af de legotropar, som utgjorde besättningen, betungade och misshandlade. Konung Albrecht blef derföre igenom det omkringboende folkets föreställningar förmådd, att låta nedrifva den af honom vid Kumo uppförda fästningen. Ståthållarne utöfvade dessutom allahanda pressningar, och fordrade mera tjenster, än dem egentligen tillkommo: detta förtryck måtte i synnerhet hafva varit stort i Finland, hvilket låg så vida afläggset från konungens uppsigt. Eric sökte att afhjelpa detta oväsande så mycket som möjligt: han förklarade, att bönderna icke voro skyldige, att gifva underbefallningshafvande fri kost, hästar och vagn; uppborrdsmännen befalte han, att inrätta sina resor utan nackdel för undersåtarne. I synnerhet välgörande voro hans förordningar i afseende på justisväsendet. Svenskarne hade

vid sin första ankomst infört Svensk lag och justisförfattning; Finnarne hade derom nästan inga begrepp, såsom man ännu ser af språket, hvilket från Svenskan har lånat nästan alla laguttryck (t. ex. *Laki*, lag)*): nationen kunde emedlertid vara lätt tillfreds dermed, ty den behöfde icke derföre uppgifva sin gamla justisförfattning. Först omkring år 1324 nämnes om en Lagman öfver Finland; förut, innan folket blef upplyst om rättegången och hade vant sig dervid, blefvo alla forefallande rättegångsstridigheter i korthet afgjorda antingen af militärvederbörande eller af de andlige. Språket måste nödvändigt nu också redan hafva nått ett slags bildning, för att lämpa sig till juridiskt bruk. Förmodeligen var det de så kallade Lagläsarnes skyldighet att tolka lagen. Lagmannen öfver Finland synes i början hafva haft en ringare värdighet, än hans embetsbröder i Sverige; också hade han ingen andel i konungavalet; denna tillstaddes honom först år 1363 af Håkon med hans faders och hela riksrådets samtycke, dels emedan Finland, likasåväl som de Svenska provinserna, bildade ett biskopsdöme och en lag-saga, dels emedan hans förfäder alltid hade rönt trohet och kärlek af folket; presterna tillika med tolf bönder åtfoljde Lagmannen; likväl blef uttryckligen stadfastadt, att, om de för elakt väder eller vinterns skull icke kunde inträffa i rättan tid, skulle dock icke konungavalet uppskjutas**). Landet var redan indelt i vissa

*) Andra exempel ofvanföre.

***) Sylloge S. 132.

domsagor, för hvilka särskilda häradshöfdingar blefvo förordnade: vissa tider hölls också ett kongligt ting i Finland, inför hvilket rättegångsstridigheterna i högsta instansen blefvo afgjorda.

— En lagman kunde icke för landets stora omkrets och de besvärliga vägarne årligen hålla ting öfver allt; det var honom icke eller tillåtet, att till ett ställe hopkalla invåranne från flera distrikter, utan han skulle i kraft af lagen sräskest besöka hvarje domsaga; derföre förordnade Eric år 1435, att hela Finland skulle fördelas i tvenne lagsagor; Lagmannen öfver södra Finland hade under sig södra delen af det egentliga Finland med de dertill hörande skären, dessutom Nyland, östra och vestra Karelén, hvartill äfven Savolax räknades, och Tavastland; den öfver norra Finland hade norra delen af det egentliga Finland tillika med dess skär, samt Osterbotten, Satakunda och Åland. En annan inrättning, hvilken han träffade, var icke mindre hälsosam för landet; han fann, att justisförfattningen var mycket förfallen, emedan konungen blott sällan kunde besöka denna aflägsna provins, och det föll folket tungt och kostsamt, att vända sig till honom; för att afhjelpa dessa svårigheter, stiftade han en presidialrätt, hvilken skulle en gång hvar år (på St. Henriksdagen den 29 Jan.) hållas i Åbo: tiden var högst beqväm, ty ablatet och årsmarknaderna lockade då hit talrika skaror. Biskoparne, alla i Finland närvarande Riksråder, Lagmän, Häradshöfdingar och Kronofogdar bestämdes till ledamöter. Konungens ställe skulle företrädas utaf ett af honom utnämndt Riksråd; för öfrigt

blefvo blott appellationssaker och klagomål emot biskopen, lagmännerna och fogdarne upptagna*). Denna domstol inrättades af honom redan år 1407, men erhöll först 1435 en formelig, skriftlig instruktion. Den bestod af landets första, mest upplysta och patriotiska män, och blef tillika ansedd som högsta regeringsutskottet, af hvars ifver för fosterbygden och lokala kännedom af landet man väntade sig många för Finlands väl nödiga föranstaltanden och författningar. Konungen ville ovilkorligen att rätt och rättvisa skulle skipas åt Finnarne i deras eget land, och han yttrade högt sitt missnöje, när parterna ibland med stora kostnader gjorde resor ner, för att vända sig till honom. Efter Erics tid upphörde denna nyttiga och väl inrättade domstol, och de äldre så kallade räfst- och rättaretingen intogo åter sin plats: dock förblefvo de begge lagmännerna och antalet af häradshöfdingar mångdubblades. Afven det goda blef icke antaget, så snart det kom från Konungar, som en gång voro misstänkte: man ville hellre, för att ej vara dem någon tack skyldig, bibehålla de gamla bruken. Det största och känbaraste onda, som tryckte dessa tider, var myntets obestämda värde; dess ständiga försämring var det hufvudmedel, hvarigenom regenterne sökte att hjälpa sina finanser. Men utskylderna skulle allt beständigt erläggas efter det inre värde, som myntet från första början hade haft. Invånarne måste derföre gifva ett långt större antal mynt.

---

*) Sylloge 163. jemf. Lagerbring IV. S. 113.

stycken, och de klagade öfver en omåttlig påhöjning i utlagorna: men de erinrade sig icke, att priset på all ting, äfven på deras egna produkter, hade stigit i samma förhållande som myntets värde, för dess dåliga halt, försämrades; i sjelfva grunden förblefvo tributerna sig alltid lika. Efter Erics afresa från Sverige, lofvade Finnarne riksrådet, att icke erkänna något annat öfverhufvud, än det som af Rådet insattes; till vedergällning derföre, och för att göra den afsatte Konungen förhatlig i folkets ögon, fann man alla besvär rättvisa och grundade; åt Finnarne lofvades samma friheter från beskattning, olagliga pålagor och utskylder, som de öfriga provinserna. Utlagorna blefvo verkligen förminskade, och, för att ännu mera intaga folket, blef fastställt, att 1) alla adeln och presterskapet tillhörande frälsegods skulle komma med under beskattning och de öfriga skattskyldiga jordegdomarne reduceras på en femtedel, 2) att hemmanens storlek skulle bestämmas efter opartiske mäns värdering och 3) att äfven de till slottsbyggnaden erforderliga tjänster och materialier skulle utsättas i pengar och afdragas från den allmänna summan af utskylderna *). Vid dessa förmåner, som blott blefvo utdelade till vinnande af folkets gunst, kunde omöjligt staten bestå: derföre såg redan också Carl Knutson sig nödgad, att upphäfva dem: häröfver uppkommo förmodeligen uppror, som kunde blifva farliga, men genom Biskopens Magnus i Åbo

---

*) Åbo Tidningar 1785. S. 204 och 218. P. Juusten chronic. S. 500.

klokhed qväfdes i sin linda *). I de stora stridigheterna emellan nämde Konung och Erkebiskop Johan af Upsala var större delen af invånarne på den sednares sida, och år 1457 afföll nästan hela provinsen till Danskarne; Wiborg med omliggande trakter blef de Svenska Konungarne längre trogen; först en förfärlig brand i staden tvang Carls anhängare att gifva sig. Visserligen hotade de i början, att hellre gifva sig under Ryssarne; men sedan genom hans fienders bemödanden nästan hela landet var bragt till affall, och han sjelf icke i stånd att komma sitt parti till hjälp, måste äfven de följa det allmänna exemplet. I dylika fall ankommer allt på hufvudmännernas och anförarnes tänkesätt, ty folket följer vanligen deras efterdöme. Christian I. underlät ingenting, för att tillvinna sig Finnarnes kärlek: emedan han visste, hvilken stor inflytelse presterskapet och dess öfverhufvud hade på folket och dess tänkesätt, benådade han Biskop Olof af Åbo, som i början hade varit en förklarad anhängare af Carl, samt Finska presterskapet med ett egenhändigt skydsbref, utom de vidsträckta privilegier, som han hade beviljat rikets presterskap **). År 1643 var han sjelf i Finland och presiderade personligen i högsta domstolen: tillika hade han för afsigt, att skydda landet för Ryssarnes infall; dessa huserade på gammalt vis i Karelen; dock synas de för denna gång genom Konungens

*) P. Juusten S. 22. jemf. S. 502.

**) Bihang till Åbo Tidningar 1785. S. 82.

mellankomst, det vare af fruktan eller genom underhandlingar, hafva blifvit afhållna från vidare framträngande.

Äfven Sten Sture den äldre var sjelf åtskilliga gånger till Finland. För att ännu mera skydda landet mot Ryssarne, blef år 1477 i Savolax en ny fästning, Olofsborg, anlagd, hvilken sedermera blifvit bekant under namnet Nyslott. Dess uppförande var förenadt med stora svårigheter; arbetsfolket måste beständigt skyddas af väpnade skaror. Äfven Wiborg omgafs med en mur. De Rysska krigen blefvo, sedan *Iwan Wasiljewitsch* bestigit thronen och konsoliderat riket, allt farligare och mera hotande: enskilda horder gjorde fordom mer eller mindre härjande ströftåg; nu blefvo företagen mera vidt utseende, insigtsfullare och planmässigare ledda. Sveriges inre oroligheter, hvilka äfven förbredde sig till Finland, gjorde det omöjligt att på östra gränsen uppställa en till motstånd tillräcklig makt: förstärkningar och lifsmedel blefvo blott sparsamt skickade öfver.

Den beskyllning, att de Danska Konungarne och redan Christian I. skall hafva uppviglat Ryssarne emot Finland, är alldeles ogrundad; de då varande Ryssar behöfde visserligen icke retas till ett företag, som lofvade deras vilda roflystnad en så skön mättnad. Svenskarne sökte, så ofta de hade tillfälle, att hämna sig genom lika infall. Eric Axelson gjorde omkring år 1479 ett förhärjande ströftåg på en sträcka af mer än 20 a 30 mil; många tusende menniskor,

utan afseende på kön eller ålder, blefvo nedgjorda. För att destomera vara Ryssarne vuxna, slöto Svenskarne år 1488 med den Lifländska Landsherren Johan Freitag von Loringhoff ett förbund emot Storförsten *Iwan Wasiljwitsch*, hvars tillväxande makt äfven väckte farhåga hos Orden.

Fredsslut voro inga band, hvarigenom Ryssarne låto tygla sig. Under förevändning att vilja drifva handel, föllo de öfver de sorglösa Finnarne, i synnerhet i de nordiska trakterna, hvarest inga fästningar och manskap voro, plundrade deras boningar, förödde deras fält, mördade deras barn, släpade män och qvinnor med sig i det hårdaste slafveri, och qualde sina fångar med alla de grymheter, som blott barbarer kunna upptänka *). *Iwan* hade omkring år 1492 vid Lifländska gränsen anlagt en fästning *Iwanogorod*, hvilken strax derpå blef angripen och bestormad af Svenskarne; för dess afstånd kunde dessa icke hålla sig här; de tilbödo orten åt Landsherren, men hvilken fann betänkande vid, att inlåta sig derpå; belastade med byte, seglade Svenskarne derföre tillbaka och bekymrade sig icke vidare om det öfvergifna *Iwanogorod* **). Förmodligen för att hämnas denna fiendlighet och tillika göra sina anspråk gällande på vissa gränsdistrikter, bröt

*) Se Geschichte Schwedens von Rüks B. VIII. S. 289.

***) B. Russow Chronik, der Provins Livland, H. 21, 6.
Svenska Historieskrifvare omnämna denna händelse
sednare. *Olai Petri Chronik. p. 329.*

Iwan år 1495 in i Finland med en här af 60,000 man. För att rätt högt uppegga Svenskarnes och Finnarnes förbittring, utspriddes det ryktet, att äfven detta krig icke vore annat än en följd af Dansk upphetsning, och för att sedermera förskaffa detta ännu mera trovärdighet, påstod man, att, enligt de Rysska gesandters försäkran, som år 1500 voro i Stockholm, ett fördrag deröfver hade blifvit afslutadt emellan de begge makterna. — Riksföreståndaren Sten Sture, hvårs hela uppmärksamhet var rigtad på Sveriges sydöstliga gräns, hade träffat högst otillräckliga mått och steg, för att afvända olyckan från dessa trakter: hela Karelen, Savolax, en stor del af Tavastland, en sträcka af Nyland och äfven norra Österbotten blefvo härjade med eld och svärd. Svenskarne försvarade sig så godt de kunde; genom förstånd, mod och ståndaktighet sökte de ersätta hvad som gick bort i antalet. Förnämligast funno Ryssarne i Wiborg, hvilket de belägrade med en väldig härsmakt, det lifligaste motstånd; här förde Knut Posse, en Riddare utan färan och tadel, befälet. Ryssarne hade en mängd kanoner, till en del af utomordentlig storlek; men trots alla deras ansträngningar måste de uppgifva belägringen. Denna lyckliga framgång var efter den tidens begrepp ett under, för hvilket man hade att tacka Guds omedelbara mellankomst: en syn skulle hafva förskräckt Ryssarne. Sednare tiders vidskepelse höll Wiborgs tappre försvarare för en trollkarl, hvilken genom tillhjälp af andar och öfvernaturliga medel besegrade sin fiende. Ryssarne blefvo vid sitt aftåg lifligt förföljda; i

Savolax reste sig bönderna och drefvo dem öfver gränsen. I anseende till Finnarnes häftiga karakter blef bruket af lansar, kastspjut, sablar och långa dolkar dem förbudet, för att göra deras tvistigheter sins emellan mindre skadliga, hvilka eljest lätteligen hade en blodig utgång. De måste derfore betjena sig af en alldeles egen krigskonst emot de Ryssar, som hemsökte deras gränser. Deras vapen bestodo i slungor, stenar och af i solen härdade pikar utaf tallved, hvilka de genom beständig öfning och sina armars styrka använde på ett förfärligt sätt. Några kastade midt under stridens tumult ett strek om halsen på sin fiende eller hans häst, och drogo så med våld närmare till sig ryttaren eller hans djur. De hade äfven ganska stora blodhundar, för hvilka de Rysska hästarne skyggde; ty de voro så tillöfvade, att de rusade åt nosen på dessa; hästen blef härigenom så uppskrämd, att han stegrade sig och kastade af ryttaren. Deras pantsar voro beredda dels af skjälskinn dels af elghudar; deras hjelmor voro ganska konstigt sammansatta af ox-, rehn- och elgklöfvar, likasom öfver hvarandra liggande fjäll; andra förfärdigade de af en tjock hud *).

Ändtligen syntes Sten Sture med hjälptröppar: Erkebiskopen af Upsala öfverlemnade honom den Helige Erics fana, hvilken allena fick bäras emot christna trons fiender. | Han fann ingen fiende mera, blott ett förskräckligt härjadt

---

*) Olai Magni brev. XI. c. 13. 14.

land, der det icke var möjligt, att på ett ställe underhålla en här: denna måste fördelas öfver hela landet. När derfore i början af följande året Ryssarne kommo tillbaka, kunde icke tropparne nog hastigt sammandragas: fienden trängde obehindradt fram och föröfvade en omätlig skada: Svenskarne blefvo öfverfallna och till en del slagna. Riksföreståndaren ilade tillbaka till Sverige, för att hämta förstärkning: befalet i Finland uppdrog han åt några af sina fortrog-naste vänner. Men förmycket sysselsatt med de Danska angelägenheterna, förglömde han sitt löfte: alla föreställningar, att förmå honom till återtåg till Finland, voro förgäfves. Svenske Legaten i Rom, Hemming Gadd, probst i Linköping, hade af Påfven Alexander VI. utverkat ett ablat för alla dem, som voro dragna i fält emot Christi namns fiender eller ville sälla sig till dess stridsmän *); men Ryssarne foro dock alltfort med sina förhärjande infall. Finnarnes obelåtenhet med Riksföreståndarens mått och steg, hvilka så litet förde till målet, var allmän; de yttrade högt sitt missnöje **); äfven de qvarlemnade befälshafvarne, otålige öfver den så länge förgäfves väntade hjälpen, önskade att blifva befriade från sin besvärliga post, och det uppstod emellan dem en oenighet, hvarunder de offentliga angelägenheterna ännu mera ledo. Ändtligen vände Riksföreståndaren tillbaka, sedan han utskrifvit en krigsgärd och

---

*) Se J. H. Porthan ad recensio-nem bullarij Sviogothici accessio. S. 107.

***) Juusten chron. S. 634.

uppbådat en anseelig här till Finlands räddning; men han åtnöjde sig med, att förstärka besättningarne i Wiborg och Nyslott och anlägga några förskansningar till Tavastlands säkerhet. Gerna hade han med uppoffring utaf en del af Finland köpt fred med Ryssarne; ty denna kamp var alltför mycket emot hans planer; men riksrådet ville icke gå in derpå. Utan att äfven denna gång på ett tillräckligt sätt häfva sorjt för landets säkerhet, begaf han sig åter till Sverige. Detta obestämda tillstånd varade några år igenom; gränssorna voro icke säkra, och Ryssarne gjorde efter sitt vis som oftast ströftåg; dock synas de icke vidare hafva försökt något stort och allmänt företag. Ändtligen slöts år 1504 ett 20 årigt stillestånd, hvilket sex år derefter under Sten Sture blef förlängdt till 1564; men om vilkoren hafva vi icke några närmare underättelser.

De förhöjda ansträngningar, hvarmed Johan sökte att återställa de tre nordiska rikens förening, drogo öfver Finland ett nytt krigs olyckor. Då striden emellan Konungen och Sten Sture år 1502 utbröt med större förbittring, belägrade den förres troppar slottet Åbo ifrån den 2 Juli till den 6 Septemb.; de Tyska soldaterna tvungo kommandanten till att uppgifva borgen, emedan de ville bemäktiga sig en i den samma befintlig penningekassa. En ny olycka, så mycket större, ju mera oväntad den inbröt, nedslog Åbos borgare den 2 Aug. år 1509: det var midnatt; de hade sorglöse öfverlemnat sig åt sömnen: förskräckligt väckte dem krigarnes

vilda skri, och trummornas och pipornas skall; fienden trängde plundrande in i deras hus; stadens första och förnämsta invånare blefvo ned-sablade; öfverallt såg man lik, hörde man nöd-rop af sårade borgare; äfven domkyrkan blef plundrad på sina böcker, sina förnämsta kost-barheter och hela sin rörbara egendom; tre veckor qvarblefvo Danskarne; vid deras aftåg togo de alla invånarnes förråder med sig till sina skepp. Otto Ruuth, eljest en behjertad, trofast riddare, var anförare för dessa röfvare-skaror.

Om dessa tiders kultur och upplysning hafva vi högst få underrättelser. Dess ifrigaste befordrare voro presterne, hvilka medbragte många förut obekanta bekvämligheter, en större lyx, en ordentlig byggnadskonst. Det höga presterskapet, d. ä. Biskopen af Åbo och hans Kapitel stod i det största anseende; äfven borg-erliga inrättningar och anstalter blefvo till en del träffade genom deras bemedling. Heden-omen upphörde allt mera; till det högsta fann den ännu anhängare i de aflägsnaste trakterna af Tavastland, Österbotten och Savolax. Kyrkor-nas antal blef småningom ökad och emot slutet af 15:de århundradet blefvo de, som hittills de flesta varit af träd, nu i stället allt mera upp-förda af sten; vid inrättningen af nya pastorat-er gick man med största försigtighet till väga, för att icke derigenom förfördela de äldre prest-erna. Församlingarne blefvo derföre ännu all-tid ganska vidlyftiga; till många kyrksocknar räknades 12 a 1300 bönder; de aflägsset boende

hade ofta 12 a 15 mil till kyrkan; många kommo derföre icke dit på flera år, de förglömde religionens sanningar och lefde såsom Lappar och hedningar; deras barn dogo utan dop, de kunde äfven i dödsstunden icke erhålla trons sista vederqvickelse. Biskop Lorens yrkade derföre år 1504 inför Riksrådet på en delning af de vidlyftiga pastoraterna och kyrkornas förmering, hvartill han äfven erhöll dess samtycke *). Efter hand hade Finländare förbredd sig ända till Westerbotten och nedsatt sig i trakten omkring Torneå. Uti de stora floderna härstädes idkade de ett indrägtigt fiske. Emellan Erkebiskopen i Upsala och Biskopen i Åbo uppstodo stridigheter öfver gränsorna af deras stift; den förre hade under sig hela Westerbotten, hvilket räknades till Helsingland, gemensamma namnet för hela norra Sverige. De olägenheter, som uppstodo af Åbo-biskopsstifts oerhörda omfång, hvilket gjorde en noga uppsigt omöjlig, voro visserligen bekanta och man hade redan 1361 i förslag, att tillsätta en biskop i Wiborg: men verkställigheten uteblef. Gudstjensten firades med ordning, och uti Åbo med en icke vanlig prakt. Domkyrkan i denna stad var redan smyckad med altaren, bilder o. s. v.; der funnos korsångare, præbendarier, hospitaler, religionskonventer och brödraskap. De andligas anspråk och infordringar af tionden och andra inkomster voro för folket ganska tryckande: tvistigheter och processer uppstodo i anledning

---

*) Åbo Tidning 1789. S. 33.

deraf, hvilka merendels utföllo till presterskapets fördel. Deras öfverhufvud vakade ifrigt öfver upprätthållandet af klereciets anseende och kyrko-egendomens tillväxt. Biskop Hemming (från 1340 till 1367) yrkade med stränghet på tiondens erläggande, och han uppfordrade den världsliga styrkans hjälp, för att tvinga de motspänstige till uppfyllande af deras pligt.

Presterskapet fortplantade äfven sin tids vettenskapliga kunskaper till Finland; efter hand blefvo sex kloster anlagda; det äldsta var Dominikanerklostret i Åbo. Nådendal, ett Brigitekloster blef instiftat år 1438 på Finska folkets enträgna begäran; ett Fransiskanerkloster var i Raumo; i Wiborg voro ett Fransiskaner- och ett Dominikaner-kloster; äfven befans ett kloster i Kökar på Åland. Dessa alla stiftelser voro blott dåligt doterade; det feltes icke Finnarne from ifver, men jordisk förmögenhet; endast klostret Nådendal kan kallas rikt, men det blef doteradt med offentliga länderier. Här blef ungdomen undervisad, uti de första grunderna af nyttiga kunskaper. Collegium Raumense stod vid början af reformationen uti stort anseende. Åbo katedralskola blef ganska talrikt besökt äfven af ynglingar från andra stift, hvilka här lärde att läsa och skrifva, de första grundvettenskaperna, latinska grammatiken, dialektik och retorik (artes triviales), hvartill ännu för skickligare lärjungar kom en nödtorftig teologi, räkenskap, koralmusik och så mycket af astronomi, som var nödigt, för att uträkna de höga festerna. Den som sträfvade efter en högre

vettenskaplig bildning, måste besöka utländska skolor: äfven voro offentliga medel anslagna, för att sätta skickliga och vettgiriga ynglingar i stånd dertill. Biskop Hemming skänkte sin domkyrka år 1354 en samling af manuskript, visserligen till det mesta blott postiller, anmärkningar öfver kyrkolagfarenheten och dylikt *), men alla af skrifställare, hvilkas anseende i medeltiden var ganska stort: domherrarne erhöello derigenom tillfälle, att hämta råd och lärdom hos de mest begåfvade män. På lika sätt sörjde äfven Biskop Magnus Olofsson (från 1412 - 1452) för sitt presterskaps upplysning, i det han förökte domkyrkans bokförråd. Om priset på böckerna i detta tidehvarf kan man göra sig ett begrepp, då man vet, att för ett legendarium gafs ett helt hemman, och att en messbok blef värderad till 170 mark klingande mynt; en summa, hvarföre man kunde köpa sig ansenliga landtegendomar **). Den stora hopen förblef dock rå och oupplyst; äfven embetsmän och de förnäma utmärkte sig föga framför densamma genom kultur och kunskaper. Moderspråket blef alldeles försummadt: ännu mindre odlades de bildande konsterna; ännu i början af 16:de århundradet gafs icke en gång i Åbo någon enda vanlig målare.

Städer ville icke på länge uppblomma i Finland. Åbo var den första stad, hvilken såsom säte

---

*) Man kan se en förteckning på dessa i Porthan's *Historia bibliothecæ Aboensis*. S. 15.

***) P. Juusten chron S. 489.

säte för regeringen och biskopsdömet hade hunnit till något välstånd: ablatet, hvilket på den helige Henrichs högtidsdagar utdelades i domkyrkan, gaf tillika anledning till betydliga årsmarknader, hvilka ännu hållas samma tid. Åbo allena fick drifva fri handel. Wiborg, gynnad af sitt läge, som gjorde det till en stapelplats för Rysska varor, började äfven att komma opp. Ufsby eller det nuvarande Björneborg synes redan hafva varit en köping eller haft en slags municipalförfattning, ehuru det först under Albrecht af Mecklenburg formeligen erhöll stadsprivilegium, hvilket hans morbror, Konung Magnus, hade infört. Ända tills Union-perioden gåfvos vidare inga städer; de Tyska konungarne hade i sitt eget fädernesland lärt känna deras välgörande inflytelse på ländernas flor och industri: de önskade, att äfven i de nordiska rikena förmera deras antal; i första hälften af 15:de århundradet förekomma Raumo, Nådendal och Borgo; de begge förstnämde orterna hade för sitt ursprung att tacka de derstädes anlagda klostren, uti hvilkas granskap köpmän och alla slags handtverkare nedsatte sig, som sedermera ordnade sig i skrå och erhöilo en politisk författning. Men deras uppkomst blef hindrad genom den lag, som pålade dem, att blott till Stockholm skicka sina varor: i början synes denna förordning hafva haft Finlands bästa till för- emål; i fördraget emellan Magnus och Eric år 1357 göres det uttryckliga vilkor, att Fin- narne (östra landets invånare) skulle hädanefter som förut få föra sina varor till Stockholm och derstädes drifva en ostörd handel: men ytterst

hårdt var det, då man sedermera icke ville bevilja andra Finska orter, än Åbo allena, någon annan marknadsplats än Sveriges hufvudstad. Denna hämtade redan då en stor del af sina behofver från Finland: smör, rökt och salt kött, boskap, fisk, i synnerhet gäddor och andra viktualier voro hufvudexporterna: ved var en ännu föga sökt artikel. Åland och skären förtrytrade sina produkter nästan uteslutande till Stockholm: Nyland och Karelen dref en temmelig handel med Ehstland och de tillgränsande länderna, såsom bland annat myntfoten bevisar: Preussiska och Revalska skillingar utgjorde det vanliga kuranta myntet i Finland. I Åbo gälde ett eget räkningsätt; halffemte mark Åbomynt gick opp emot en rosenobel, eller 10 mark gjorde en mark lödigt silfver. Den Österbottniska handeln drefs till det mesta af invånarne i de södra kyrksocknarne, Nerpis, Mustasaari och Pedersöre; de reste vissa tider till de norra trakterna, hvarest då hölls en slags marknad vid utloppet af stora floder: redan Konung Albrecht, hvilken Osterbottningarne i synnerhet voro tillgifna, hade högtidligen försäkrat dem denna handelsrättighet. Den lifligaste och vidsträckta ste handel drefvo Tyska köpmän: ibland de första Åbo-Borgmästare, Rådsherrar och handelsmän forekomma många Tyska namn: i Finland blef derfore också Saxat ett benämningssord, som ännu bemärker en större köpman; de härstammade hufvudsakligen från Nedersachsen. Huru stort deras anseende var, kan man sluta deraf, att högsta adeln icke drog i betänkande att förbinda sig med dem genom giftermål. Många

af de anseeligaste Finska slægter bland adel, presterskap och köpmän härleda sitt ursprung från dessa Tyskar. Uti 15:de århundradet gifvos i Åbo köpmän, som kunde efterlemna åt domkyrkan icke blott hela landtegendomar, utan äfven stenhus och handelsbodar i staden tillika med annan qvarlåtenskap. Genom det Tyska borgerskapet synes en större bekantskap med konsten att läsa och skrifva hafva blifvit utbredd i Åbo; behovet gjorde denna kunskap snart oundgänglig; från borgaren gick den förmodligen öfver till de rika och fornäma i landet. Omkring medlet af 15:de århundradet blefvo många kontrakter i Åbo redan skriftligen författade. På skeppsfart synas Finnarne förnämligast hafva lagt sig; ifrån ålder utmärkte de sig genom mod och skicklighet i detta yrke. År 1521 åstundade Magistraten i Stockholm 1,000 erfarna båtsmän och styrmän, några goda tunnbindare och timmermän samt ett antal beväpnade skepp; hvilka skulle uppbibras från Åbo och den kringliggande trakten.

Under de eviga krigen kunde folkökningen och åkerbruket omöjligen göra betydliga framsteg. Vid medlet af 15:de århundradet hade de öfre eller från hafvet aflägsna trakterna af Österbotten, norra delen af Savolax, norra Tavastland, i synnerhet hela Rautalambi, norra delarna af Satakunda (kyrksocknarne Ickeläs, Ruovesi och Kuuru) ännu inga andra invånare än omkringstrykande Lappar: på den långa sträckan emellan Sysmä i Tavastland och St. Michel i Karelen fans ingen enda människoboning;

utan alla resande, äfven Biskopen, som visiterade de de Karelska kyrkorna, voro tvungne att hvila öfver natten under bar himmel på is eller snö. Landsvägar, som i synnerhet sommartiden borde kunna beresas, träffade man nästan alldeles inga; till det högsta en besvärlig fotstig, mycket sällan en brygga. Om sommaren måste man derföre antingen gå till fots eller fara till sjöss: i sednare fallet måste båtar ofta vexlas, eller, om man stötte på ett vattufall eller en landtunga, dragas öfver land. Finnarne plägade derföre vanligen anställa sina resor om vintern i slädar. Folkmängden led äfven utomordentligt genom pest och andra smittosamma sjukdomar, hvilkas förhärjningar i medeltiden voro ganska stora af brist på medicinska insigter, genom uraktlåtandet af alla försigtighetsmått, samt ändtligen för hela dieten och lefnadssättet. Spetelska, en genom korsstågen i Europa förbredd farsot, hade framträngt ända till Finlands kalla fält. För detta slags sjuka inrättades tidigt ett lasarett; man ville förebygga smittan genom det man afsöndrade de sjuka från de friska. Till understöd för denna anstalt måste hvarje familj årligen betala tre penningar: småningom började det att gå allt långsammare och trögare till väga med dessa penningars erläggande; hospitalet förföll; en mängd olyckliga irrade omkring, behäftade med denna forskräckliga sjukdom. Sjukhusets upprättande drefs derföre år 1440 med stor ifver; ledningen af denna inrättning skulle uppdragas åt tvenne rättskaffens borgare i Åbo under uppsigt af Biskopen och Ståthållaren på slottet. — Om denna tids seder och lyx

hafva vi nästan aldeles inga underrättelser. Åboe prelaterne lefde, såsom det tyckes, gladare och lustigare, än man borde vänta af män utaf detta stånd; St. Henrich's källare var väl försedd, och de högvördige herrarne fingo, så ofta de behagade, låta hämta från densamma några stop öl. Allmänna favoritdrycken var öl, och det Finska ölet synes hafva varit af utmärkt godhet. Emot slutet af 15:de århundradet blef afven bränvin bekant, dock ännu icke allmänt; efter en osäker uppgift skola Finnarne först igenom Ryssarne hafva gjort bekantskap med denna dryck *).

Den olycklige Christian II:dres skräckregering ökade de olyckor, hvilka så länge hade hemsökt Finland; under förra kriget blefvo kusterna äfven af hans skaror förhärjade. Strax efter sin ankomst till Sverige skickade han en befallning till Finland, att Rådet och Ständerna skulle infinna sig och med honom rådslå öfver fäderneslandets väl. Då denna befallning icke genast åttlyddes, upprepades den med ännu starkare eftertryck. Finnarne hade intet förtroende till upprigtigheten af hans loften: de undgingo derigenom det ödet, som träffade Sveriges förste Magnater och patrioter d. 8 Nov. 1520. Uti sin kapitulation med Sten Stures efterlemnade enka, hade han låfvat henne och hennes talrika

---

*) Tengström om de fordna Finnars sällskapsnöjen. S. 275. Ett märkligt påstående; jag har ingenstädes funnit något bevis derföre,

Finska anhängare, till en del landets betydligaste män, fullkomlig säkerhet så väl för sina personer som för sin egendom; derjemte blef slottet Tavastehus tillika med det dertill hörande län, samt Kumogården henne anslagen till underhåll; men intet af dessa löften blef uppfyllt. Efter Stockholms intagande skickade Konungen den berömde Hemming Gadd, — utnämnd Biskop till Linköping, och hvilken fordöm varit en den ifrigaste anhängare af Stureska huset, men nu hade vändt sig på dess fiendes sida — med en krigshär till Finland, för att bemäktiga sig slotten och underkasta honom landet. Som han var bekant i Finland och hade många vänner, hoppades Christian af hans ifver, hans verksamhet och vältalighet den lyckligaste framgång. Slotten blefvo nästan utan motstånd, hvilket nu ock ansågs för alldeles fruktlöst, öfverlemnade åt hans troppar; de hittills varande befalshafvarne blefvo entledigade från sina poster och måste vika för Danskar och Tyskar. Konungen befallte sina förtrogne, att gripa och afrätta alla personer, som förekommo dem misstänkta: Åke Jöransson (Tott) blef aflifvad i Tavastehus, och Nils Eskilsson (Baner) samt Hemming Gadd i Raseborg, oakadt den trohet, hvarmed han hade tjent Konungen. Blott Biskop Arvid, ostridigt den mest betydande man, undgick faran; antingen han nu fann säkerhet på sitt slott Kuusto eller förstod, att på något sätt förblända sina förföljare; allt nog, han förfäktade sitt anseende och blef snart i stånd, att göra sig fruktansvärd för sina fiender.

Så snart Gustaf Wasa var utnämnd till Riksföreståndare, tänkte han äfven på Finlands befrielse; år 1521 skickade han öfver ett antal soldater, hvilka i landet snart erhöilo en anse- nlig förstärkning. Den 24 Nov. började de belägringen af Åbo, der en äfven så grym som tapper Tysk Riddare, Thomas Wolf, förde befälet: besättningen var talrik, bestod till det mesta af utlänningar och var tillräckligt försedd med alla nödvändigheter. Deremot feltes det de belägrande, som i största skyndsamhet hade störtat tillsammans, både gevär och amunition. Biskop Arvid afhjelpade någorlunda denna brist; Svenskarne gjorde blott långsamma framsteg; vid ett utfall föllo några fångar i de belägrades händer, bland andra äfven Bengt Arfvidsson, Svenske fältherrens broder. Wolf lät upphänga dem allesamman utanför stadsmuren. I Januari följande året kom en ny befallning från Konung Christian till hans samtliga kommandanter, att mörda alla i deras våld varande Svenskar: Riddar Wolf hade tagit till sig i fästningen flere förnåma Finnar — förmodeligen som gis- lan för det öfriga landets trohet. Tönnies Erichsson (Tott), Lagman öfver norra Fin- land, Henrich Stensson, äfven hans egen skrifvare Magnus och andre blefvo afrättade. Ett lika öde forestod också en af Finlands förste ädlingar, Eric Flemming. Till sin lycka hade han erhållit underrättelse om Christians ankommande ordres; med en sällsynt sinnesråd- ighet, hvaraf han äfven sedermera aflade flera lysande prof, beslöt han att rädda sig och åt- skilliga af sina landsmän och att hämnas på sina

fiender. Han stälde sig som den ifrigaste anhängare af det Danska partiet, och förskaffade sig derigenom Riddar Wolf's förtroende: han tilböd sig att anföra ett utfall, hvartill hufvudsakligen de på slottet befintlige Svenskar skulle brukas, om hvilkas förlust man föga bekymrade sig: denna tropp skulle förstärkas af så många Danskar, som ansågos behöfliga för att drifva densamma till uppfyllande af sin pligt. Kommandanten samtyckte hans förslag. Nu beredde sig Flemming att utföra sin plan; han fick tillfälle, att på en hemlig väg underrätta Svenske befälshafvaren om sitt förehafvande: Danskarne, angripna och inneslutna på ena sidan af Flemmings bussar, på den andra af de belägrande, blefvo samt och synnerligen nedgjorda; men han och hans kamrater undgingo lyckligen tyrannens händer.

Belägringen varade ända till våren följande året: äntligen kom Amiral Severin Norby till undsättning; Svenskarne, för svage till motstånd, måste alltså icke blott afstå från slottet, utan äfven lemna staden; de voro nödgade att antända sitt krutförråd, som förvarades i ett stenhus, hvaraf en eldsvåda uppstod, som lade nästan hela staden i aska. Hvad lågorna skonade eller kunde räddas undan dem, det tillegnade sig de rofgirige Danska legosoldaterne. Svenska korpsen drog sig tillbaka till Tavastland, ungefär 11 — 12 mil ifrån Åbo, der den lägrade sig; alla Finska ädlingar blefvo uppbådade till förstärkning. Norby hade andra afsigter och förföljde dem icke: han seglade tillbaka till

Stockholm och uppehöll sig emellan de Svenska och Finska skären, för att bistå de beträngda fästningarna och i synnerhet kunna förse dem med lifsmedel: han landsatte utomdessa här och der vid kusterna små partier, hvilka plundrade och drefvo annat ofog. Då de Svenske befälshafvarne sågo, att de för ögonblicket icke voro i stånd, att uträtta något betydligt, beslöto de att dela sig. Eric Flemming gick med de flesta tropparne till Sverige, för att förena sig med Gustaf Wasa. Nils Grabbe kvarblef med en del, för att oro fienden. Norby trodde sig fullkomligt vara herre öfver sjön och skärerna. Han befallte derföre Riddar Wolf, att utpressa så mycket viktualie-varor som möjligt vore i Finland, och förskaffa dem till Stockholm. Denne hopskaffade en ansenlig transportflotta och begaf sig sjelf på vägen under eskort af några krigsskepp. Men han visste icke, att Gustaf Wasa, den Svenska frihetens återställare, var genom Lübecks bistånd i besittning af en sjömak, hvilken låg fördold emellan skären. Nästan alla hans skepp och han sjelf råkade derföre i Svenskarnes händer. För att hämnas de grymheter, som han i Åbo hade föröfvat på så många Svenskar, lät Gustaf med ett bastrep upphänga honom i en ek.

Sedan genom Norbys ankomst de Svenska angelägenheterna i Finland hade tagit en så elak vändning, blef icke blott slottet Kuusto taget från Biskop Arvid, utan han sjelf måste söka sin räddning i flykten: Danskarne voro så förgrymmade emot Biskopen, att de öfverallt

sporrade efter honom. Äfven i Österbotten höll han sig icke mera säker; han beslöt att flykta till Sverige, för att under Gustafs segerrika baner undgå sina förfoljare. Han ledsagades af sina närmaste anförvandter, sina tjenare, och många Finska adelsmän med sina fruar och döttrar. Men en förfärlig storm, som plösligt uppkom, öfverväldigade fartyget, hvilket med all derpå befintlig egendom och alla personer blef ett rof för vågorna. Så omkom den siste katolska Biskopen i Finland, hvilken såsom nästan alla hans föregångare, var en from och af fäderneslandet välförtjent man. Nu var Nils Grabbe den enda, som vågade att sätta sig emot Christierns anhängare: en djrf och slug partigångare, hvilken med en liten flotta af välbemannade skärbåtar strök öfverallt omkring de Finska kusterna, steg än här, än der i land, kundskapade ut fiendens styrka och ställning och tillfogade honom all möjlig skada. Han öfverföll Konungens embetsmän under förrättningen af deras embeten och nedgjorde ett stort antal af fiendens soldater. Så snart han erfor, att en betydligare makt vore i antågande emot honom, drog han sig tillbaka, ibland ända till Estländska sidan, der han i Reval och andra hamnar fann en säker tillflykt: dock dröjde det icke länge, så visade han sig åter vid Finska kusten. Gustafs verk var emedlertid fulländadt och Sverige befriadt från Danskt öfvervälde: nu var han i stånd, att taga kraftigare mått och steg till Finlands räddning. I Aug. 1523 blef en välrustad här af Svenskar, Tyskar och Finnar skickad öfver under anförande af Iwan och

Eric Flemming; de landstego vid slottet Kuusto och intogo det andra dagen med storm: sedan vände de sig emot Åbo, och äfven denna borg blef intagen efter 12 dagars belägring: i början ryckte Danska krigsmakten an emot Svenskarne, men drog sig tillbaka öfver Tavastehus till Wiborg, efter närmare underrättelser om fiendens styrka. Svenskarne fördelade sig nu i flera hopar, hvilka efter hand belägrade och intogo Tavastehus, Raseborg, Nyslott och Wiborg; ännu före Juhlhelgen var sålunda hela landet ryckt ifrån fiendens händer. Då ingen hjälp mera var att förvänta ifrån Danmark, förlorade snart Christians anhängare modet och voro lika så litet böjde som skicklige till ett längre motstånd.

Om Finland under Christians regering njöt någon ro för Ryssarne — dock icke alltid, ty 1517 huserade de i Österbotten — så var dock landets inre tillstånd derföre icke bättre; den öfre delen blödde ännu af de sår, som den hade fått i det stora Rysska kriget. Knappt hade landet börjat, att någorlunda repa sig, så utbröto de olyckliga inre oroligheterna, hvilka under en tidrymd af trenne år hemsökte detsamma med nya förhärjningar. De vid sjökusten och städerna närmast belägna trakterna, hvilka mest ledo af dessa oroligheter, voro då temligen befolkade och uppodlade. Detta skönjes af många enskilda uppgifter, som ifrån denna period kommit ända till oss: kyrksocken *Karislojo* i Nyland räknade, omkring år 1460, 137 hemman eller hemmansdelar, men 1747 blott 85, hvilka 1775

hade förökt sig ända till 100. Men i öfre landet voro ansenliga sträckor alldeles oupodlade, såsom t. ex. norra delen af Satakunda, hvarest nu ligga tre kyrksocknar, hela Rautalambi, norra Savolax och Kajaneborg. Alla dessa distrikter voro ingen ting annat än Lappmarker. Ett lika utseende hade ännu Finland under Gustafs I. regeringstid. Då genom inga förordningar gränser blefvo satte för hemmanens klyfning, voro dessa gemenligen sönderstyckade i mycket små delar, hvilka hvaroch en hade sina invånare och familjer. Man ser af gamla domsslut, att nästan i alla byar omkring Åbo voro långt flera hemman och invånare än nu; alla voro bosatta bönder; inhysesljon voro nästan alldeles obekanta. Efter hand hafva hemmanen blifvit öde eller slagna tillsammans, i synnerhet genom de förhärjningar, som öfvergick landet sedan Gustafs I. tid, genom långvariga inre och utländska krig, genom hungers nöd, farsoter och barbariska fienders öfvervåld. För folkökningen var denna delning ganska gynnande; det torftiga lefnadssättet gjorde det lätt för invånarne, att underhålla sig och sin familj *). Om Finnarnes då varande seder och karakter gifver Olaus Magnus en ganska fördelaktig skildring: sedan deras omvändelse hafva alla dygder blifvit inhemska hos Finska folket; emot fremlingar och nyankomlingar bevisa de den

---

*) Finlands Historia under K. Christians regering (af G. H. Porthan), Åbo Tidning 1800. N:o 12, 13, 17, 20, 21, 51, 52 och 1801. N:o 12, 14.

öegennyttigaste gästfrihet med en förekommande beredvillighet; emellan sig äro de fromma och villiga; till vrede retas de långsamt, dock ersätta de denna långsamhet genom en desto större hämd. För presterne visa de den största vördnad; framför allt annat gifva de dem tionden; derfore blifva de tillbaka medelst tillhjälp af tolkar af dem undervisade uti Guds bud, så att de nu efter gamla fördomars utrotande, med en viss öppenhet i karaktern äro villiga och beredda till utöfvande af allt ädelt*).

IV.

Finland under Gustaf I. och hans
Söner till år 1611.

Reformationen var ett så väsendtligt hjälpe-
medel till Gustafs planer, att densamma, gynn-
ad af honom, hastigt förbredde sig genom hela
riket. Magister Peter Särkilax, som hade
studerat i Wittenberg, men om hvars öfriga
förhållanden vi hafva högst ofullkomliga under-
rättelser, var den förste Finne, som gjorde sitt
fädernesland bekant med christna lärans nya å-
sigter. Till den förste evangeliske Biskop blef
Martin Skytte utnämnd år 1528; under honom

---

* Lib. IV. C. 17.

undergick kyrkoväsendet en fullkomligare om-
 skapning; för att icke alltför mycket förvilla
 folket, blefvo de påfliga bruken först efter hand
 afskaffade. Presternas inkomster blefvo utom-
 ordentligt förminskade; de måste afstå en an-
 senlig del af de samma (hvilka hufvudsakligen
 bestodo i spanmål, smör, salt och torr fisk) till
 Konungen, hvaröfver i början uppstodo stora
 klagomål: till kontributionen af 150,000 marker,
 hvilka Svenska presterskapet år 1526 beviljade,
 betalte Åbo stift en femtedel. En del af de
 öfriga inkomsterna använde den nya Biskopen
 till understöd för åtskillige ynglingar, som stud-
 erade kohster och vettenskaper, hämtade under-
 visning i den förbättrade religionens grundsats-
 er och besökte utländska skolor till vidare ut-
 bildning; den Finska kyrkan erhöll derigenom
 en mängd skickliga män, hvilka ock utspridde
 i landet de första strålarna af en vettenskaplig
 upplysning. Genom försöket, att skriftligen
 framställa religionens sanningar och på denna
 väg befordra dess närmare kännedom, gjordes
 ett betydligt steg, att bringa Finska folket opp
 till en högre grad af kultur. Rektoren för Åbo
 skola, Michael Agricola, sedermera Biskop
 öfver Finland, lät år 1548 trycka en öfversätt-
 ning af Nya Testamentet; följande året utgaf
 han ett särskilt utdrag af Christi Lidelsehistoria,
 och 1551 följde på Kongl. befallning en öfversätt-
 ning af Davids Psalmer, hvilken Paul Juusten
 först hade utarbetat. Hela den Hel. Skrift kunde
 dock icke blifva öfversatt, emedan folket var
 förmycket fattigt, och Konungen icke eller ville
 derpå använda några kostnader: af Gamla Testa-

mentet utkom blott Moses Böcker och några ställen utur Profeterna. För ungdomens undervisning hade Biskop Agricola redan förut utgivit några elementarböcker och 1544 en Finsk bönebok, framför hvilken står en kalender med allahanda ekonomiska och andra anmärkningar. Man ser af denna, huru många katolska föreställningar och begrepp ännu voro öfriga: hit höra en mängd böner till åtskilliga helgon och englar; uti en bön om den Helge Andes nådegåfvor nämnes om skärselden o. m. d. Öfverallt röjer sig ännu öfversättarens kamp med ett rått språk, hvars ordförråd icke var tillräckligt för abstrakta ideer, hvilket ofta tvang honom, att taga sin tillflykt till fremmande uttryck, som svårligen kunde vara för hans landsmän bekanta*). Äfven ortografins bestämmande gjorde många svårigheter: man påfann besynnerliga regler, från hvilka man först i sednaste tider har börjat att lösslita sig. Samme verksamme Biskop har Finska kyrkan också att tacka för en liturgi på landets språk, hvilken utkom af trycket i Stockholm år 1549: äfven der finnas ännu många papistiska öfverlefvor. På denna följde ändtligen en Finsk messbok, hvaruti beskrifves, huru Nattvarden skall utdelas. Andliga sånger, hvilka så mycket bidraga, att i stillhet lyfta andäktiga sinnen till högre känslor och göra den gemensamma andakten högtidligare, hade man

---

*) Språket har lånat många teologiska uttryck t. ex. *Synddi*, synd. Uti en krigsbön heter det: vi bedje att en panisk förskräckelse måtte gripa fienden o. m. d.

ännu inga på Finska språket; deremot blef vid gudstjensterna en Svensk eller Latinsk psalm afsjungen af presterne. Först en kommande tid kunde utveckla Agricolas stora bemödanden för sitt folks kultur i hela deras välgörenhet: för ögonblicket var redan mycket vunnit derigenom, att presterne, hvilka ofta hvarken förstodo Svenska eller Latin, fingo medel i händerna till en bättre och högre undervisning. På skolväsendet hade reformation den lyckliga verkan, att undervisningen blef i allmänhet mera utvidgad och fick en högre syftning; de gamla språken idkades med större ifver och renare begrepp om religionen blefvo ungdomen bibragta. Att läsa Bibeln blef allmännare och föranledde till bekantskap med lärdomshistorien och andra kunskapsgrenar. Men med allt detta förblefvo likväl ännu högskolorna i Wiborg och i synnerhet i Åbo nästan de enda läroanstalter i landet; undervisningen i de samma sträckte sig dels icke öfver de första grunderna, dels var den nästan uteslutande beräknad på kommande presters behof; ty största och förnämsta delen af de studerande voro bestämda för detta stånd. Uti några städer (Raumo, Björneborg och Helsingfors) gafs det väl dessutom ännu trivialsolor, men de kunde icke mycket bidra till kunskapernas förbredande. I hela Tavastland, Österbotten och Savolax fans ingen skola. Derföre var ock vid denna tid djeknarnas antal i Åbo ganska stort; de voro till större delen fullväxta bondgossar och gingo vissa tider omkring i åtskilliga kyrksocknar, dels för att under-

yisa barn, dels för att söka hjälp och understöd: på dessa vandringar föröfvade de ofta alla handa utsafningar, bedrogo de enfaldiga landtmännen o. s. v., hvaremot biskoparne ofta låto utgå stränga förordningar. För ungdomens uppmuntran och uppbyggelse hade man fallit på ett ganska besynnerligt medel; i de Finska skolorna blefvo dansöfningar anställda, beledsagade med andliga sånger på latinska språket*).

— Den stora hopen blef likväl ännu blott sällan undervist i läsa; hvad den erhöll genom predikningar och katechesmi-förhör, hvilka mestadels blott bestodo i utanläsning, ofta utan bifogad förklaring, utvidgade dock emedlertid dess kunskaper mera, än under påfvedömet var möjligt, då gudstjensten förrättades på latin och predikningar voro alldeles ovanliga. Tjenstemännens och ståndspersonernas insigter voro i allmänhet icke mycket mera omfattande, i synnerhet i de vettenskaper, som för dem voro de nyttigaste. Hvarifrån skulle de hämta dem? De få böcker på landets språk, voro alla endast af gudeligt innehåll: derfore var deras embets-förvaltning äfven så usel, som den allmänna upplysningens tillstånd.

Gustafs regering var länge icke så fördelaktig för Finland, som för rikets öfriga provinser; först i de sista åren af hans lefnad, då åldern redan hade försvagat hans krafter, lärde

*) Åbo Tidning 1796. N:o 18.

han närmare att känna landet, hvilket just då blef hemsökt af ett förskräckligt krig. Agricola gifver i ett bref till sin boktryckare i Stockholm år 1551 en ganska bedröflig målning på landets tillstånd, "hungersnöden, skrifver han, är böndernas, ja äfven presterskapets allmänna gäst; i städerna finnes ingen spanmål till salu; allt är ännu — det var i April — likasom under strängaste vintern betäckt med snö och is; derigenom har den yttersta foderbrist uppstått; fordom var Finland ett godt land, men för framtiden må Gud veta, hvad deraf skall blifva". Han bad på det ifrigaste, att öfverallt i Sverige föreställa landets nöd och uppfordra medlidsamma hjertan till bistånd *). Krig ökade landets olycka. Ehuru väl under Sveriges inre skakningar det 60-åriga stillestånd, som Svante Sture slöt med Ryssland, varit vacklande: hade Gustaf dock återställt och befastat det goda förhållande genom en gesandtskap, hvilken han, så snart landet var honom underlagdt, afskickade till Zar Iwan Iwanowitsch. Men ännu i sina sista lefnadsår såg Gustaf sig invecklad i ett högst forderfligt krig med sin östlige granne, hvilken fejd äfven beredde honom många bekymmer och alldeles förödde en stor del af Finland. Första anledningen dertill låg i privata stridigheter emellan befälshafvarne i denna aflägsna provins; hvaroch en sökte sin fördel på grannens bekostnad. Konungen blef genom allhandla ogrundade föreställningar öfvertalad till

---

*) Junsten S. 738.

detta krig; man förestälde honom Ryssarnes svaghet och enfaldighet och att de voro hårdt ansatta af andra fiender; men framgången bevisade motsatsen och han sjelf beklagade sig bittert öfver de lögnaktiga uppgifter, som hade bevekt honom, att draga svärdet. I Aug. 1555 begaf sig Konungen i egen person till Finland. För Sverige var han alldeles obekymrad: i anseende till den långa och besvärliga vägen öfver sjöar och moraser, genom skogar och öde marker, höll man det för omöjligt, att ett infall i Westerbotten kunde lyckas; till det högsta, trodde han, torde de omkringhoende fiskrarne och andra landsstrykare göra ett försök; men han hoppades, att i det fallet redan bönderna skulle vara i stånd, att tillbakadrifva dem. Allt folket blef uppståndt; i början blefvo tvenne af 10 män uttagna, hvilka bildade ett landtvärn och skulle gifva akt, att ingen lös hop fick göra infall; kom ett öfverlägset antal, skulle alla bönder utan åtskilnad bryta opp; de måste förse sig med lifsmedel, emedan spanmål, hö och alla öfriga förråder skulle skaffas bort från gränsprovinserna, för att, så mycket som möjligt, afskära fienden alla medel till subsistens. De skiekligaste Finska knektar skulle sättas till befälshafvare, hvilket, dels för det större förtroendet, dels ock för språkets skull, var högst ändamålsenligt. Konungen befallte, att föreställa folket, huru grymt och obarmhertigt Ryssarne plögade handtera deras fångar, och att hvar ärlig man borde föredraga döden framför en sådan behandling; dessa tänkesätt skulle så mycket som möjligt förbredas bland Finnarne.

Äfven presterna och alla andra förmögna invånare blefvo uppfordrade, att antingen sjelfve tjena till häst, eller ställa någon i sitt ställe. De reguliera tropparne, hvilka till en del voro skaffade hit öfver ifrån Sverige, erhöillo sold; derföre befalltes dem vid lifsstraff, att betala allt hvad de togo; men emot vintern blef bristen på tillförsel så stor, att Gustaf uppmanade alla invånare utan åtskilnad, att slagta hälften eller åtminstone tredjedelen af deras boskap, och emot billig ersättning öfverlemna den till arméns bästa; han hoppades tillika, att derigenom för hästarne erhålla det till vinterfoder bestämde höet. I Österbotten blefvo skridskolöpare uppbådade, samt rehnar och ackiar (rehnslädar) anskaffade, af hvilka de mest öfvade skyttar skulle betjena sig; öfverallt gjordes förhuggningar. Af Konungens mått och steg, hvilka alla endast gingo ut på försvar, skönjes tydeligen, att han var emot kriget; hans försigtighet gränsade ibland till öfverdrifven ängslighet: han befalte sina befalshafvare att icke inlåta sig i skärmytslingar och aldrig i fäktning med ett öfverlägset antal; gerna hade han undvikit fiendtligheternas utbrott, men hans önskan blef tillintejord. I Januari 1556 ryckte en talrik Ryssk här öfver gränsen under Förstarne Peter Michailowitsch Schermetew och Demetrius Fedorowitsch Faletzköj; de drogo för Wiborg; Svenskarne kastade sig i staden: en annan hop föll in i Savolax, anställde grusliga förödelser och gjorde ett ansenligt byte: i synnerhet kämbar för Svenskarne var förlusten af en mängd hästar, harnesk och andra vapen. Gustaf,

hvilken trodde sig alldeles icke kunna förlita sig på Finnarne, blef genom detta nederlag så förskräckt, att han redan gaf hela landet förloradt. Under hela sin stormiga lefnad hade han aldrig varit i en dylik fara: han vågade knappt blifva längre i Finland och träffade anstalter för att så fort som möjligt kunna gå öfver till Sverige. Rysska arméns styrka blef uppgifven till 150,000 man: Gustafs troppar voro icke starka nog till motstånd, och ingen fästning gafs i landet, dit han med säkerhet kunde draga sig tillbaka. För en resa till sjöss satte vintern oofvervinnerliga svårigheter i vägen; han beslöt därför att vända tillbaka på norra vägen längs bottniska viken, i hvilken afsigt han ock befalte Ståthållarne uti dessa trakter, att, likväl i största stillhet, träffa alla anstalter dertill. Men de funno denna resa så väl för den dåliga vägen, som för de många elfvarne och bristen på lifsmedel, alldeles ogörlig. Lyckligtvis förstodo Ryssarne icke att begagna sina första framsteg och Svenskarnes bestörtning; de blefvo sitt gamla maner trogne; så snart de gjort infall uti en trakt och alldeles utplundrat densamma, vände de åter tillbaka, för att på ett annat ställe förnya samma förhärjningar; af den lösaste anledning blefvo de likasom gripna af en panisk förskräckelse. Besättningen i Wiborg lät ifrån en närbelägen landtgård hämta hö till staden; bullret af de många vagnarne på en trädbrygga kom Ryssarne på den förmodan, att en förstärkning vore i antågande: förskräckte upphäfde de i största hast belägringen. Gustaf lät i Sverige göra fruktansvärda rustningar; til-

lika uppbjöd han alla krafter; att skaffa landet en rik tillförsel; rytteri var honom hufvudsak, ligen af nöden; utan 30,000 man och deribland 6 a 8,000 ryttare, trodde han sig ingen ting kunna uträtta. De Finska bönderna feltes det vapen. En del, sluteligen ledsne öfver kriget, försålde de medbragta lifsmedlen och begåfvo sig till sina hem; andra tvang åter hungern att gå derifrån, och af nød plundrade de lika så förfärligt som fienden. Gustaf kunde icke alls finna sig i Finnarnes karakter; han varnade sin son Johan att icke alltför mycket förlita sig på dem. "De Finska bönderna, skref han, hafva ett ganska underligt och obeständigt sinnelag, så att de, om man likasom nu skall bruka dem emot fienden, visa ingen hörsamhet; utan om man, såsom nödigt är, vill foreställa dem, pläga de börja ett skri (parlement) emot sina anförare och hufvudmän, att röfva och mörda så väl vänner som fiender. Du erinrar dig väl sjelf, fortfor han, huru de förhöllo sig vid Lojo, de drucko sig fulla, håjade och skreko i vår närvaro, så att ingen kunde höra eller tala för deras larm". Äfven med sina befalshafvare var Konungen ganska missnöjd: han utbrast ofta i de bittraste klagomål öfver deras oförstånd och dryckenskap. Svenskarne hade dertill den olyckan, att bland deras troppar i Wiborg utbröt en farsot, hvilken af brist på tjenlig diet och hjelp kostade mången käck soldat lifvet: äfven de trånga och smutsiga boningarne, hvilka voro utan fenster, alstrade sjukdomar bland de i dem hopträngda soldaterna*).

*) Allt hvad som rör Finlands läge och tillstånd denna tid under dess krig med Ryssland, är hämtadt utur

På Rysska sidan sträckte sig Finland ända till Nawa, ehuru gränsorna icke voro så alldeles noga bestämda. Landet blef för sitt stora omfång af Gustaf I. indeladt i tvenne biskopsdömen, och den af Finland så högt förtjente Paul Juusten utnämnd till förste biskop öfver Wiborgs stift. Tillförseln från Finland af salt och torr fisk, tjära och bräder var för Sverige redan ett trängande behof; när den uteblef, försporde man genast nöd och dyrhet: derför lät Gustaf år 1539 utgå en sträng befallning, att köpmännerna och bönderna skulle transportera alla dessa slags varor blott till Stockholm och de öfriga Svenska städerna, men icke till Danzig, Riga, Reval, Lifland och andra orter*). Afven han löste icke de bojor, som fjärrade den Finska handeln. Åbo förblef ännu den enda handelsstad; fremmande köpmän fingo endast besöka de härvarande St. Henrichsmessorna; alla de öfriga smärre marknader i städerna skulle blott få hållas af deras borgare: i norra Österbotten fingo endast de 4 hamnarne Torneå, Uleå, Kemi och Jjo besökas. Ufsby- (Bjorneborg) och Raumo-borgrarnes handel blef afven inskränkt till de fyra nyssnämnde hamnarna samt till Åbo och Stockholm; afven de Finnar,

---

de urkunder, som Hr C. Adlersparre i sina historiska samlingar i D. gjort bekanta under titel: Handlingar rörande krigsväsendet under Gustafs I. regering. Stockholm 1793. S. 1—90.

*) Stjernman's Samlingar utaf förordningar — angående Sveriges Rikes Commerce &c, Stockholm 1747. 4.

som förfärdigade trädkärl *), fingo icke besöka någon utländsk marknadsplats till försäljning af sina varor **). Konungen hade för afsigt, att mera afsöndra ifrån hvarandra de åtskilliga näringsgrenarne, på det hvaroch en särskilt måtte derigenom bedrifvas på ett bättre och lättare sätt: han förbjöd de Finska bönderna, presterne och andra tjänstemän, att befatta sig med skeppsfart och handel, ty dessa näringsgrenar skulle uteslutande vara städerna förbehållna. Äfven blef det kustboerne i södra Österbotten nekadt, att drifva handel i norra trakterna, der de äfven plögade handla med Ryssarne: de skulle hädanefter nära sig af fiskfångst och åkerbruk och öfvergifva handelsresor ***). Skjalfångsten var hufvudsakligen för Österbotten en betydande handelsgren, hvilken Gustaf tog i sitt synnerliga hägn. Han tillstod sjelf, det han vid sin ankomst till Finland fann många brister och gläta inrättningar, som tarfvade förbättring; i synnerhet ledo undersåtarne ett förskräckligt förtryck af kronans tjänstemän, hvilka äfven på sina privat- och lustresor fordrade fritt underhåll. För att göra slut på ett dylikt oväsande, befallte han, att vid alla landsvägar värdshus skulle anläggas: voro hans tjenare stadda på resor i offentliga angelägenheter, skulle de få fri undfägnad och förses med hästar; men reste

---

*) *Wacka Finner*, jag härleder det af Finska ordet *Wacka*, ett rundt trädkärl,

**) *Stjernman* S. 20.

***) *Stjernman* S. 31.

de i privata ärender, måste de betala *). Uti fördelarne af den aktiva handel, hvilken han ville grunda i sitt rike, skulle äfven Finland taga del; han hade hufvudsakligen den tankan, att göra denna provins till stapelplats för den Rysska handeln. Wiborgs borgare voro för oförmögna, att begagna de fördelar, som Novogorods och Pleskows fall syntes lofva dem. Till medelpunkt bestämde han Sandhamn, en liten ö på Nyländska kusten, ej långt ifrån Helsingfors, en stad, hvilken han också hade anlagt och år 1557 sökte att befolka med invånare från staden Raumo. Svenskarne skulle föra hit läder, jern, koppar, salt och utterskinn, bäfrar, vargar och harar till utbyte emot soblar, gråverk, linneväf och åtskilliga andra tyger, vax, lin, hampa samt stora och små Rysska hudar; i Sandhamn, hvilket han ville befästa, skulle ett fabriks anläggas, och skeppsfarten på Reval upphöra; en del af de Rysska varorna skulle försäljas till Sverige, men resten skulle dels (såsom hampa, lin, vax) skickas till England, dels (såsom pelsvaror) till Nederländerna och de Högtyiska städerna. Gustaf hyste om sin nya anläggnings tillkommande flor de mest lysande förhoppningar; han smickrade sig, att med tiden icke blott Östersjöstäderna, utan äfven Nederländerna skulle besöka denna marknadsplats. För att locka hit de sednare, påbjöd han, att från hela landet all öfverflödigg spanmål skulle här oppläggas; borgrarne i Borgo och

---

*) Stjernman S. 146.

Ekenäs skulle tillochmed vid hotelse af straff förmås att här nedsätta sig; äfven trodde han, att de i Reval bofaste Svenskar och Finnar skulle lemna denna ort, der de voro utsatta för så mycket betryck, och begifva sig till Sandhamn. De Rysska varorna i Wiborg skulle alla skickas till den nya handelsplatsen, icke till Reval eller andra orter. Rika bönder, som hittills befattade sig med skeppsfart, blefvo forvista till städerna *).

Konungens synnerliga kärlek för sin son Johan föranlät honom, att ännu under sin lifstid göra denne till Hertig af Finland och anslå honom en stor del af inkomsterna utaf detta land. Denna förläning blef bekräftad i hans testamente. Johan behöll länen Åbo, Kumogård (det nuvarande Björneborgska) och Raseborg tillika med Ålandsskären. Denna Gustafs olyckliga svaghet upptände en förderflig broderstvist, hvilken skakade hela riket. De yngre sönerna voro, i följd af fadrens testamente, liksom oafhängige Förstar uti de dem tilldelade distrikterna; blott ett löst band af skydd och fruktan för krigets foljder förenade dem med Konungen. Johan ville derföre icke tillstädja, att Konungens tjenstemän hade det ringaste att befalla i hans gebit; ja han vägrade de kongl. trupperna genomtåg, under förevändning, att bönderna derigenom blefvo alltför mycket betungade. Genom hans hemliga förmälning med Polska Prinsessan Anna steg Erics misstroende

---

*) Se Urk. af 1550 a. a. o. S. III, och följande,

till honom till sin högsta grad. Knappt var han återkommen ifrån Polen, förrän han blef kallad till ansvar inför Riksens ständer i Stockholm: men han hörsammade icke. I afsigt, att sätta sig i motstånd, sammankallade han Finnarne och bad dem om deras bistånd, hvilket de lofvade honom. Ständerna förklarade honom för en högförrädare och Eric skickade 1563 en härskara till Finland, hvilken inneslöt honom uti Slottet i Åbo, och efter tvenne månaders belägring tvang honom att gifva sig. Genom Erics eröfring af Ehstland utsåddes fröet till allt större krig med Ryssland, hvarunder Finland led på dubbelt sätt; landets produkter blefvo dels skickade öfver till den nyeröfrade provinsen till underhåll för den Svenska armén, dels foretog Stormästaren af Lifland och äfven staden Reval, innan den gaf sig till Konungen, härjande ströftåg på Finlands kuster *). —

Eric blef beröfvad kronan år 1568 genom sin broder Johan, hvilken han nog obetänksamt hade släppt ur fängelset. För att aflägsna Eric från granskapet af sina anhängare, lät Johan först föra honom till Åbo, sedermera till Castelholm på Åland uti ett ganska trångt fängelse. Men nu blef han gripen af en annan fruktan. Eric hade stått i vänskaplig förbindelse med Zarn *Iwan Wasiljewitsch*; det var möjligt, att denne torde försöka hans räddning, och den

---

*) Handlingar till upplysning af Finlands tillstånd i Kon. Eric XIV. tid, Åbo Tidning 1799. N:o 12. 16. 32. 51.

olycklige Konungen blef återförd till Sverige. Knappt hade Johan bestigit thronen, förrän hans tänkesätt ändrade sig emot de närgränsade makt-erna, i synnerhet emot Polen; äfven han ville icke uppgifva de länder, hvarmed hans broder hade utvidgat rikets område. År 1569 skickade han till Zarn en gesandskap, för att underhandla om en varaktig fred; men *Iwan*, hvars afsigter likaledes voro rigtade på Ehst- och Lifland, uppehöll icke länge de Svenska Gesandterne: han behandlade dem på ett högst ovärdigt sätt; de blefvo icke blott insperrade, utan äfven lifs-medel blefvo dem ytterst sparsamt tilldelade, och de fingo icke en gång tillåtelse, att på egen bekostnad förse sig dermed; ja de blefvo till-ochmed personligen misshandlade och beröfvade sin privata egendom; äfven deras papper och instruktioner blefvo dem frantagna. Först efter en lång försmäktande fångenskap fingo de åter-vända till Sverige år 1572. Sedan *Iwan* hade fulländat sina rustningar, fordrade han i trots-iga uttryck hela Liflands afträdande, i fall af vägran hotade han att hemsöka Sverige med krig och ofördrojeligen falla öfver Finland, hvilket då var beröfvadt nästan allt skydd. Johan kände vigten af detta landskap; han förklarade offentligen, att det voro en hufvuddel af riket, hvarifrån Sverige i sina förra krig hade erhållit ett betydligt understöd, han kände in-vånarnes trohet, hvilken de verkligen hade bevisat med stora uppoffringar; han höll det för ochristligt, att öfvergifva dem, och tänkte att försvara dem med yttersta kraft *); men medel

*) Åbo Tidning 1782. S. 335.

felades till ett kraftigt motstånd. I början af år 1572 bröto Ryssarne in; de Svenska befälhafvarne drogo sina troppar tillsammans och skyndade emot fienden, hvilken var dem vida öfverlägsen till antalet, men till mod och krigserfarenhet icke kunde mäta sig med dem. Vintern och brist på lifsmedel lade dock stora hinder i vägen; dels voro landets förråder skickade till Ehistland, dels voro trakterna förhärjade: Finland var derföre icke i stånd, att underhålla den lilla derstädes befintliga krigsmakten. Deras anförare yrkade strängt på tillförsel, om icke soldaterna skulle omkomma af hunger; de voro ock dessutom högst missnöjde öfver den uteblifna solden. Svenskarnes hufvudstyrka bestod i fotfolk; Ryssarne hade deremot ett talrikt kavalleri, hvilket icke afvaktade infanteriets ankomst, och hvarmed det svaga Svenska kavalleriet icke kunde inlåta sig *). Innan Svenskarnes kunde församla sig, var redan hela Wiborgs län gjordt till en ödemark. Ryssarne framträngde ända till Helsingfors; nu vände de sig till Lifland, riktade genom plundringen af en anseelig landsträcka. År 1575 träffade Ryssarne och Svenskarnes den öfverenskommelse; att i afseende på Finland ett tvåårigt stillestånd skulle ega rum; men de förre bröto detta fördrag, trängde 1576 öfver gränsen och föröfvade gräsliga förhärjningar; äfven 1577 gjorde de ett infall, men blefvo med förlust tillbakadrifne **). Ändte-

*) Åbo Tidningar 1791. N:o 21.

**) Messenii Scandia illustr. T. x, S. 31.

ligen blef ett stillestånd slutadt år 1583, hvilket efter Ivans död förlängdes till år 1790: men knappt var denna tid förfluten, förrän de ömse- sidiga infallen åter började; Svenskarne ströfvade ända till hvita hafvet, och Ryssarne underlåto icke att öfva vedergällningsrätten. Finland och i synnerhet Österbotten blefvo de följande åren beständigt hemsökta.

Biskopsdömena Åbo och Wiborg blefvo, sedan det sednare haft tre egna biskopar, åter förenade år 1583; Johan gjorde Eric Ericsson till Biskop öfver begge biskopsstiften, hvilken lofvade att af alla krafter understödja hans påfliga liturgi. För öfrigt synas Finnarne icke hafva varit synnerligen böjda för hans unionsprojekter och liturgiska nyheter. Klostret Nådendal blef af honom satt i stånd; han tog det ganska illa, att derstädes icke voro mera än tvenne klostermedlemmar och erinrade år 1576 abbedissan, att, om hon allt framgent ville njuta hans skydd, måste hon upprätthålla klostret. Åboe-skolan tog Konungen i sitt synnerliga hägn; djeknarnes tillstånd var för öfrigt ganska bedröfligt; de voro mestadels nödgade, att tigga sitt underhåll; deras terminationer sträckte sig ofta temmeligen vidt ända till Satakunda och Tavastland. Johan gaf dem icke blott tillåtelse dertill, utan ock dessutom ett särskilt säkerhetsbref, emedan de på sina vandringar ofta blefvo förfördelade och misshandlade. Konungens fogdar förfölvade stora bedrägerier och ökade landets betryck; de drefvo handel med Konungens spanmål och pengar, uppförde

underhafvande, som icke voro skyldige, på restlängden, och brukade falskt vigt och mått. Bönderna blefvo dertill odrägligt tryckta af resande och i synnerhet af ryttare och kongliga knektar, hvilka beständigt fordrade fri skjuts; flera gånger besvärade de sig hos Konungen, hvilken lät utgå stränga förbud deremot: endast kongl. tjänstemän, som reste i offentliga ärenden, skulle njuta fri befordran. Johan sökte eljest, att i afseende på finanserna begagna Finland på bästa möjliga sätt. Åbo hade på flera år icke betalt den skyldiga årskanon af 200 Ungerska gyllen i guld; år 1575 yrkade han på betalningen af denna summa och 1576 betalte honom i pengar Åbo 500, Bjöneborg 300, Wiborg 150, Raumo 100, Helsingfors 100 och Nådendal 20 Ungerska gyllen (Borgo och Ekenäs blifva icke med uppförda); de uppburna penningarne skulle af invånarne omvexlas i guldmynt, och skickas till Sverige. Genom honom bléf äfven accis på alla utländska drycker införd i Finland. Han underlät icke att befordra ekonomin och landets kultur. I de öfre trakterna funnos landsträckor, som fordom endast blefvo begagnade till jagt och fiske, men hvarest nu efter hand kolonister nedsatte sig; bönderna, som i förra tider hade här jagat och fiskat, betraktade dem som sin egendom, ehuru väl de ofta voro 15 a 20 mil aflägsna från deras hem, och ville uttränga fremmande nybyggare. Johan ifrade emot detta missbruk med stränga förordningar. Årligen begåfvo sig många Finnar till Tyskland och andra orter, för att söka tjänst; äfven detta bléf dem förbudet; de som hade lust

till utvandringar, blef det tillåtit, att draga till de nyeröfrade provinserna (i Lifland och Ryssland). För att nedsätta varuprisen, blefvo utförelseförbudena skärpade; de Finska städerna fingo blott utföra smör. — För Konungens räkning blefvo tvänne saltpetersjuderier anlagda, det ena vid Nådendal, det andra vid Lappjoki (i Åbo län); Saltpetermästaren måste årligen undervisa sex knektar i alla hemligheterna af sin konst. Bryggningen af dricka hade i synnerhet blifvit bragt till en utmärkt grad af fullkomlighet; Johan var en synnerlig älskare af det Finska dricka, och lät för sig och sin gemål ofta brygga flera fat. —

Efter Johans död (1592) började de Svenska faltherrarne fredsunderhandlingar med Ryssarne, hvilka i början blott hade ett stillestånd till följd; tre år derefter slöt ändtligen hans yngre broder Carl i Teusin en evig fred, hvari blef aftaladt om gränsens bestämmande; det blef uppdragit åt Ståthållaren öfver Finland, att hos de äldsta i landet inhämta underrättelser deröfver. Men äfven derigenom kom icke Finland till lugn och ro: det blef en skådeplats för de förskräckligaste inre oroligheter. Oenigheten emellan den rättmatige kronarfvingen Sigismund, Johans son, och hans farbroder Hertig Carl, blef snart så stor, att ingen försoning mera var möjlig. Finland var anförtrodd åt en befalshafvare, Clas Flem-

Flemming, hvilken var sin Konung af hela sin själ tillgifven, och tillika hade samma religiösa intresse med honom: hvarken de förfärligaste hotelser eller de mest lockande löften, förmodde att göra honom affällig från Sigismund. Han satte genast från början misstroende till Carls afsifter, och träffade de bästa anstalter till landets säkerhet; trupperna måste hylla Konungen; alla resande blefvo anhållna och examinerade. Sigismund skänkte också denne sin trogne tjenare hela sitt förtroende och billigade alla steg, som han först hade tagit utan befallning och fullmakt, blott af ren ifver. Carl deremot, högst förbittrad öfver detta kraftiga motstånd, ville taga befälet från en så verksam, öböjlig man, hvilken icke fruktade för hotelser, och på hvilken löften och mutor icke gjorde intryck; men hans försök misslyckades. Emedertid var folkets stämning i det hela icke gynnande för Sigismund. Johans liturgiska nyheter hade hos härvarande klericiet funnit föga inträde, och hans sons religion hade afvändt många hjertan ifrån honom. Trupperna måste nu underhållas endast på invånarnes bekostnad, hvilka derigenom blefvo mycket förtryckte. Hertig Carls ombud voro högst verksamme, att till sin fördel begagna dessa omständigheter; oroliga rörelser visade sig ock, men som dock snart blefvo bilagda; bönderna sökte skaffa sin ovilja fri luft genom allahanda öknamn, som de gånge fältherrarne, t. ex. Russnas, Swedjeclas o. s. v.

Hertigen var i synnerhet angelägen om den flotta, som var i Finland; genom dess be-

sittning stod det helt och hållet i hans makt, att utesluta Konungen från dess fädernerike: men alla hans försök, att bemästra sig fartygen och bland sin brorssons troppar utströ frö till myteri och missnöje, ledo skeppsbrott emot Flemmings trohet, försigtighet och ståndaktighet. Carls vrede kände inga gränser; i Sverige hade hans planer den lyckligaste framgång; hans steg förde honom allt närmare till thronen och blott en enda obeveklig man stälde sig lik en orörlig klippa emot honom. Man träffade anstalter, att med våld bemäktiga sig Finland. Flemming, uppmuntrad af sin Konung genom stora ärebetygelser och utnämnd till General Ståthållare, fördubblade sin uppmärksamhet, att drifva tillbaka alla anfall. För att sätta sig i ett fruktansvärdt motstånd, måste han naturligtvis uppbjuda alla hjälpkällor, som landet erbjöd; på skonksamhet var under sådana omständigheter icke att tänka, tungan var stor, folket knotade. Missnöjet tillväxte genom Hertigens förklaring, att Finland alldeles emot hans vilja blefve så förtryckt, och att han längesedan hade gifvit befallning, att föra öfver armén till Sverige. Uti Augusti kom en gesandtskap från Osterbotten, anford af en bonde Bengt Poutu, till honom, för att föreställa landets nöd: han gaf dem det besked, att göra, hvad för kække män vore bästa hjälpen, att gripa till vapen och möta våld med våld. Forskräckligt uppflammade det inbördes kriget; bönderna, uppfordrade af sina återkomna bröder och andra Hertigens anhängare, öfverföllu de kongl. soldaterna, slogo dem ofta till döds på ett grusligt sätt, vanligen

brukade de att skjuta till måls på de fiender, som föllo i deras händer, för att pröfva sina bågar och bössor, och plundrade deras egendom. Upproret förbredde sig till Tavastland och Karelén: Flemming såg, sig tvungen till stränga steg och mått; tröppar utskickades emot de upproriske; men dessas noga kännedom af trakten — hvarje moras, hvarje skogsmark med dess vägar och stigar var dem bekant — ersatte den öfverlägsenhet, som bättre rustning, öfning och taktik gaf deras fiender. Insurgenternas afsigt var, att utplundra Flemmings och de öfrige öfverstarnes besittningar, och om möjligt öfverraska sjelfva Åbo. Det kongl. partiet hade den lyckan, att bemäktiga sig hufvudanförarne för upproret, hvilka blefvo skickade till Åbo och der förskräckligt straffade. Bönderna blefvo derigenom icke förskräckte; de störtade å nyo tillsammans, att hämnas sina bröders blod: de kämpade med stigande förbittring, och äfven det ömma könet delte det raseri, som stormade i männernas vilda bröst. Hertigen hade efter deras hittillsvarande hufvudmäns fall skickat dem nya anförare, hvarigenom deras hopp erhöll nytt lif. Flemming sökte förgäfvos öfvertala dem att nedlägga vapen och återvända till sina hem: förtröstande på sitt öfverlägsna antal, vågade de med dåraktig obetänksamhet att skjuta på hans ryttare. Nu äntligen beslöt fältherren att gripa till strängare medel. Bönderna blefvo öfverflyglade och omringade; mera än 5000 man stupade antingen för svärdet eller drunknade; många blefvo fångna och bortförda; andra, som undkommo genom flykten, måste länge dölja sig

i skogarna och der kämpa med stort elände. Emot de andlige, som hade tagit en verksam del i upproret och genom sina predikningar uppretat folket, rättade nu segraren sin vrede; deras gårdar blefvo plundrade, de sjelfve hårdt tilltalade eller tillochmed ordentligen straffade. Österbotten och Tavastland skola i denna fejd allena hafva pligtat med öfver 11,000 menniskor. Minnet af detta klubbekrig, så kalladt för de klubbor, hvaraf bönderna betjente sig i brist på andra vapen, räckte länge och lefver ännu bland folket i deras gamla sånger *).

Någorlunda var lugnet återställt, men Sigismunds angelägenheter ledo en våldsamt stöt genom Flemmings plötsliga död, hvilken efter sagan blef förtrollad, men sannolikt förgiftad. I hans ställe blef Arvid Ericsson Stålarms förordnad till Ståthållare. Carl uppfordrade denne, att förena sig med honom; men äfven der voro hans föreställningar fruktlösa. Han beslöt alltså, att i egen person gå öfver till Finland, der han visste att en del af besättningen i Åbo vore honom hemligt tillgifven. Han fann väl i början något motstånd, men den nya Ståthållaren drog sig inåt landet. Slottet Åbo gaf sig till Hertigen, hvilken sedan han bemäktigat sig de härvarande skeppen och artilleriet, återvände till Sverige och förde tillika med sig många personer af begge könen, ibland andra Flemmings maka. Sydfinnarne, som för-

---

*) G. H. Porthan de poësi fennica. S. 70.

modeligen för deras granskning med Lifland och Ehstland alltid mera hade varit på Sigismunds sida, grepo efter Carls aftåg till vapen och intogo åter Åbo under Stålarms anförande. Finnarne förklarade, att de icke kunde taga någon del i Sveriges klagomål öfver Sigismunds öfverträdande af lagarne, och vågade tillochmed, att afråda Hertigen ifrån hans egenmäktiga steg. Carl blef derigenom uppretad till ännu större vrede, och beskyldde dem för högförräderi och otrohet. Undertiden sökte Stålbarm att sammanbringa den möjligaste största makt till Konungens tjenst; 3000 man blefvo inskeppade och nådde lyckligen hamnen Gröneborg i Uppland: men Sigismund stod ännu i södra Sverige, förlorende tiden i fruktlösa underhandlingar. Förgäfves hoppades de på understöd; det feltes dem befäl. Upplands allmoge blef i största skyndsamt uppbådad och, med några teologiska Professorer från Upsala i spetsen, den katolska konungens arffiender, skyndade de emot Finnarne, hvilka tillika på sjösidan blefvo anfallna af Hertigens flotta: för dem blef ingen annan räddning än flykten; en del blef tillfångatagen på Åland, de öfrige uppnådde lyckligen sin fädernes kust.

Sigismund insåg äntligen, att han i Sverige ingen ting skulle uträtta emot sin farbroders äregiriga planer; han gick alltså tillbaka till Polen och inträffade i Danzig den 30 Oct. 1598: härifrån lät han utgå en uppmaning till Ehsterne och Finnarne, att blifva honom trogne och icke hörsamma Hertig Carls befallningar,

mycket mindre att öfverlemna landet och städerna till honom: i hvarje nöd och fara lofvade han bistånd och hjälp. Genom riksdagsbeslutet af den 24 Jun. 1599 blef Sigismund förklarad kronan förlustig; Finnarne och Ehsterne skulle, om de icke ville foga sig derefter, med våld tvingas dertill, hvartill ock alla anstalter blefvo träffade. Carl bröt opp med sin krigsmakt till Finland, dit Konungen blott kunde skicka några svaga förstärkningar. Hertigen afsände först åtskilliga prester, som skulle öfvertala armén till affall från dess befalshafvare; men deras bemödanden lyckades icke. Emedlertid hade slottet Castelholm på Åland blifvit belägradt och intaget af hans Amiral Jochim Scheel; derpå delte Carl sin här; den ena afdelningen landade vid Åbo och belägrade slottet; med den andra, under hans eget befäl, inlopp han i Finska viken, för att stiga i land emellan Wiborg och den ännu i fält stående fiendtliga krigsmakten. Finnarne kastade in en liten besättning i slottet Åbo och drogo sig med sin hufvudstyrka till Wiborg, hvarest de väntade det lofvade understödet från Polen. Carl följde dem på hälarne och vann öfver dem åtskilliga fördelar. Garnisonen i Åbo blef uppfordrad till öfvergång; emedan den vägrade, blefvo åtskillige fångar aflifvade, och deras hufvuden upphängda på pålar tätt vid slottsmurn. Denna anblick förskräckte dem så mycket, att de begärde till att underhandla; de uppgåfvo borgén, dock måste de underkasta sig det hårda vilkoret, att ställas till ansvar inför Hertigen för deras förhållande hittills. Han vände sig nu emot Wiborg och

inslöt helt plössligen staden. Denna ort var efter då varande krigskonst befastad med vidlyftiga verk, hvilka fordrade 6 a 7000 mans besättning, men som nu icke var starkare än 12 a 1500 man. Lyckligtvis söndrade borgrarne sig från soldaterna; de förre öppnade hemligt portarne för Hertigen och hans troppar inträngde i staden, utan att garnisonen märkte det. En del af Konungens krigare flyktade på slottet, en annan del till Ryssland, många blefvo nedergjorda. Carl började att beskjuta borgen; befalshafvaren trodde sig efter stadens förlust icke längre kunna försvara den och slöt ett fördrag; alla utlänningar och fremlingar erhöillo fritt af-tåg, men officerarne och de under Svenska kronan lydande Finnar skulle afbida ett rättgångs-utslag. En mängd fångar, i synnerhet Finnar, blefvo genast dömda och afrättade. Emot alla Konungens anhängare anställde Carl en sträng inquisition och rasade emot dem med en afskyvärd, vanärande grymhet, som genom ingenting kan urskuldas. På riksdagen i Linköping år 1600 blef vidare beslutit, att de Finska adelsmän, som blifvit skonade till lifvet, skulle förlora $\frac{1}{3}$ af sina arfgods och alla sina förläningar. De prester, som hade varit på Sigismunds sida, blefvo förklarade förlustige sina embeten; redan för det, att de icke hade uppfyllt Carls befallningar, måste de för hvar tionde bonde, som hörde till deras församling, böta fem daler. Öfver det Finska klericiet och dess uppförande anställdes af Svenska presterskapet en särskilt undersökning: men man fann det samma oskyldigt. Borgrarne och underbefall-

ningshafvande skulle till straff erlægga tredjedeln af hela sin egendom. Hertigen besatte alla embeten med sina tjenare och anhängare, den stränghet, hvarmed han förföljde och utrotade sin fiendes vänner, förbredde en sådan skräck, det ingen vågade att sätta sig emot honom och hans öfvermakt.

Under det Polska kriget, hvilket hufvudsakligen fördes i Lifland, uppehöll sig Carl ofta i Finland: under sitt vistande i Åbo om vintern 1602 slöt han en öfverenskommelse med Finska adeln, hvars privilegier han bekräftade. I början ville han ansenligen förhöja dess utskylder och pålagor; men, förmodeligen för att icke öka dess hat emot sig, afstod han ifrån sina första fordringar. Han reste derpå tillbaka till Sverige och var af alla Svenske Konungar den förste, som for omkring Bottniska viken.

De revolutioner, som Zar *Fedor Iwanowitschs* död år 1598 åstadkommo i Ryssland, föranlåto Konung Carl, att blanda sig i de Rysska angelägenheterna (1609): kriget fördes af Svenskarne med en alldeles ovanlig framgång. Vid alla hittills varande krig emellan Sverige och Ryssland hade alltid Finland varit ett offer; men nu trängde de Svenska vapnen segerrika öfver fiendens gränser; de skulle hafva haft en ännu mera lysande framgång, om Svenskarnes antal icke hade varit så ringa, om de i rättan tid hade erhållit understöd och icke så slätt varit försedda med alla behof. Under sin resa genom

norra Finland föllo honom i ögat de fördelar, som skulle tillskyndas landet genom anläggningen af städer: i hela Österbotten fanns ingen enda stad. I synnerhet syntes honom byns *Mustasaari* (svarta ö) läge vara gynnande; på hans föranlåtande började derföre snart åtskillige borgare att här nedsätta sig; år 1605 tilldelade han denna ort formliga privilegier och kallade den efter sin familj Wasa. Vid samma tid blef det ännu nordligare Uleåborg och, för att mera trygga de norra gränssorna, år 1607 fästningen Cajaneborg anlagd; äfven stadfästade han städernas, Helsingfors och Wiborg, privilegier. De Finska fogdarne föröfvade ännu beständigt mycket underslef, och voro ganska försumlige att aflemna sina räkenskaper; genom skänker förstodo de att vinna kammarråderna i Stockholm; men Carl såg sjelf efter och yttrade sin ovilja öfver dessa underslef på ett högst sträft och kraftfullt sätt. Lodjurskinn, mårdrar, svarta räf. och korsräfskinn, som bönderna erlade, skulle de icke få lemna till köpmän, utan Konungen förbehöll sig dem sjelf. Hans föranstaltning, att föra öfver Finnar till Sverige och derstädes bosätta dem, var för landet, hvars befolkning hade lidit genom så många missgynnande omständigheter, icke någon fördelaktig författning; hans afsigt var att låta uppodla de många öde, med skog och moraser uppfyllda landsträckor i Sverige genom folk, som voro bekanta med svedjande och morasers uppdikning.

Finland under Gustaf Adolf.

Med så mycken ära också de Svenska vapnen stridde i Ryssland, var dock riket ytterst utmattadt genom sina hittillsvarande ansträngningar; det feltes regeringen alla medel, att sammanbringa pengar och anskaffa andra behofver för kriget. Finland, som då utom Åland, hvilket utgjorde ett eget guvernement, var fördeladt i 5 Ståthållareskaper, Åbo, Wiborg, Tavastehus, Nyslott och Cajaneborg, var närmast krigsplatsen; derifrån skulle Jacob De la Gardie, som gjorde de mest lysande framsteg, understödjas; men man kunde blott hopskaffa en obetydlig penningsumma. Äfven den förskräckliga brist, som herrskade i Lifland, skulle afhjelpas från Finland; men Ståthållaren i Åbo och hans embetsbröder förklarade, att landet vore alldeles ur stånd, att lefverera de fordrade behofverna. De Svenska herrarne, som skulle taga emot hyllningen af de Finska städerna, skickade äntligen 800 tunnor spanmål från Helsingfors till Narwa; rytteriet förtröstade man, för dess återstående sold, på kronoinkomsterna från Finland. Befalshafvaren öfver Wiborg fordrade understöd, emedan den dertill anslagna provinsen Savolax var förlänad till officerare och andra tjenstemän. Nöden var så stor, att icke en gång kurirerna kunde blifva försedda med reskost ända till deras bestämelseort. — Dessutom hotades Finland af en ny krigsfara. Efter Carls död trodde Konung Sigismund sig lättare kunna genom-

drifva sina anspråk på Sverige; men underhandlingarne afbrötos. Han fattade nu det beslut, att under det Sverige var sysselsatt med Danmark, försöka ett anfall emot Finland. För att förbereda detta, blefvo upprorsskrifter utströdda emot Gustaf Adolf, hvilken hade bestigit sin faders thron och allt mera vann allas hjertan. Ifrån Svenska sidan blefvo emedlertid alla anstalter träffade till motstånd; krigsfolket, som till en del hade dragit sig utur tjensten, blef uppbådadt, och riksrådet befaltes det, att skicka fångna till Stockholm alla dem, som utspridde dylika upprorsskrifter. Den unge Konungen, som ifrån de första stunderna af sin offentliga lefnad gerna såg med egna ögon, hade för afsigt att sjelf gå till Finland och organisera försvarsanstalterna i detta landskap; men det Danska kriget afhöll honom. Riksråderna Nils Bjelke och Nils Liljehök blefvo afsända, att emottaga de Finska ständernas hyllning.

Finlands tillstånd var högst beklagansvärdt; en hufvudorsak voro de stora förläningar, hvar till regeringen genom nöd var tvungen. Riksråderna förklarade vid sin återkomst, att kronan hade föga eller intet qvar, och att de många från henne afsöndrade godsens utgjorde landets största tunga. Innehafvarne, som mestadels voro adelsmän, gjorde sig småningom sådana begrepp öfver sina rättigheter, som alldeles icke öfverensstämde med Svensk lag; de tillvällade sig anspråk, som hotade de Finska bönderna med samma öde, hvarunder deras olycklige bröder i söder, om Finska viken suckade: den

frihetens anda, som råder i de Svenska lagarne och deras odödlige Konungars stora och fasta själ hafva de att tacka, att de undgingo denna lott. Adeln försökte dagligen, att allt vidare utsträcka sin makt och sitt välde öfver bönderna: adelsmännen tuktade och piskade på äkta Lifländskt vis sina bönder och byfogdar, som icke höllo hästar tillreds, när den nådige junkern for omkring; de tillåto sig, när deras vilda lust dref dem, all tygellös lättsinnighet mot värnlösa och oskyldiga. Bland dessa bondplågare utmärkte sig i synnerhet Gref Sten Lejonhufvud i Wiborg. Hans vilda, egenmäktiga förfarande kände inga gränсор; icke en gång Konungens fogdar och tjenstemän voro säkra för hans misshandlingar; ännu mindre skonade han sina egna bönder; han tryckte dem med otillbörliga fordringar och utpressade mångahanda pålagor. Oupphörligt anfördes klagomål emot honom inför Konungen, men denne åtnöjde sig med — så mycket önskade den ädle hjelten, att genom skonande mildhet utplåna minnet af sin faders stränghet — att göra honom föreställningar, och erinrade honom att lefva efter lag och rätt. Tillslog Konungen någon adelsman ett gods, så utsög denne bönderna ända tills de ingenting mera hade. Besittaren till ett sådant af honom sjelf utmärqladt gods begärde då sedan för detta ett annat, med hvilket han förfor likasom med det förra. Många tvungo ock på god Ehstländska sina andra bönder, att odla de jordegor, som voro lemnade af deras innehafvare och fördubblade alltså deras tunga; de fordrade äfven, att bönderna skulle betala

dem i klingande mynt de produkter, som de voro dem skyldige, just då, när dessa gälde som mest. — I många provinser t. ex. i Österbotten, tyranniserade Ståthållarne och pressade bönderna med långt större pålagor och leverenser, än lagen pålade dem. Förskräckligast blef landet medtaget genom krigsfolket; Ståthållaren öfver Wiborg klagade, att soldaterna hade i hans provins huserat förfärligt och lemnat föga kvar; Fältherren Jesper Mattsson skildrade lifregementets förfarande i Finland med gräsliga färgor. Officerarne utskrefvo efter behag kontributioner, och voro hufvudsakligen skulden till de våldsamerheter, som deras undergifne föröfvade; under allahanda förevändningar utpressade de icke blott viktualier och dricka, utan äfven penningar, kläder o. m. d. *). Naturligtvis utöfvade bönderna, när de kunde, hämd och vedergällningsrätt; mången ryttare blef af dem nedergjord; ofta utbröt deras förtviflan i inre oroligheter **). Äfven många prester, förförda och uppmuntrade genom dessa exempel, tryckte sina bönder, påhöjde tionden, och ökade på allt sätt sina inkomster. Förpligtelsen, att fortskaffa de resande och med fri kost försörja alla, som reste i kronans tjenst, var högst tryckande för landtmannen; värdshus, hvilka man ofta ville inrätta, hade icke kommit i stånd; många obefogade personer utgäfvo sig för kongl.

*) Hallenberg Svea Rikes Historia under K. Gustaf Adolf IV. S. 493 och följ.

***) Åbo Tidningar 1784. S. 19.

embetsmän, och bönderna kunde icke pröfva sanningen af deras försäkran. Till detta tidens och författningens onda sällade sig ännu fysiska olyckshändelser: år 1613 förstörde haglet årsväxten i nästan hela Finland, och landtboerna blefvo derigenom satta ur stånd att betala sina utskylder. Många bönder irrade som tiggare omkring, andra lemnade hus och hem och satte sig ner i Ryssland eller Lifland, för att undgå det elände, hvarföre de voro utsatta i sin hembygd. Det blef Ståthållarne och kronobetjeningen befallt, att med våld hindra dessa utvandringar, emedan Finland derigenom blef hotadt med en fullkomlig förödelse. Regeringen sökte så mycket det i hennes krafter stod, att afskaffa de missbruk, som insmygt sig; men icke alltid kunde hon gifva eftertryck åt sina förordningar. En mängd förlänningar blefvo indragaa; det skulle icke tillåtas, att innehafvarne af de samma frisade sina bönder från alla utskylder; bevillningar af arf- och längods skulle icke eftergifvas; ville icke egarne vara nöjda med en årlig ränta, så voro Ståthållarne berättigade, att alldeles indraga deras gods *). År 1613 blef dem på det strängaste förbudt, att bruka våld emot bönderna; det uppdrogs åt Ståthållarne och fogdarne att deröfver hafva en noga uppsigt. Upptäckte de en öde och tom gård, som dess innehafvare hade lemnat antingen af oförmögenhet eller på godsherrens föranlåtande, hvilken sjelf ville bruka hemmanet, så skulle

*) Hallenberg II. S. 545.

de åter besätta densamma med bönder, och i början bevilja dem några friheter. Bonden skulle icke eller vara tvungen, att föra de produkter, hvilka han betalte som skatt, öfver gränsen af den domsaga, i hvilken han vistades, eller till godsherrens boningshem.

Efter freden med Danmark i Knäröd, hvilken Gustaf Adolf köpte icke utan uppoffringar, kunde det Ryssk-Polska kriget fortsättas med större eftertryck, hvartill ock alla anstalter blefvo träffade. Hans yngre broder, Hertig Carl Philipp, som var bestämd till Zar af Ryssland, skulle äntligen med sin närvaro fröjda det land, som redan till en del hade hyllat honom. Konungen befalte Ståthållarne i Åbo och Wiborg, att i sina provinser sammanbringa så mycket matförråd, som kunde erfordras till Prinsens, hans följes och de i Wiborg församlade Rysska gesandternas underhåll; äfven den Finska adeln blef uppådad, att hålla sig färdig vid Hertigens ankomst, för att mottaga honom på ett värdigt sätt. Carl Philipp inträffade äntligen i Wiborg: men Ryssarnes sinnen hade ändrat sig; *Michael Fedorowitsch Romanow* var utvald till Zar. Ett forskräckligt krig bröt ut. Konungen ville sjelf gå öfver till Finland, för att vara nära underhandlingarne och afhjelpa de många klagomål, som hördes öfver provinsens bedröfliga tillstånd; men hans resa, hvartill redan alla anstalter förfogades, måste för åtskilliga hinder uteblifva. Riksdagen i Orebro (1614) blef så plötsligt utskrifven, att fullmäktige från Finland icke kunde

kallas: derföre blefvo vissa personer förordnade, som skulle göra riksdagsbeslutet derstädes bekant och utverka de Finska ständernas underskrift. Sedan denna riksdag var slutad, förde ändtligen Gustaf Adolf ut sin länge hysta plan och reste norra vägen till Finland: men då han på vägen erfor, att ingenting i Wiborg vore att uträtta, begaf han sig till Åbo, der han uppehöll sig i trenne veckor och allraförst sysselsatte sig med afskaffandet af de många missbruk och oordningar, som hade insmygt sig i landets inre angelägenheter. Under det han en afton satt vid bordet, hände sig den olyckan, att en eldsvåda utbröt, hvilken i mycken hast lade slottet i aska. Han insåg, att endast af vapen vore en god utgång att hoppas och började rustningar till ett krig. Konungen gick sjelf till Narwa, och fiendtligheterna togo sin början. Särskilta Rysska partier gjorde ströftåg i Österbotten och Karelen, men blefvo snart tillbakadrifna af Svenskarne. På Ladogasjön hade begge makterna redan ett antal fartyg, hvilka de brukade till sina krigiska operationer. Konungen var tvungen att återgå till Sverige, och underhandlingarne blefvo emedlertid å nyö började: i Juni 1615 gick han för andra gången öfver Narwa till sin armé i Ryssland. Underhandlingarne blefvo ofta afbrutna, men dock alltid åter började: undertiden gick Gustaf i Januari 1616 till Wiborg och sammankallade de Finska ständerna till Helsingfors till en särskilt riksdag: alla fullväxta adelsmän, Biskopen med tvenne af domkapitlet, samt en prest ur hvarje

hvarje domsaga, ryttmästare och kaptener med en af befälet och tvenne gemene ryttare eller knektar, Borgmästaren från hvarje stad med en af rådet och det gemena borgerskapet samt ändtligen tvenne bönder ifrån hvarje domsaga blefvo alla samt och synnerligen inbjudna. En gärd utskrefs öfver hela landet till underhåll för denna talrika församling. Den 22 Januari öppnade Konungen rådplägningen i följande tal, underrättande folket om sakernas läge *). "Ädle, Välborne, Ärade, Höglärde, Förståndige, Ärlige Gode Herrar och Redlige Män! Under de fyra år, som jag genom den Alsmäktiges försyn har förestått denna Kongl. regering, har jag ofta sökt tillfälle, att erfara detta lands läge och eder allas tillstånd och förhållanden, på det jag i rättan tid så måtte förordna och förfoga det som länder till eder välfärd, att ni under min regering, så mycket i dessa ogunstiga tider ske kan, måtte styras efter lag och lagliga förordningar, och jag sjelf, såsom mitt af Gud anförtrodda kall kräfver, måtte kunna förnimma edra klagomål och besvär och afhjelpa dem. Men, gode herrar och män, så gerna jag ock skulle hafva gjort det och så mycket det ock har legat mig om hjertat, så har jag dock genom de många

*) Af Konungens egen hand skrifvet, bevaras det ännu i Riksarkivet i Stockholm; det är, såsom allt hvad han skref och talade, fullt af kraft, klarhet och kongl. värdighet. Det finnes tryckt i J. Widekindes K. Gust. Ad. Historia. Stockh, 1691. S. 328

ömsorger och besvär, som dessa krigstider föra med sig, ända till denna tid och detta tillfalle alltid blifvit afhållen derifrån, hvilket jag ock icke ville låta förbigå, utan hafver jag kallat eder samt och synnerligen till mig och församlat eder till denna sammankomst, för att med eder öfverväga icke blott om detta landets angelägenheter, utan ock afgjöra ännu några andra saker, som röra hela riket, vårt kära fäderneslands bästa, läge och välfärd; jag tackar Eder ock gunstigt, att ni hafven låtit Eder finna så beredde och villige, såsom gode, hörsamme undersåtare egnar och anstår".

"Ni érinren Eder väl, huru Konung Sigismund ifrån Polen, den tid, då han i kraft af sin arfsrättighet sträfvade till kongl. värdighet och höghet här i vårt kära fädernesland, genast i början och sedan allt beständigt, så länge han dertill var i stånd, sökte att draga oss från den rena, apostoliska läran och förblinda oss med det vilseförande påfliga mörkret: derpå var all hans diktan och traktan med foglighet, list och våld, stäld och rigtad: den salige Konung Carl, min älskade, högtärade dyre Herr Fader höglöflig i åminnelse, tillika med många andra rättsinte christne, rättsinté Svenskar, rättsinte, fäderneslandet älskande män, bemödade sig på det ifrigaste att förhindra detta: derföre tog han utländskt folk och förde dem in i riket, sitt fädernesland, retade och upphetsade innevärnarne till inbördes krig emot hvarannan, och förföljde min fader och dem så länge, till dess de af nöd blefvo tvungne att gripa till rättvisa

försvarsvapen emot honom, hvarigenom hans och hans anhängares förhafda anslag blefvo år 1598 framför Linköping krossade och tillintegjorda, och hans och deras mened emot Gud och fäderneslandet hämnad och straffad. Sedan öfvergaf han emot sitt nya, derstädes gjorda löfte riket, låtande efter sig idel övilja och förvirring; derigenom blef icke blott mången redlig man, utan äfven hela riket och staten hotad med skada och fullkomlig undergång. Oaktadt min fader och ständerna hade orsak nog, att afsätta honom från den kongliga regeringen, så hafva de dock på åtskilliga riksdagar och sammankomster först tillbudit den honom; men af honom är sedan ingenting annat än krig och skadliga fejder emot detta Konungarike förhafda och företagna. Derigenom blefvo nu samtliga riksständen föränlatna, att förklara Konung Sigismund förlustig sin arfsrätt till vårt fädernesland och dess regering; de hafva förändrat den gamla arfföreningen och flyttat den på min fader, såsom Norrköpings- och andra beslut, äfvensom de af riket utgångna renuntiationerna vidare innehålla och utvisa, på hvars tillintegörande så väl genom våld som lockelser Konung Sigismund alltsedan har mycket arbetat. För att desto bättre utföra sina andra planer, har han från denna tid icke blott med krig, utan ock med en mängd osanna skrifter sökt att störa och förvirra rikets närvarande läge, såsom han ock under föregångna tiden har visat med krig i Lifland och åtskilliga patenter och mandater, hvilka han skickade hit och utbredde här i landet, hvari han med osanna uppdikningar till godt namn och ära

smädar icke blott min fader och mig, utan och alla rikets ständer, och understår sig att göra våra och deras gerningar och lofliga handlingar förhatliga för Sveriges undersåtare och för hela världen. Jag har åtskilliga tider skriftligen erbjudit mig till vänskaplig förlikning, på det ändtligen någon gång en ända måtte göras på det långa, blodtörstiga kriget, länder och konungariket smaka den välsignade freden, och den olycka en gång upphöra, som kriget plägar föra med sig; men han har icke skrivit mig tillbaka annat än onyttiga ord, hvilka mera tjena till förvirring än till förlikning. Vidare har han, tvert emot det stillestånd, som förledne år slöts emellan de Svenske och Polske kommissarierna, likväl skickat mandater och smädeskrifter hit till riket, i den afsigt att derigenom draga eder från eder fredsplikt, — hvarmed ni uti omnämde beslut hafven förbundet eder emot min fader och mig, — att stifta oenighet, söndring och, om möjligt vore, inbördes krig. För dessa hans farliga anslag vill jag nådigt hafva eder varnade; han gifver eder söta och bedrägliga ord, beklagar edert tillstånd, edert läge, söker dock derunder att föra eder i sämre förhållanden; i sina patentex skriar han deröfver, att ni och edra närgrannar och de omliggande konungariket hafva råkat i krig, men han säger icke dervid, att han gerna vill draga eder från eder ed och sålunda till inbördes tvedrägt; han kan ock mäterligt förtiga, hvilken som är orsaken, att vi hafva råkat i denna fejd med vår närgranne, Ryssen. Korteligen, han söker, så mycket det är honom möjligt, att använda mina

undersåtares hjertan ifrån mig och alltså bringa ännu mera obestånd å bane; derföre vill jag hafva eder gunstigt förmanade, att akta eder för sådana skrifter, att desslikes ock för dylika varna edra grannar, lands- och kyrksockneboer, att ingen af eder ännu måtte derigenom blifva bedårad. På det ni desto bättre måtte kunna se och tydligen begripa Sigismunds konster, hvarmed han beständigt har umgåts, förstört länder och konungariken och hafver frambragt mycken förvirring, krig och blodsutgjutelse, har jag föresatt mig, att kortligen för eder upprepa, huru han blott icke hade den plan, att genom det krig, som han förde med Ryssland, bringa vårt fädernesland under oket, utan att ock han näst syndastraffet är förnämsta orsaken, att vi hafva råkat i denna närvarande Ryssefejd, och vidare genom hvad för diktadt sken han har bedragit Ryssarne, hvaraf ni kunnen förstå hans afsigt med sina patenter. Det är bekant nog, att då Konungen af Polen med krig i Lifland ingenting kunde uträtta emot Svea-rike och han med sitt och det påfliga Legat-anhanget fann nästan omöjligt detta sätt, att blifva min faders och landets herre, så uttänkte de ett annat medel, att, såsom man plägar säga, med en hammare slå två slag på engång; ty de hade tillfälle, att med diktad falskhet stifta inre oroligheter i Ryssland: derunder ansågo de det icke för svårt, att hjälpa en till regeringen, som skulle hålla med dem, eller ock att alldeles underkasta sig landet. I Ryssland herrskade år 1605 *Boritz Fedorowitsch Gudenow*, af ringa börd, slägt och härkomst. Han var Zar *Fedor Iwan-*

witsch's svåger och i hans tid först blefven brukad som stallmästare: sedan han blef svåger till nämde Zar, satte denne honom (emedan han sjelf var en svag herre) till föreståndare öfver hela landet, hvarigenom han erhöll tillfälle, att draga till sig de gemene, och seende, att Fedor icke fick några barn med sin gemål, tänkte han på medel och utvägar, att underkasta sig Förstendömet; men *Iwan Wasiljewitsch's*, broder till *Fedor Iwanowitsch*, yngste son *Dmitri* stod honom i vägen; han lät därför bringa nämde *Dmitri* om halsen. Då nu Storförsten *Fedor Iwanowitsch* var afsomnad utan arfvingar, stöd gemena folket dervid, att vilja behålla till Storförste nämde *Boritz*, hvilken, efter deras sätt att se saken, hade i förflutne tid regerat dem temmeligen väl. Dessutom hade denne också under sitt föreståndarembete förvärfvat sig något anseende och någon myndighet, så att de stora herrarne, som till börden voro närmast regeringen, icke vågade att motsäga folket, utan, ehuruval tvungne, måste antaga skenet, som önskade de sjelfve nämde *Boritz* till Storförste, hvilken i de tie år, hvarunder han regerade Ryssland, ådrog sig allt mer och mer hat och afund af de fornämste, som derstädes funnos. Då nu Konungen af Polen såg, att denne var fallen i så allmänt hat, tänkte han, att det väl vore mödan värdt att försöka, om man icke kunde uppdikta något, hvarigenom uppror och inre tvedragt skulle uppstå ibland dem, oaktadt han fem år förut hade med nämde *Boritz* slutit fred och vänskap på 20 år: han uppspanade fastmer en förlupen Ryssk munk af ringa slägt,

hvilken kallades *Otrapior*, och hvars dopnamn var *Griska*; denne munk syntes Konungen skicklig till utförande af hans anslag, emedan han var en ränkfull människa och en arg trollkarl och svartkonstnär; lät alltså utgå ett rykte, att denne munk vore den nämde *Dmitri*, *Iwan Wasiljewitschs* yngste son, utspridd i Ryssland, efter sitt gamla och om sommaren äfven här i riket föröfvade bruk, en mängd patenter under denne *Demetri* namn, såsom han kallade honom, och föregaf, att den rätte *Demetrius* icke vore slagen eller ombragt, utan att de, som der till haft befallning, hade förborgat honom i ett kloster, der han ända tills nu blifvit uppfostrad; sedan han kommit till mognare år, har han begifvit sig till Litthauen, för att undvika *Boritz* tyranni; han uppmanade dem derföre, att affalla från *Boritz* och hylla denne, hvilken vore deras rättmätige herre. Konungen bevekta äfven *Woiwoden* (*von Sendomir*, att denne, likasom af sig sjelf, skulle hjälpa honom med några tusen man, hvilket han ock gjorde. Med detta krigsfolk framdrog han alltså denna munk under namn af *Demetri* och besatte några Rysska städer, hvilka strax låto bedraga sig af Konungen i Polen och hans uppdikningar. Ryssarne, väl vetande, att det icke vore annat än ett blott bedrägeri, sätte sig visserligen i början något till motvärn, så att Konungen såg sig nödgad, att hjälpa sin munk med mera troppar; dock voro de så ledsne öfver *Boritz* regering, att så väl höga som låga afföllo ifrån honom och hop-tals vände sig till denna *Dmetri*. Då nu Konungen märkte sin framgång, slöt han ett för,

bund med honom och lofvade, att vilja insätta honom i Storförstendömet Moskau och gifva honom *Woiwodens* dotter till gemål: deremot skulle han förpligta sig, att införa det papistiska mörkret i Ryssland, samt vara Konungen af Polen behjelpelig till intagande af Svea-rike o. m. d. Konungen sände honom derpå en stor krigsmakt till hjälp, hvarmed han tvang några, andra af föllo af oförstånd, somlige gäfv sig till honom af afund emot Boritz regering, till dess denne af förtviflan ombragte sig sjelf. Hans son regerade några veckor efter honom, men blef tillika med sin moder afdagatagen genom förgift, och denne Sigismundska munk uti Ryssland krönt till Storförstlig värdighet i Moskau. Af förenämde Boritz må nu en hvar taga en varning och se, huru Gud straffar dem, som genom mord och olagliga medel upphöjt sig på deras Herres säte: om Gud också någon tid lider sådant, kommer dock det svåra och sena straffet med hämd alltid efter. Här mågen ni, gode Herrar, först betrakta och se, hvad Konung Sigismund har uträttat med sina patenter, och på hvad sätt han bragt nämde Boritz från regeringen och om lifvet, åter insatt munken, och spridt förvirring och oreda i Ryssland; härifrån är all denna tvedrägt uppkommen. Ni kunnen deraf äfven bedömma och förstå, hvad för farliga afsigter han hyser mot vårt fädernesland med de patenter, som han dagligen skickar hit till landet, hvarför Gud nådeligen oss bevare. Hvar förståndig man kan också väl föreställa sig, i hvilken fara vårt kära fädernesland var, då denne Konungens af Polen munk hade

herraväldet i Ryssland; de voro, såsom förut är sagt, i nära förbund med hvarannan, de voro af en papistisk religion, de herrskade öfver tvenne mäktiga, oss nära tillgränsande länder, så att, om Gud icke skulle hafva förekommit deras råd och tillintegjort detsamma, det för menskliga ögon hade varit omöjligt, att försvara sig emot dem. Men det heter: j beslutet ett råd och det blir icke af, rusten eder och tagen dock flykten; ty med oss var Gud, honom vare ära derföre. Så snart denne Demetrius alltså af Konungen i Polen var befördrad till regeringen i Ryssland, tänkte han genast derpå, huru han skulle hålla sitt löfte, gjorde allahanda krigsrustningar, hvarmed han hade i afsigt att angripa Sverige; han erhöll också, hvad honom var lofvadt, *Woiwodens von Sandomir* dotter till gemål, så att, efter utseendet, nu ett starkt förbund skulle blifva emellan Polen och Ryssland, hvarmed man syftade på oss: dock Gud gick en annan väg. På sjelfva bröllopsdagen uppväckte Gud en Ryssk herre vid namn *Wasilej Iwanowitsch Schusky*, hvilken väl visste, att allt med denne Demetrius vore en uppdikning; han hade vedervilja emot det Polska regimentet, upphetsade derföre allmogen, förbandt de förnämsta med sig och bragte det derhän, att den stora hopen slog sig till honom. De slogo Demetrius till döds tillika med hans Polackar och upphöjde denne *Wasilej Iwanowitsch* till Storförste. Så slutades detta förbund; nu var allt det förgäfvets, hvarpå de så länge hade arbetat; här hade ock vänskapen emellan Polackarne och Ryssarne förvänt sig till idel hat;

hämdbegär och uppenbart krig. Konungen förtröt icke litet, att det så var tillgånget i Ryssland, dock trodde han sig icke kunna låta det bero dervid, utan han utrustade en stor krigshär och ryckte sjelf in i Ryssland. På det han ännu vidare måtte bedraga Ryssarne, som då började att vackla, utspridde han åter ett ryckte, att densamme Demetrius icke var slagen, utan hade undkommit och vore i hans läger. Ryssarne afföllo, enligt sin barbariska lättsinnighet, till större delen från Storförsten och gåfvo sig till Polackarne, hvarigenom dessas läger blef så starkt, att de belägrade Storförsten med de få, som voro när honom i staden Moskau, och så hårdt ansatte honom, att han måste söka hjelp hos min fader. Och emedan det icke var honom, min fader, obekant, hvad för fara det skulle hafva med sig, om Konungen af Polen skulle blifva herre öfver Ryssland, kunde han för sin och fäderneslandets säkerhet icke annat än bistå honom, sände därför dit sin krigsmakt, befriade Storförsten från belägringen och skulle, utan några fremlingars förräderi, hafva räddat hela Ryssland, såsom mången af eder torde veta, som sjelf var närvarande. Detta utlänningarnes affall förorsakade, att Konung Sigimund intog Moskau, lät hylla sin son till Storförste och gjorde nämde Wasilje till munk. Härigenom och genom dessa Konungens af Polen stämplingar, hvilka min fader för sitt fäderneslands säkerhet icke kunde låta gå obehindrade, hafva vi först råkat i denna Rysska handel, hvilken sedan 1613 genom Ryssarnes orättvisa falskhet har kommit till

vapens afgörande. Fremlingar och inhemske skola förundra sig, huru det dock har tillgått, att vi så plötsligen hafva kommit i ett så blodigt krig med Ryssarne, hvilka vi kort förut gifvo hjelp och bistånd och som voro våra vänner. På det ni mågen veta och tydeligen se, att detta endast är förorsakadt genom Ryssarnes otrohet och obeständighet, vill jag med korta ord berätta er det. Då min fader genom Sigismunds stämplingar, såsom förut sagt, blef föranledd, att bistå Ryssarne, blef honom lofvadt, till ersättning för hans kostnader, Kexholm och den dertillhöriga provinsen. Ehuru han undsatte Storförsten i Moskau och befriade honom från den halftredjeåriga belägringen, kunde han dock icke bemäktiga sig fästningen, om han icke ville belägra och med våld tvinga densamma. Sedan Kexholm var intagit, hade den högtsalige Konungen med godt fog kunnat se sig om, huru han måtte försäkra sig det omkringliggande landet, då Ryssarne kort förut till Storförste hade tagit Konungens af Polen son Wladislav, den salige Konungens brorssonson: icke destomindre befalte han sin fältherre, att blott vara betänkt på försvaret af denna gräns. Men då Ryssarne började ångra, att de dragit sig Polackarne öfver hufvudet, hvilka regerade öfver dem med mord, våld och dylik tunga, samlade de sig åter och blefvo så starka, att de belägrade staden Moskau och de derstädes befintliga Polackarne; men emedan de likväl fruktade, att de icke skulle kunna utföra sin plan, så skrefvo de från lägret i Moskau till Novgorod och befalte, att kalla Fältherren

till undsättning. Då denne nu på deras begäran var ditkommen, bättrade sig med hvar dag Ryssarnes läge, så väl för det Polska krigsfolkets myteri, som ock för annat missförstånd, hvilket uppstod emellan Polackarne, så att de tilltrorde sig allena kunna uträtta sin sak. Novgorodarne tänkte att bedraga Fältöfversten och uppehålla honom så länge med fagra ord, till dess han med allt sitt folk vore kommen i den yttersta hungersnöd; derigenom blef han bevekt, att intaga staden Novgorod. Sedan detta var skedt, slöto de Novgorodska ständerna, hvilka voro på slottet, ett fördrag med Fältherren, att de ville taga en af min faders söner till sin regent. Detta blef ock sedan lofvadt af de förnämsta herrarne i det Moskavska gebitet, och i kraft af denna öfverenskommelse blefvo alla de andra slotten intagna. Sedan de nu så länge hade plågat Polackarne i Moskau med hunger och brist, att dessa måste uppgifva staden och slottet, blefvo Ryssarne häröfver så öfvermodige, att de icke blott förglömdo sitt löfte, att taga en af min faders söner till Storförste, utan ock förgäto all folkrätt; ty de valde icke blott en annan Storförste, utan öfverfölo ock vårt på dylikt anfall oberedda folk, som låg i garnison uti Tichwin och Gdov på Novgorodarnes egen begäran dem till skydd och säkerhet, och neder gjorde dem jämmerligen. Detta skulle dock allt varit förglönt, om de blott hade velat beqväma sig till vänskaplig underhandling. Dem blefvo åtskilliga förmaningsbref tillskrifna, att de skulle träda i fördrag med oss; men de togo sådana bref för tecken till fruktan, ty de hade

då en väldig krigshär liggande vid Bronnütz. För att visa dem deras villfarelse, lät jag mitt folk, som var vid Novgorod, angripa deras läger vid Bronnütz och belägra Gdov; Gud gaf lycka på begge orterna, så att de vid Bronnütz blefvo slagne och Gdov intaget. På det verlden måtte se, hvad för olust jag hade till sådan blodsutgjutelse och att jag gerna ville undfly sådana skadliga fejder, lät jag sedermera från Narwa genom Fältherren, Hof- och Fältmarskalk, ännu en gång uppmana Rysska Rådet, att beqväma sig till vänskaplig underhandling. Jag befullmäktigade alltså Fältmarskalkerna Jesper Andersson och Måns Mårtensson att underhandla med det samma, om det dertill hade lust; men man gaf mig till gensvar en mängd försmädliga och onyttiga ord. Jag har emedlertid förmått Konungen af Storbrittannien och de Nederländska Staterna, att afskicka sina gesandter till biläggande af denna sak; dessa hafva ock kommit till underhandling. Huru Gud nu må länka deras sinnen till fred och rättvisa, skall tiden utvisa. Så är det tillgångit, och på detta sätt hafva vi råkat i den Rysska fejden, hvilken, för Ryssarnes halsstarrighets skull, det icke har varit mig möjligt att sluta, så mycket jag ock har låtit mig det vara angelägit: jag förmodar dock, att Gud genom de medel, som han nu har gifvit, skall vända allt till det bästa. Då det nu så är, att Konungen i Polen med diktan och traktan, med patenter och lögnaktiga skrifter, med krig genom Lifland och Ryssland traktar derhän, såsom förut sagt, att bringa vårt kära fädernesland i olycka och

under Påfvens och Polackarnes ok och slafveri, så är nödigt att taga eder i akt, att ni icke, liksom Ryssarne, af honom blifven förförde, utan tagen deras exempel såsom en varning och betänken vidare, hvad för mångahanda olyckor regiments-förändringar fora med sig, hufvudsakligen när de ske genom inre tvedragt. Ihogkommen sedan de mångfaldiga löften, som ni åtskilliga tider med dyra, skriftliga och muntliga, eder hafven gjort mig och min salige Herr Fader. Förgäten också icke de oändliga faror och besvär, som min fader och jag på mångfaldiga sätt hafva lidit och utstått för eder välfärd. Sen äfven på orsakerna och egentliga grunden till detta Rysska krig, att det icke genom hans salige Majestäts eller genom mitt förvällande är börjadt och så länge fortsatt, utan härleder sitt verkliga ursprung från Ryssarnes otrohet och hårdnackenhets. Ni, gode männer, mågen ståndaktigt framhärda i den trohet, som jag allt hittills alltid hafver funnit hos eder; så skall jag hädanefter, som hittills, beslita mig om eder välfärd, äfvensom jag också skall bemöda mig, att förhjelpa eder till fred, till ro och ett bättr tillstånd, hvartill Gud den Allrahögste forlane sin nåd".

Sedan genom detta tal, hvilket Konungen höll med den honom egna värdighet, Finnarnes hjertan blifvit intagna för den unga hjälten; blefvo de egentliga foremålen för rådplägningen föreläsna: det påyrkades 1) en trogen förbindelse emot Polens upphetsningar och anfall, 2) en krigsgärd, såsom 1613 beviljad var, och

ändtligen 3) införandet af den nya i Sverige antagna postordningen. Alla ständerna svarade: de ville uppoffra välfärd och lif till Konungens och rikets försvar; de lofvade att icke skona blod och egendom emot Ryssen, så framt ingen billig fred vore att erhålla; hvilken de dock af hjertat önskade; ändtligen beviljade de en gärd, hvilken under vintern skulle föras till hamnarne, för att vid första öppet vatten transporterats till de trakter, som Konungen skulle bestämma. Af 16 hela hemman skulle gifvas 16 tunnor spanmål, 2 tunnor foderkorn och hafra, 3 lisp. 4 skålp. smör, 16 lisp. kött och fläsk, 1 oxe, 4 får, 16 lass hö: frälsegods gåfvo hälften: presterskapet måste för hvar 64:de bonde, som hörde till deras stift, betala en fjerdedel*). Finnarne underrättade de Svenska ständerna skriftligen om sitt beslut, och uppmanade dem att följa deras exempel: de hade genom den långa fejden med Ryssland lidit allrämest, och årsväxten hade varit dålig, men likväl hade de icke dragit i betänkande, att uppoffra allt för fäderneslandets väl.

Den 27 Febr. år 1617 blef ändtligen i byn Stolbowa fred sluten emellan Sverige och Ryssland: de förra erkände Zar *Michael Romanow* och utrymde de egentligen Rysska landskap-

*) För att bedömma varornas då värande värde anmärke vi, att 1 tunna säd var = 1 och ett halft lisp. smör eller 3-4:dels lisp. salt fisk eller 5 lisp 8 skålp. torr; 1 lisp. fläsk eller kött = 1-4:dels lisp. salt eller 1 lisp. 7 skålp. torr fisk.

erna, som de hade besatt; deremot blef Ingermanland (Iwanogorod, Jama, Koporie och Nöteborg) med de dertill hörande landskaperna för alltid afträdd; länet Kexholm (Rysska Karelen), som Wasilej Jwanowitsch afträdde till Carl IX skulle anses som ett Svenska kronan beständigt underlydande landskap, och gränsen af den afträdda landsträckan genom en kommission närmare bestämmas. Emellan begge rikena aftalades om en fri handel; Svenska köpmän skulle få hafva nederlag i Novgorod, Moskau och Pleskov och i sina hus fri religionsöfning; samma rättighet erhöles Ryssarne i Stockholm, Reval och Wiborg. För Finland var denna fred beledsagad med vigtiga fördelar; Rysska och Svenska rikenas förhållanden blefvo bestämda, och de villkorliga våldsamheter, hvilka så ofta blifvit föröfvade på gränsorna, upphörde; gränsorna kommo längre ifrån och erbjödo icke mera så lätta anfallspunkter; med större lugn kunde nu invånarne se emot kommande fejder; ty Nöteborg och Kexholm voro i synnerhet, såsom Konungen sjelf uttryckte sig, att anse såsom förträffliga förmurar; emedlertid kunde Ryssen högst ogerna besluta sig till detta afträddande och Svenskarne fruktade, att han skulle tillgripa det första tillfälle, att åter eröfra dem: då sedermera, vid det med förnyad häftighet utbrustna Polska kriget, Polackarnes vapen i början hade lycklig framgång, blefvo besättningarne i Finland förstärkta, troppar hållna i beredskap och pålagorna till soldaternas sold indrifna med större stränghet. Gränsorna kunde ännu icke år 1618

blif.

reflorade
 Blifva regulerade, emedan Ryssarne gjorde alla-
 handa svårigheter; de vägrade att afträda några
 byar, hvilka från ålder hade hört till Kexholm;
 Gustaf ville icke förlora dem, emedan, ehuru-
 väl deras afkastning var högst obetydlig, de dock
 för de der bredevid befintliga moraser och berg
 hade ett militärisk-fördelaktigt läge. Alla för-
 sök till en vänlig öfverenskommelse voro frukt-
 lösa, oaktadt Svenskarne gifvo efter i många
 småsaker: krigets utbrott syntes nära och ound-
 vikligt. Först år 1621, då Michaels fader,
 befriad från den Polska fångenskapen, erhö-
 ll en verksammare del i statsaffärerna, kom gräns-
 bestämningen i stånd; han insåg, huru nödvänd-
 ig freden vore för hans skakade fädernesland,
 och Gustaf afträdde tvenne af de omtvistade
 byarne. Vänskapen emellan båda rikena var
 dock för ingen del upprigtig, och å båda sidor
 blefvo vid gränssorna många våldsamerheter föröf-
 vade, hvilka gifvo anledning till klagomål och
 besvärliga underhandlingar.

Efter staten för 1620 hörde Österbotten,
 hvilket var indeladt i det södra och norra probst-
 eriet, äfvensom Åland till Norrland. Inkomst-
 erna af Åland bestego: ränta 7,163 daler $7\frac{1}{2}$ öre;
 konungsgårdar och dagsarbeten (ök. och hand-
 dagsverken) 1,005 daler; den stora gården 5,092,
 dal. 30 öre $8\frac{3}{4}$ penning; nattlägergården, (Real-
 service) 805 dal. $31\frac{1}{2}$ öre. Finland innehöll
 egentligen blott 2 hufvuddelar, Åbolän, hvilket
 gaf i årlig ränta 66,130 daler $27\frac{3}{4}$ öre; i krigs-
 gård 37,303 daler 18 öre $8\frac{2}{3}$ penning; i natt-
 lägergård 5,915 daler 27 öre $4\frac{1}{2}$ penning; och

Wiborgslän, hvars ränta afkastade 34,164 dal. 14 öre; dess krigsgård 16,438 daler 26¹/₂ öre, och nattlägergård 2,622 daler 20¹/₄ öre. Tullen för Åbo, Raumo och Björneborg inbragte 6,500 daler, för Helsingfors och Borgo 2,000 daler och för Wiborg ungefär 5,000. (De nyvunna landskaperna äro icke med inbegripna i dessa uppgifter). Till kröningsgården år 1617 betalte Finland och Åland 18,000 Riksdaler. Ståthållaren på Åbo måste utömdess till denna högtidlighet låta brygga 200 tunnor dricka. En anseelig del af kronoinkomsterna, ofta hela Ståthållareskaper voro förpaktade eller förpantade; så voro t. ex. Åland, Nöteborg, Kexholm, Raaseborg, Borgo (de fyra sista Ståthållareskaperna hade Jacob De la Gardie) Österbotten o. s. v. på detta sätt öfverlåtna åt privata personer, som besoldade embetsmännen, höllo fästningarne i stånd och måste besörja alla offentliga utgifter. Men följderna af denna inrättning till det allmänna välståndets nackdel voro ögonskenliga; kronans rättigheter blefvo försummade, öfverallt drefs förbuden handel, och folket förtrycktes och utsögs af pantinnehafvarne: förpaktarne vunno anseeligt; Ståthållaren öfver Wiborg, Nyslott och Kymmenegårds län, hvilken hade förpaktat Nyslott, hade t. ex. ett årligt öfverskott af 5,000 Riksdaler.

Under sitt vistande i Finland, tänkte den store Konungen redan derpå, att göra slut på adelns öfvermod och den orättvisa och våldförning, hvarunder provinsen så mycket hade lidit. Till att undersöka och afdömma de många

klagomål, som af bönderna förebragtes, nedsattes en egen kommission. Man fann icke blott deras besvär grundade, utan ock att många kronans länderier orättmätigtvis voro undanhållna. Men det var omöjligt att utrota det djupt inrotade onda; så stort var de rikas och mäktigas anseende, att de icke en gång infunno sig på den utlysta riksdagen och icke hörsammade Konungens befallningar. Oordningarne och våldsamheterna fortforo; men de blefvo icke lagligen sanktionerade: Gustafs högt förklarade missnöje med dessa mäktige förtryckares lagstridiga förfarande hade Finnarne att tacka, att sådana tillvällade anspråk icke genom ostörd besittning och gammal häfd, såsom i de tillgränsande landskaperna, kunde komma till laga kraft: Om i lugnare tider den konungliga makten skulle komma till en större myndighet, kunde de hoppas, att en starkare damm blefve satt emot detta oväsande. Hans personliga närvaro gaf åtminstone invånarne ett tröstefullt tillfälle, att omedelbart för sin Konung föredraga sitt lidande och sina bekymmer. Knappt hade han också sedan 1624 njutit något lugn, förrän han tillgrep kraftigare mått och steg, för att skydda de undertryckta; alla öfverträdare af kongliga påbud och befallningar blefvo nu bestraffade med större eftertryck. År 1624 blef Riksmarskalken Gyllenhjelm öfverskickad för att affordra Ståthållarne och fogdarne deras räkenskaper, förebrå dem deras försummelser och fråga dem om Hans Majestät hade förordnat dem hit som nolla; han skulle tillika afhålla adeln, att icke orättmätigtvis undanhålla kronan några länderier, och

afskaffa de olagliga pålagor, som utpressades af landtfolket. I synnerhet var justisförfattningen ytterst lam och trög; Hofrättens förordningar blefvo utan kraft, och dess resepass och säkerhetsbref icke respekterade. Detta onda och de svårigheter, som för aflägsenhetens skull voro förenade med en process vid Svenska tribunalen, föranledde Konungen, att uti Åbo inrätta för Finland en särskilt Hofrätt, hvilken erhöll samma myndighet, som den Svenska. Ett Riksråd blef förordnad till President och med honom fyra assessorer eller Riksråder till ledamöter; utomdess skulle några magistratspersoner ifrån Åbo och Wiborg och några lagläsare från landet blifva tillkallade som bisittare. Ifrån Hofrätten kunde ännu appelleras till Konungen: i början måste alltid i sådana fall en assessor fara till Stockholm, för att bivista revisions-instansen. Det funnos ock snart efter stiftningen oroliga, processjuka människor, som icke voro nöjda med Hofrättens utslag, beskyldde den för orättvisa och klagade deröfver tillochmed inför Konungen. Nu blefvo äfven gränssorna mellan den andliga och världsliga jurisdiktion år 1629 närmare och nogare bestämda: Under biskopen och hans kapitel hörde, utom de egentligen andeliga angelägenheterna, äfven undersökningar öfver ocker, liderlig lefnad med frässerier och dryckenskap, hvilket ty värr! allt för mycket skulle hafva inrotat sig i Finland. Lägersmål hörde till den världsliga domstolen. På landet voro lagmansrätterna (den andra instansen) råkade i förfall; de höllos utan alla formaliteter; år 1627 utkom derfore en sträng förordning,

att hålla denna rätt högtidligare och ordentligare. Strafflagarne blefvo ofta mildrade; år 1625 t. ex. blefvo tie till döden dömda tjufvar benådade under vilkor, att de på eget uppehälle skulle upprödja ett bestämdt skogsdistrikt i trakten af Björneborg.

Ju längre Konungen förde krig, desto klarare utvecklade sig hans begrepp öfver militärväsendets tjenligaste inrättning. Det Finska rytteriet blef år 1626 indeladt i 16 kompanier: Riksrådet och Öfversten öfver ett Finskt regemente, Gustaf Horn, utnämades tillika till General öfver alla Finska trupper. Under Svenska armén i Tyskland tjente åtskilliga Finska regementen, hvilka vid alla tillfällen utmärkte sig; Gustaf brukade Finnarne hufvudsakligen till artilleri tjenst, hvartil de i synnerhet voro skicklige *).

Den nya utvidgningen af Finska gränsen hade till följd en ny delning af biskopsdömena Åbo och Wiborg: Biskopen i den sednare staden skulle tillika hafva den andliga uppsigten öfver Ingermanland och låta invånarne af de afträdde provinserna genom förståndiga prest-er undervisas i den Lutherska Religionens grundsatser. Biskopen Isaac Rothovius, som år 1627 erhöll den biskopliga värdigheten i Åbo, lät utgå stränga författningar, för att be-

---

*) Chemnitz Schwedischer in Deutschland geführter Krieg II. S. 48.

hörigen ordna gudstjensten och skaffa religionen och kyrko-disciplinen dess tillbörliga anseende: ännu voro många papistiska bruk öfriga; i kyrkorna sjöngs ännu mycket på latin och mera dylikt. Inga kommunikanter skulle tillsläppas, utan att förut hafva blifvit examinerade i katechesen, hvilket, såsom Biskopen uttryckte sig, vore högst nödigt i detta stora barbari: man inskräppte derföre ifrigt hos de andlige, att anställa flitiga katechesmi-förhör. Mången förordning, hvarigenom visserligen anständighet och skicklighet skulle blifva befördrad, förfördelade genom sin pedantiska stränghet den christliga friheten: den som på söndagen t. ex., innan han besökte gudstjensten, åt eller drack, skulle böta en daler; äfvenså ock brölloppsfolket, som hade njutit något, innan de foro till kyrkan; brudgummen, brudföraren och värden skulle böta dubbelt. År 1626 inrättades i Åbo ett Gymnasium, hvars rättigheter i ett skriftligt dokument blefvo högtidligen bestämda. Sex lärare blefvo förordnade, 4 i filosofin och 2 i teologin; den första bland filosoferna lärde vältaligheten; han skulle förklara Ciceros utvalda tal och Virgils och Buchanans sånger samt öfva ungdomen i stil och deklamation; åt den andre var den egentliga filosofin uppdragen, i synnerhet Rami logik; den tredje hade de matematiska och den fjerde de fysiska vettenskaperna. Teologerna lärde dogmatik, något exeges och framför allt väldig polemik. Dagligen blefvo musiköfningar anställda i kollegium. Stränga lagar höllo lärarne till uppfyllande af deras skyldigheter. Inrättningen liknade redan

i många stycken ett Universitet. Rektoratet ombyttes årligen; de studerande hade frihet, att höra hvilka lärare de ville o. s. v. *). Ett annat Gymnasium skulle anläggas i Wiborg, men detta synes icke hafva kommit till stånd **). Skolan i Åbo och alla dess lärjungar hade Gustaf redan år 1612 formeligen tagit i sitt skydd. Lärjungarne, som utgingo från densamma och sedermera från Gymnasium, blefvo förordnade till landtprester; deras seder utmärkte sig icke från den stora hopens, och äfven deras kunskaper voro ytterst ringa och inskränkta. Ynglingar, som önskade att förvärfva sig djupare insigter, besökte Upsala, eller hellre ett protestantiskt Universitet i Tyskland: af brist på klingande mynt togo de med sig allehanda lifsmedel och andra varor, dels till egit underhåll dels till försäljning; de studerande skulle ock derföre tullfritt få utföra sina saker till Tyskland, och äfven efter Universitetets inrättande i Åbo skickade de varor till de Tyska städerna vid Östersjön, för att derföre tillbyta sig böcker, kläder och mera dylikt. (Redan år 1620 öppnades på kongl. föranstaltning en boklåda i Åbo, men hvilken icke länge hade bestånd). Barnena på landet blefvo undervista af skolgossar från stads-

---

*) J. Tengström diss. Acad. vitam et merita. M. Isaaci Rothovii sist. (Aboæ 1798 — 1801. IX. partt). S. 33. ff.

***) År 1688 sade förmyndar-regeringen i sitt svar på Peter Brahes berättelse om Finlands tillstånd, att den i Wiborg ville inrätta ett Gymnasium. Åbo Tidning 1782. S. 12.

skolorna, hvilka i denna afsigt gingo omkring i kyrsocknarne. Emot den tyranniska behandling, för hvilken gossarne i de lägre klasserna voro utsatta, blefvo redan 1627 förbud utgifna.

Sederna voro ännu högst råa. I hela landet, men i synnerhet vid Rysska gränsen herrskade en grof vidskepelse, och presterskapet i stiftet Wiborg erhöll befallning, att genom förnuftiga föreställningar arbeta på dess utrotande. En lärd Finne Sigfrid Aron Forsius, hvilken för sina kunskaper stod i stort anseende, gaf folksfordomarne stor kredit genom sin böjelse för astrologi och andra profetier; han trodde på fantastiska svärmares påståenden och gjorde gemensam sak med dem. Häxor och haxmästare blefvo som oftast belagda med kyrkostraff. En kryddkramhandlare ställdes under ransakning för hadiska yttranden och ett forbund, som han skall hafva gjort med djefvulen: många personer föröfvade ännu andra vidskepliga handlingar, hvilka, när de blefvo bekanta, belades med straff af presterskapet. Dryckenskap var äfven ibland de hogre stånden ganska allmän. Det var icke ovanligt, att konsistorii ledamöterna kommo druckna af bränvin opp i samsamkomsten. Lärarne vid Gymnasium måste uti sin ed utfasta sig, att hvarken druckna eller nycktra uppenbara kollegiums hemligheter: den, som kom drucken opp i lärosalen eller i konsistorium, skulle försona en sådan förargelse genom ett offentligt tal om fylleriets och dryckenskapens neslighet. Samma straff, som träffade drinkare, förestod äfven dem, som började trätor

och slagsmål. En prest blef anklagad för det att han hade slagit blå och blodig en hustru från hans församling, med det kott, hvilket han hade erhållit som frivillig gåfva. Otuktighets förbrytelser föröfvades så ofta i alla kyrksocknar, att Generalståthållaren lät år 1622 utgå ett påbud, som uppfordrade fogdarne till en sträng uppsigt öfver sådana forseelser *).

Handeln och näringarne kommo sig blott långsamt fore. År 1617 blef vid byn Maehälä i kyrksocknen Nykoike, uti norra delen af det egentliga Finland, staden Nystad och 1620 Nya- och Gamla-Carleby anlagda. Äfven i sina sista år underlät Konungen icke att tänka på denna aflägsna provins's väl: för att bringa Karelen och Ingermanland opp till välstånd, skulle derstädes åtskilliga städer anläggas: äfven ville han vid Newa grunda en stad, och tilldelade alla dem, som här nedsatte sig, anse- liga privilegier **). I städernas författning och lefnadssätt visar sig ännu mycken likhet med Tyskland: så t. ex. gjordes åt alla fornäma resande en föräring, i synnerhet af vin, till hvilket behof äfven accisfrihet för en viss quantitet drycker var stadskällaren beviljad. Till en sådan myndighet, som de Tyska städerna hade förvärfvat sig, kommo aldrig magistratspersonerna i de Svenska och ännu mindre i de Finska städerna; magistraten i Åbo stod närmast under

*) Tengström. S. 19.

***) Stjernman I, S. 1003.

Underståhållaren öfver slottet och dess län, samt den kongl. Borg-grefven. En rådmans lön besteg i pengar till 3 daler, $1\frac{1}{2}$ kanna vin och, hvartannat år, 3 tunnor spanmål, $\frac{1}{2}$ lisp. smör och ett halft får. Städerna Helsingfors, Björneborg, Borgo och Ekenäs erhöillo tillåtelse, att med sina egna skepp segla till utländska orter. Wasa och Uleåborg erhöillo samma frihet med uteslutande af viktualievaror, hvilka endast skulle få afsättas till Stockholm, dock blef den sedermera dem fråntagen. I Wiborg skulle hvar vecka hållas en marknad, der bönderna kunde försälja sina produkter. Åbo's privilegier blefvo 1617 stadfastade af Konungen; borgrarne erhöillo uttrycklig tillåtelse, att fara omkring på landet och obehindradt drifva handel, en förmån, hvilken icke öfverensstämmer med då varande stränga förbud emot landthandeln. Borgerskapet i Uleåborg klagade, att de Finska städerna emellan kyrksocknarne Karlby och Kemi drefvo landthandel, så att fogdarne, när de uppburo utlagorna från denna trakt, icke blott uppköpte böndernas öfriga varor, utan äfven förbjödo dem, att föryttra dessa till köpmännen; Konungen förordnade derföre, att inga andra städer än Uleåborg och Wasa skulle få handla i Österbotten, dock skulle borgrarne från Sockholm, Åbo, Raumo och Björneborg årligen få hålla tvenne 14 dygns marknader. Åt vissa kyrksocknar vid kusten förunnades utländsk handel med allehanda trädkärl och tillika skulle de på fremmande ort få förse sig med salt. Åbo blef ofta besökt af Tyska och Holländska köpmän. Handtverkerierna i denna stad voro i stort för-

fall och mästarne låto betala sig öfvermåttan dyrt. Konungen tillsatte derföre år 1629 en uppsyningsman öfver alla skråembeten, hvilken gemensamt med åldermännerna skulle fastställa en taxa efter tidsomständigheterna; den, som öfverskred denna, var förfallen till svårt straff och blef, i fall han tredje gången ertappades med öfverträdelse, förvist från embetet *). Med industrin var det ganska dåligt bestäldt; äfven alldeles vanliga arbeten kunde ännu icke göras af några inhemska i landet: så förskrefs t. ex. ifrån Lübeck en mästare med hans gesäll, som skulle stenlägga gatorna i Åbo; den förre erhöll 18, den sednare 9 öre; utomdessa blef fri resa och fritt uppehälle dem beviljade. År 1627 tillverkades saltpeter på elfva ställen i Finland; samtliga fabrikerna voro förpaktade; entreprenören måste till kronan årligen erlægga 75 skeppsaltpeter. Det flacka landets tillstånd var högst beklagansvärdt; väl blefvo en mängd friår de landtmän beviljade, som ville uppodla ödehemman och tillika stälde borgen för att framdeles derföre vilja erlægga utskylderna; men genom de skaror af krigare som i det Tyska fälttåget skördade lagrar, blefvo så många händer undandragna åkerbruket och näringarne, att landet råkade i ett vildhets tillstånd, hvilket var föga bättre och fördelaktigare än dess läge efter Carl 12:tes långvariga och olyckliga krig; nästan hälften af bondhemmanena voro öde och öfvergifna; derföre måste de öfrigas utlagor blifva

---

*) Åbo Tidningar 1794. N:o 22.

desto mera tryckande. Folkmängden led genom fortfarande utvandringar; så väl gifta som ogifta bönder, knektar och flickor tågade ut och ned-satte sig i Polska Lifland, i Preussen, Kurland, de Tyska Östersjö länderna o. s. v.; täta förordningar voro icke i stånd att hämma detta onda. Pest och hungersnod ökade de olyckor, som hemsokte Finland i Gustafs den store tid: brist på lifsmedel uppstod dels af markens ofruktbarhet, dels af forsvårad skeppsfart *). Vid kusten tog en smittande farsot, hvilken man kallade Spetälska, utomordentligt öfverhand; Konungen hade derföre anslagit medel till ett hospital i denna trakt, hvarest 100 sådana sjuka skulle förplägas emot en måttlig afgift och ännu qvarblifva ett år efter deras lakning, för att icke utbreda sjukdomen: presterna och embetsmännerna skulle hafva noga uppsigt, att hvarochen, som vore smittad, ofördröjeligen bragtes till hospitalet: men farsoten grep allt mera omkring; hospitalet blef forbrändt, och de sjuka blefvo skickade till kyrksocknen Navo.

Under Gustaf Adolf föreföllo äfven i fysiskt hänseende märkvärdiga revolutioner i Finland; stora strömmar uppsvämmade på ställen, der förut en bäck sorlade; på andra ställen sjönk vattnet så, att klippor, som förut varit öfverhöljda och hvilka ingen kände, nu framstego. Der förut var vatten, fann man nu ängar och betesmarker. Katarakter uttorkades och

---

*) Tengström S. 17 och 99. ff.

kommo åter fram på andra ställen: Sarsankoski t. ex., hvarigenom eljest den stora Langelmävesi i Tavastland utgjöt sig i Roine, torkade alldeles ut; han sökte sig ett annat utlopp genom Jharioski; ibland inbyggarne, som genom dessa förändringar blefvo till en del alldeles ruinerade, uppkommo häraf många stridigheter och rättegångar *). —

VI.

Finland under Christina

och Carl Gustaf från 1632 — 1660.

Under förmyndare-regeringen erhöll Finland i Grefve Peter Brahe en General-Ståthållare, som med stor insigt, vida öfver sitt tidehvarf, med verksam ifver och berömlig ansträngning sökte att förbättra statsförfattningens brister och att åter upphjelpa det sjunkna välståndet. Den 21 Nov. 1673 ankom han till Åbo slott; Stor-förstendömet Finland, Åland och de begge Karelens stodo under hans inseende. Om vintern och ännu efter Juhl reste han i sällskap med

---

*) Utur Eric Ericssons Finska postilla. Åbo Tidning 1791. N:o 46. Äfven andra uppgifter intyga om dessa förändringar. Se Åbo Tidning 1793. N:o 45. År 1795. N:o 51. 52.

sin fru genom hela Finland ända till Kexholm, Nyslott och Wiborg, mönstrade krigsfolket och träffade flera anstalter, som syntes honom nyttiga. Öfverallt utaf alla klasser af invånare, blef han med glädje emottagen; men allestädes fann han oordningar och botade hvad han kunde. Uti Juli och Augusti besåg han landet emellan Åbo och Björneborg samt strömmarnas beskaffenhet. På sin resa hade han tillfälle, att fullkomligt lära känna landet. Han beklädde Ståthållareskapet till invånarnes stora tillfredsställelse ända till år 1640, då han blef tillbakakallad*). Guvernementet blef honom för andra gången uppdragit år 1648: äfven denna gång öppnade han sina embetsförrättningar med en resa genom alla provinser: år 1650 reste han tillbaka öfver Torneå, för att bivista Drottningens kröning. Öfverallt visade sig i goda författningar spåren af hans närvaro. Namnet Landsfader, som invånarne gåfvo honom och deras barn välsignande lärde, var en skönare belöning, än om de på Åbos präktigaste torg hade upprest honom en ärestod.

Strax efter sin första ankomst aflemnade han till regeringen en utförlig berättelse om landets tillstånd, och anhöll det forfattningar måste vidtagas, för att afhjelpa de missbruk och brister, hvarunder det så länge hade lidit. Dess svar är ett märkvärdigt bevis på den sorgfällig-

---

*) Hans Tänkjabok, utgifven af D. Krutmejer, Stockh. 1806. S. 13, ff.

het, hvarmed den sökte att befordra sina Finska undersåtares väl. Regeringen fann intet annat medel att införa en fast och varaktig kultur, än om ett Universitet och några goda skolor skulle anläggas i landet, och ansåg det för nödvändigt, att midt ibland sjelfva nationen bilda män, som voro skickliga till verldsliga och andliga embeten. Brahe hade gjort förslag till inrättande af en Akademi i Åbo, och regeringen ville befatta sig med utförandet deraf; trivialsolor skulle på flera ställen anläggas. Öfver presternas lefnad, i synnerhet uti stiftet Wiborg, skulle föras en bättre uppsigt, antalet af kyrkor förökas och de stora pastoraterna delas. Man beslöt, att i Tavastehus och Wiborg tillsätta särskilda Landshöfdingar, emedan distrikterna voro alltför stora; General-Ståthållaren blef derföre uppfordrad, att till dessa nya poster föreslå personer, som voro kunniga i språket. Klagan öfver dåliga fogdar och lagläsare trodde man sig icke kunna afhjelpa förr, än de offentliga undervisningsanstalterna blifvit organiserade och ur deras sköte dugliga män hade uppstått. Antalet af uppördsmänner skulle förminskas, ty ju större mängden af dessa är, desto större ock den tunga, som folket känner. Grefven hade också föreslagit, att reducera de många små afgifterna af allehanda produkter till vissa hufvudvaror: utförandet af denna nyttiga författning blef öfverlemnadt åt Guvernörn: i förväg skulle han dermed göra ett försök i några kyrksocknar, för att se huru vida detta vore användbart öfver hela landet. Brahe gjorde också det förslag, att inrätta en egen

kammarrätt i Finland, hvarmed dock ännu hades något anstånd. På Sandö skulle anläggas en stad, och Generalguvernören skulle bemöda sig, att förmå Tavastehus borgare att här ned-sätta sig, hvarigenom med tiden en köping eller en liten stad kunde uppstå och dermed en ända göras på den myckna landthandeln i denna provins. Vidare hade Grefven foreslagit en förbindelse emellan Päijäne, Lappis och andra stora vatten, hvarigenom landets och städernas uppkomst skulle oändligen mycket befordras: regeringen uppmuntrade honom att göra början dermed och se sig om efter folk, som voro öfvade i sådana arbeten. Andligen hade han också besvärat sig öfver den stora hopens lid-erlighet och böjelse för dryckenskap: regeringen visste intet annat medel, att hämma denna sed-eslöshet, än att presterskapet gäfve ett bättre exempel, än på många orter skedde *).

Embetsmännernas förtryck och egennytte varade allt fort. För de beständiga krigen på utländsk botten kunde regeringen icke använda den erforderliga uppmärksamhet på de stora oordningar, som tid efter annan insmogo sig i statsförvaltningen, eller göra slut på de anspråk, hvarmed de mäktige i landet kränkte lagarnas helgd och förfordelade deras ringare medbröders rättigheter. Folket vågade sällan att anropa dom-

---

*) Regeringens svar. Åbo Tidningar 1782. S. 10. 19. 28 och 34.

domstolens skydd: och gjorde de det, så feltes det förtryckaren sällan medel och utvägar, att nedtysta anklagarens svaga och darrande stämma, eller att genom långvariga processer undgå ett rättvist straff och vanära. För att bevaka kronans rättigheter och sätta embetsförvaltningens högre och lägre tjenstemän under ett slags uppsigt, plögade regeringen ibland ditförordna så kallade kammarfiskaler, hvilkas pligt var, att tilltala brottsliga och otrogna embetsmän och försvara kronans och förtryckta privata personers rättigheter: det låter lätt förutsätta sig, att dessa voro förhatliga för de makthafvande och utsatta för många misshandlingar. Samuel Croell gjorde en ryslig och faßfull skildring af tillståndet i Kexholms län år 1649; domstolarne låto besticka sig af begge parterna: domaren hade för sed, att se stint på den rättsökande; det var allmänt bekant, att genom antalet af de fingrar, som en lyftade opp i höjden, tillkännagaf man honom, huru många riksdaler han hade att förvänta, hvilka han efter sessionen sorgfälligt infordrade och derigenom förvärfvade sig stora rikedomar. Hvar Starost, som höll ting, gaf Landshöfdingen 80 a 90 rubel, och dessa pengar utpressade han sedan tredubbelt af gemene man. Alla viktiga klagomål blefvo afvista, och många invånare flyktade derföre till Ryssland. I Kexholms län voro öfver 800 inhysesshjon, hvilka hvarochen måste årligen gifva Guvernörn 1 rubel. Med kronoinkomsterna föreföllo de grofvaste underslef. Guvernörns af Nyslott inkomster voro större än alla kronans uppbörder. Den som i hans distrikt ville blifva

fogde, måste årligen gifva honom en silfverkanna af 100 lod och åt bokhållaren 150 riksd., hvilken utomdess emot särskilt vedergällning uppgjorde fogdens räkningar, hvilka han dock skulle kontrollera. Guvernörn Carl Mörner hade till sin förtäring på en natt uppburit 1,293 daler 24 öre på en gång. Generalguvernörn, Landshöfdingen och Uppbördsmännerna hade uppfunnit egna pålagor, hvilkas afkastning de delade emellan sig. Inspektorn öfver den lilla tullen i Finland tillät sig de oerhördaste bedrägerier, hvarföre han också hade allt i öfverflöd och lefde som en herre. Den frimodige fiskal, som vågade att draga fram i ljuset dessa afskyvärda missbruk, måste derföre utstå många misshandlingar; äfven Brahe, hvilkens stora egenskaper endast fördunklades genom girighet, synes hafva haft del i dessa oordningar: äfven han hörde till Cröll's fiender, hvilken ock på hans föranstaltande blef insperrad i fängelse och blott genom en särskilt konglig skrifvelse åter restituerad. Emedan de första embetsmän voro invecklade i processen, blef den äfven af Hofrätten drifven utan eftertryck och äntligen nedlagd *). Afgiften för Lagmän och Häradshöfdingar var tillslagen åt rikets högre embetsmän; derföre blefvo' ock dessa domare-embeten förvaltade af dåligt lönta och till större delen oskickliga personer, hvilka Hofrätten ofta måste erinra om lagens första grunder. Den var ofta i största förlägenhet, huru dessa em-

---

*) Åbo Tidningar 1796, N:o 41. ff.

beten skulle blifva besatta, och vågade icke eller, att bortgifva dem, utan att hafva inhämtat de storas yttran, åt hvilka inkomsterna voro anvista. År 1637 anhöll Hofrätten, att regeringen, vid den Akademi, som nu instiftades, äfven måtte förordna lärare i lagfarenheten, hvarigenom några landets ynglingar kunde uppmuntras till denna vettenskapens studium; för dessa studerande skulle det vara tillåtit, att som auskultanter bivista Hofrättens sessioner och gå de stridande parterna tillhanda som prokuratorer: de skickligaste ville man sedan befordra till domarebeställningar.

Militärväsendet fick genom Grefve Brahe en ny organisation. Han var den förste, som förmådde de motspänstiga Savolaxarne, att uppställa soldater: sex hemman höllo i början en knekt. Biskopen blef uppfordrad, att genom presterskapet understödja de värfvande: äfven ynglingar i skolorna, som icke hade skicklighet eller böjelse för studierna, skulle af sina lärare uppmuntras, att utbyta pennan emot svärdet och begifva sig till ett stånd, hvilket snarare skulle föra dem till ära och ärofulla embeten. För att undgå utskrifningen, begåfvo sig många ogifta manspersoner ifrån Finland till Sverige, der de allestädes uppehöll sig i skogarne, dels såsom drängar, dels under förevändning, att uppodla torpareställen. Med denna oordning skulle man icke längre se genom fingrarna: öfverlöparne blefvo erinrade, att åter begifva sig till sina hem: dock skulle arbetsfolk om hösten få komma öfver till tröskningen, för att om våren återvända

tillbaka med den förtjenta spanmål; också gälde denna förordning icke de Finska kolonisterna, hvilka egentligen i den afsigt voro hit nedsatta, att uppodla öde trakter *).

Genom Brahe's ifver blef det nya lärosätet i Åbo invigt den 15 Juli 1640 med passande ceremonier; för hela landet, öfver hvilket från denna sol upplysningens vederqvickande strålar skulle utgjuta sig, var det en högtidsdag, hvilken öfverallt firades med fröjd och gudliga andagtsöfningar. Sjelfva invigningen skedde med ett högtidligt tåg ifrån slottet till kyrkan, med tal o. s. v. och slutades med en präktig måltid. Tredje dagen uppfördes ett skådespel, kalladt Studenterna, under historie och politices Professorns Wexionius ledning. Dessa öfningar funno utomordentligt bifall och blefvo sedermera ganska ofta upprepade; men redan titeln på styckena vittnade om författarens och tidehvarfvets smaklöshet: t. ex. Jacob Chronanders *Surge* eller flitens och oflitens skådespel; hans lustspel innehöll åtskilliga lustiga diskurser och omdömen öfver äkta ståndet och äkta makar; Eric Kolmodins *genesis atherea* eller Jesu Christi börd fattad i en enfaldig komedia o. s. v. **). Vid dessa representationer spelte oftast narrar, som de förnämna höllo sig efter då varande tids seder, hufvudrollerna ***). Presterskapet fann dem också

*) Stjernman II. S. 56.

***) Åbo Tidningar 1792. N:o 22.

****) Tengström S. 81.

snart anstötliga, de sökte att afskaffa dem och utan konsistoriums tillåtelse skulle icke mera någon komedi få spelas.

Till Professorer vid det nya Universitetet blefvo dels lärare vid Gymnasium utnämnda, dels flere lärda kallade ifrån Sverige. Den teologiska fakulteten blef, såsom den förnämsta, försedd med tre lärare; för lagfarenheten och för medicin bestämdes blott en; på läkare var ännu en så stor brist, att först ett år efter akademins instiftelse en gammal medicinæ studiosus måste utnämnas till lärare i denna vettenskap, emedan ingen annan medsökare infann sig. Den filosofiska fakulteten räknade sex Professorer: 1) för statistik och historie, 2) i Hebräiska och Grekiska språket, 3) i matematik, 4) i fysik, 5) i logik och poesi och 6) värtalighet: sedermera blef ännu, på Eric Justanders yrkan, för skaldekonsten inrättad en särskild profession, till hvars lönande de öfriga lärarnes löner blefvo forminskade; den filosofiska fakulteten erhöll tillika tvenne adjunkter. I början måste Universitetet åtnöja sig med de gamla, till Gymnasium bestämda byggnaderna, hvilka blefvo något ombyggda och oppputsade: auditorierna kunde icke eldas och voro derföre vintertiden nästan alldeles obrukbara; icke destomindre måste man, ända till nyaste tider, betjena sig af dem, icke utan stor nackdel för de studerande. Så mycket omständigheterna tillåto, stämde den inre inrättningen öfverens med Akademiens i Upsala författning. Föreläsningarne blefvo alla hållna på latin och voro nästan alla offentliga; ty större

delen af de studerande voro alltför fattiga, för att uppmuntra lärarne till privata föreläsningar. Härmed blefvo tre nyttiga hjelpemedel förenade: 1) flitiga pröfningar, hvilka hvaroch en lärare hufvudsakligen anställde vid slutet af sin kurs, 2) trägna disputationer och 3) tal, som, i synnerhet på söndagseftermiddagarne, offentligen blefvo hållna af de studerande, dels på prosa dels på vers. Antalet af de studerande öfverstege genast i början all väntan och öktes allt mer och mer; äfven ifrån Sverige ilade vettgirige ynglingar till musernas nya hemvist vid Auras stränder. För studerande, som besökte utländska akademier, samlades på alla bot- och bönedagar en kollekt; kyrkorna. Redan år 1643 blef en högtidlig magisterpromotion företagen af den filosofiska fakulteten: regeringen erinrade om, för att hålla den akademiska värdigheten i ära, att icke hvaroch en utan få och lärda män måtte befordras. En af kandidaterna var temmeligen lärd, men "*in vita et moribus*" (i lefnad och seder) något ohyfsad; därför skulle han väl blifva befordrad, men för denna gång icke få disputera *pro gradu*: en annan var rent af oduglig, han skulle därför förbinda sig, att antingen studera ännu tre år eller ofördröjeligen resa till någon ort i Sverige, der hans svaghet i vettenskaperna icke skulle komma i ljuset till Akademiens vanära. — Omkostningarne för den nya inrättningen blefvo bestridda af Finlands kronoinkomster; men för landets utmattade tillstånd voro kassorna nästan alltid tomma, och lärarnes löner blefvo därför sällan ordentligt utbetalta. Bristen på penningar och oredan i

finanserna var så stor, att äfven Hofrättens ledamöter ofta förde den jämmerligaste klagan öfver uteblifven lön: de erhöilo den blott efter hand, antingen in natura eller i mycket små summor. Regeringens mod förtjenar derföre beundran, som äfven under sådana omständigheter icke drog i betänkande, att stiffta en så kostsam, men för landets väl så nyttig inrättning: med förändrade principer skulle man äfven i lyckligare tider svårligen hafva funnit medel dertill och hellre derföre underhållit några hundra dagdrifvare, kallade soldater. — Ett stort hinder för den vettenskapliga kulturn var bristen på böcker: Akademien gjorde sig all möda, att förmå en utländsk bokhandlare, att nedsätta sig i denna stad: och ehuru väl ett par Lübeckare gjorde försök, ville det dock icke hafva framgång med denna handel, och för den studerande ungdomen var det svårt, att förse sig med nödiga hjälpemedel. Sedan ett boktryckeri blifvit anlagdt i Åbo år 1642, utgäfvos Professorerna handböcker öfver sina vetenskaper i form af disputationer, hvilka de studerande sorgfälligt samlade och bevarade, och hvaröfver sedan föreläsningar blefvo hållna. Den Finska literaturn blef högst sparsamt riktad. Några bönböcker, en utförlig och en kortare förklaring af katechesen, Biskop Eric Ericssons postilla, som utkom i Stockholm år 1625 i tvenne quartband, åtskilliga psalmböcker, som utkommit sedan 1618, voro de enda källor till tröst och uppbyggelse, som på moderspråket voro att tillgå för andäktiga sinnen. Exemplar af Agricola's Nya Testamente hade redan blifvit sällsynta, och en

fullständig Finsk bibel var ett trängande behof. Presterskapet vände sig till regeringen och bad densamma om befordrandet af ett så viktigt verk. En kommission af Finlands lärdate män nedsattes, hvilken dref detta arbete så ifrigt, att hela bibeln utkom i Stockholm år 1642 på konglig bekostnad. Denna upplaga är i stor folio och utmärker sig genom sitt yttre; öfversättningen är gjord dels efter grundtexten, dels efter Luthers Tyska och efter den Svenska bibeln, från hvilken sednare företalen, förklaringarne, innehållen o. s. v. äro lånade. Agricola's arbete är begagnadt med försigtighet; språket och rättskrifningen äro i många hänseenden förbättrade. Hvarje kyrka erhöll ett exemplar; och oaktadt det temmeligen höga priset, var folkets begärlighet efter denna de heligaste sanningarnas grundkälla så stor, att inom kort tid alla exemplar voro försålda *). — Prosten i Birkala, M. Jac. Pauli Rauman, utgaf i Stockholm år 1651 af den Augsburgiska bekännelsen en Finsk öfversättning, hvilken anses för god. I Finland gåfvos också åtskilliga Rysska församlingar, som blefvo försedda med prester ifrån Ryssland, hvilka konsistorium i Åbo examinerade. Till deras behof blef på Brahe's förestaltande en Finsk kateches tryckt med Rysska bokstäfver. Genom hans sorgfällighet blef äfven skolväsendet öfverallt förbättradt; icke blott dom- och katedralskolorna hade att glädja sig af hans uppmärksamhet, utan äfven lägre skolor blefvo

*) Lüdeke, S. 271.

på åtskilliga orter af honom anlagda. De stora kyrksocknarne blefvo delade och öfverhufvud flera kyrkor uppbyggda.

Blott långsamt slog en högre kultur rötter; äfven lärarne vid det nyinstiftade Universitetet voro omtöcknade af mörka fördomar. Astrologins visshet blef på fullt allvare försvarad år 1647 af mathematices Professorn Simon Kexler. En annan lärare, Martin Stodius, blef allmänt hållen för en trollkarl och derföre tillochmed ställd under ransakning; med all makt ville man tillägga honom skulden till en students forryckthet, hvilken han hade lärt åtskilliga hemliga konster (t. ex. en osynlig skrift, hvilken öfver elden blef läslig, brännglasets verkningar o. m. d.). Denna gång (1644) blef han frikänd, emedan alla hans embetsbröder gifvo honom det vittnesbörd, att han hvarken drucken eller nykter någonsin i sina samtal gifvit anledning till en sådan misstanka: ehuru väl han eljest vore lättrogen och gerna talade öfver saker, som just icke voro så högt af nöden, utan lände till tidsfördrif. Hos den stora hopen förblef dock misstanken, och alla de förra beskyllningarne blefvo å nyo uppväckta, då en lärare vid Gymnasium i Wiborg blef anklagad inför Hofrätten, för att hafva läsit öfver Michael Palez's Cabbala, hvilken han fått till låns af Stodius; denne blef återigen framhafd till räkenskap inför konsistorium och liksom förskjuten från Universitetets gemenskap: men Akademins upplyste kanzler, Peter Brahe, upphäldde en så hård, menskliga förnuftet vanärande dom och förrådde i det reskript

som han ~~der hade öfver~~ låtit utgå, insigter, som måste komma vishetens lärare att blygas *). Ingenting var vanligare än processer emot häxor och häxmästare. År 1641 anställde Hofrätten en vidlyftig undersökning emot en omkringstrykande tiggare med tillnamnet Puujumala (trädgud), hvilken botade allehanda sjukdomar, gjorde bryggden god, skaffade tillräta stulna saker och dref dylika konster, — och dömde honom till bålet. En annan blef beskyld, att en ande vore honom behjelpig till hans konster: efter långt förhör tillstod han, att den onde hade kommit till honom i en svår sjukdom och alltsedan visat sig för honom i sömnen och i drömmar. Äfven häxeprof blefvo anställda: en berömd trollhäxa blef af stadstjenarn kastad i floden, men sjönk icke ner, emedan hon, såsom hon förklarade detta fenomen, höll igen munnen. Redan hennes föräldrar hade blifvit förbrända för häxeri; äfven hon blef dömd till döden, och när domen förkunnades henne, sade hon vid utgåendet ifrån rätten: ”redan hafva sju andra, som voro bättre än jag, tillsatt lifvet”. År 1643 blef också en Ryssk prest anklagad för det, att han befattade sig med förbudna konster, samt stäld inför rätta: han skulle hafva utdrifvit onda andar ifrån ett hus (men hvilka husbonden allena, i synnerhet när han var drucken, såg och hörde). Den anklagade blef förskräckligt misshandlad och af underbetjeningon slagen i bojer tillsammans med tvenne andra

*) Tengström S. 73. och ff.

missdådare. Han sade, det han hade ådragit sig folkets hat, emedan han ville lära dem den sanna tron och den Finska, med Rysska bokstäfver tryckta katechesen. Hans oskuld var så klar, och de förbrytelser, för hvilka man beskylde honom, så orimliga, att Hofrätten frikände honom och insatte honom åter i sitt embeta med den erinran, att han skulle förhålla sig stilla och sedesamt och icke befatta sig med något häxeri, hvilket icke väl anstode en prest. En skrifvare råkade i undersökning — för det att han med sitt blod hade skrivit till djefvulen och tillbudit honom sin kropp och själ för 400 R:daler. Den onde anden visade sig för honom efter några dagar med en full penningpung och bjöd honom handen, men hvilken han icke antog. Den ringaste anledning var tillräcklig, att inveckla en oskyldig uti en besvärlig rättegång: äfven inför konsistorium blefvo personer ofta anklagade för häxeri och besvärjningar, dock förfor det i det hela fogligare än den verldsliga domstolen. Fördomen om häxor och häxeri var hos folket så djupt inrotad, att de blodigaste exekutioner icke kunde utrota den samma; förgäfves varnade presterna vid hvarje afrättelse den åskådande folkmängden. Grefve Brahe träffade den författning, att tvenne gånger om året skulle särskilt predikas emot häxeri. Men de fullkomligaste trollkarlarne hyste den yttersta nordnen: derfore reste Sydfinnarne ofta till Österbotten, för att fråga Lapparne till råds om förstulna saker o. a. d., ehuru väl de, när de blefvo förrådde, åtminstone icke kunde undgå kyrkoplikt. — Af sedernas råhet före-

komma de mest förvånande bevis; presterna söpo sig fulla, slogos och anklagade hvarannan ofta inför Konsistorium för öfvervåld. Att deltaga i sällskapslag var dem tillåtit, dock icke till förargelse, utan till förbättring och godt exempel: de skulle taga sig till vara för all lättfärdighet, icke dricka skålar o. m. d. *). I synnerhet blefvo de väl undfägnade vid husförhör, hvilka de anställde under fastan, och utsväfningar föreföllo ganska ofta. Dessa resor blefvo derföre presterna strängt nekade: de skulle församla menigheten i kyrkan, här undervisa dem och mottaga sina sportler. Den plägseden, att presterna måste sjelfva fara omkring och till en del hoptigga sina inkomster af bönderna, förorsakade icke blott många kollisioner, utan hindrade dem äfven i deras studier: Biskop Rothovius åstundade derföre af regeringen, att den skulle inrätta presterskapets aflöning på ett annat sätt. Pastorerna behandlade sina kappellaner såsom sina drängar och de måste offentligen blifva anmanade, att bemöta dem bättre och icke beröfva dem all tid till lärda sysselsättningar. Ölkrukorna i kyrkorna blefvo afskaffade. Dryckenskap förblef ännu en så allmän last, att presterna på predikstolen gjorde domrarne och öfverhetspersonerna förebråelser för fylleri. Grannlåtssjukan var ännu sällsynt och ovanlig: en bonde blef smittad år 1642; han blef med hela sin familj utesluten från Guds församlings gemenskap: presten skulle för

---

*) Ecclesiastique Samlingar. Wexiö 1789. S. 266.

öfrigt undervisa honom, den sjuke förvisas till en lärare och i kyrkan någon hjälp samlas för honom. Sällskapslifvet var ytterst inskränkt och utan förfining. Vid rektorats-ombytet i Åbo måste den nya rektorn hålla ett kalas, hvartill alla ansedde invånare blefvo bjudna: dock var andra könet alldeles uteslutet derifrån: icke mera än sex fat skulle få framhafvas och till desert ingen konfekt, utan blott ost. Godt Finländskt öl, något Franskt vin eller i dess ställe Rostocker-öl voro dryckesvarorna; till förnämna skålar skulle Spanskt vin bjudas omkring. Kalaset skulle vid svårt straff icke få utsträckas till andra dagen. — År 1649 finner man i Finland de första spår till bruket af tobak, hvilken, efter dåvarande språkbruk, dracks *).

Brähe sökte äfven att befordra städernas uppkomst och förkofran i Finland: han gjorde åtskilliga anläggningar till Åbo's större säkerhet och försköning. Antalet af Tyskar i denna stad var ännu ganska ansenligt, ty för dess barn blef år 1638 en särskilt Tysk lärare tillsatt, för att undervisa dem i Tyska språket, i religion och sång. Wiborg var ännu en vigtig stapel-

---

* Dessa strödda drag till historien om sedernas och kulturns tillstånd äro till det mesta samlade ur utdrag af Konsistoriums i Åbo äldre protokoller, som finnas i Åbo Tidning 1792 och 1793. I Sverige var tobak redan längre tillbaka ganska allmänt bekant; se Anmärkningar i Svenska historien S. 169 och ff.

plats för de Rysska varorna: äfven Rysska köpmän utskeppade härifrån sina produkter. Genom Brahe's föranstaltande blef 1649 den efter honom kallade staden Brahestad i Österbotten anlagd och försedd med privilegier. På Sandö, emellan Helsingfors och Borgo, skulle en ny handelsplats anläggas under namn af Nya Helsingfors: den 13 Nov. 1638 blefvo alla personer, som dertill hade lust och förmåga inbjudna, att nedsätta sig på detta ställe emot anse- nliga privilegier: men planen blef icke utförd. Brahe var äfven sinnad att vid kyrkan Kuopio i Savolax, der han egde ett friherreskap, anlägga en stad: de härvarande bondkojorna blefvo derföre också afbrända; men äfven detta försök slog felt. — Industrin var ännu alltid i ett ynkligt tillstånd: äfven taktegel blefvo införskrifna ifrån Holland.

Genom Christinas resignation (1654) blef Carl X. (föret Hertig af Zweibrücken), Konung af Sverige; hans sexåriga regering var ett beständigt krig och derföre icke mycket nyttig för den inre organisation. Till hans härar skickades landets tappreste söner. År 1657 blefvo i de åtskilliga provinserna de Finska städerna särskilt sammankallade, för att bevilja Konungen det äskade biståndet; de beslöto också att uppbjuda sina yttersta krafter till understöd- jande af hans afsigter. Adeln i Åbolän hade 1656 fördubblat sin rusthållning och ställt åtton- de bonden, och i skärerna tillochmed på fem bönder tvenne båtsmän; den hoppades derföre, att Konungen skulle för 1658 åtnöja sig med

haupt mottagit öfverbefälet i Finland och träffade sköna anstalter för att afhålla fienden från vidare framträngande; emot slutet af år 1656 tvang han honom att draga sig tillbaka inom sina gränser. Ryssarne vände nu sin hufvudstyrka emot Lif- och Ehistland och förhärjade dessa provinser på det förskräckligaste; men Finland synes nu mera hafva blifvit forskonadt*), till dess äntligen den 20 Nov. år 1658 ett treårigt vapenstillestånd slöts, under hvilket Ryssarne behöllo några af dem besatta orter i Lifland. *Kockonlinfen, Dorpat, Adzel, Marienburg och Vafin-Narva.*

Carl förordnade år 1658 till Biskop i Åbo en man, hvilken hade bildat sig i en Calixti upplysta skola och som i den Svenska lärdomshistoriens annaler är ganska märkvärdig, Johan Olofsson Terserus; han hade för längre tid tillbaka visat sig som en ifrig vän af Konungen och hans hus och derfore af Monarken erhållit den försäkran, att icke blott den biskopliga värdigheten skulle blifva kraftigare beskyddad än hittills, utan att han äfven skulle bistå honom, att afhjelpa de många i stiftet inrotade oordningarne. Ifrån första anträdet till sitt embete utmärkte han sig igenom en utomordentlig arbetsamhet och sitt bemödande, att äfven hålla dem, som stodo under honom till uppfyllande af deras pligier. Han förmanade presterskapet till ifrigt

*) *Puffendorff de rebus gestis Caroli Gustavi, S. 180 och ff.*

ifrigt studerande: på åtskilliga orter, äfven i Österbotten, föranstaltade han om prestmöten, der de skulle ådagalägga sin skicklighet i disputationer och träffa allehanda författningar till deras församlings bästa. Att trots hotelser af straff så många prester uteblefvo, är kanske ett bevis, att mången skydde eldprofvet. Öfverallt sökte han att införa god ordning och afskaffa inrotade missbruk. Det blef presterna befalt, att hålla sig anständigt, att afskära det långa håret, att icke bestiga predikstolen utan krage, icke besöka någon sjuk utan kapp och kostan, och att lefva måttligt. Af grofva lustar och girighet hos presterna, hvilka äfven jagade efter anständiga adliga fruar och tillochmed på ett otillbörligt sätt yttrade sig på predikstolen emot sina fiender och vederparter, förekomma ännu rätt ofta exempel. En prest blef anklagad för elak behandling emot sin fru och hotad med laglig procedur, om han sloge henne mer än billigt vore. Högst odugliga personer blefvo ofta befordrade till prester: t. ex. Ståthållaren i Åbo klagade deröfver, att magistraten hade bestämt en till båtsman, som före inrulleringsdagen --- blef prest. Till presterskapets i Åbo stift tjänst och ära utgaf Terserus år 1663 en förklaring öfver katechesen, hvilken var författad på Svenska språket, emedan bland lärarne i hans stift många icke voro rätt mäktiga latin; (en ordinerad prest måste 1659 förpligta sig, att ännu studera ett år i Åbo och i synnerhet drifva det latinska språket, och att förlänga tiden, om denna först utsatta termin icke skulle vara tillräcklig). Den ifver, hvarmed han höll sina

subordinerade till uppfyllande af deras skyldigheter, och den myndighet, hvarmed han förvaltade sitt embete, förskaffade honom många fiender och det äfven ibland Åbo Professorerna: några af dessa uppsnappade först i hans katechetiska arbete kätterska meningar: de politiska förhållandena voro efter hans gynnares och beskyddares död för honom så ogynnande, att han måste nedlagga sitt embete *). Han hade den rena afsigt, att bidraga till en högre upplysning bland folket. I Osterbotten, i synnerhet i den norra delen, äfvensom på Åland var det, såsom han sjelf sade, genom presterskapets flit såväl i de Finska som Svenska församlingarne så långt kommit, att nästan alla personer under 20 eller 30 år kunde läsa sitt moderspråk. I Finland hade man länge ansett det för omöjligt, att bringa ett barn, som icke beständigt hölls i skolan, denna konst: dock hade kortligen försök blifvit gjorda, hvilka låto hoppas att med tiden alla församlingens ledamöter skulle blifva hemma deri; han förmanade presterna att efter hand söka få klockare, som kunde läsa. Men i ett märkvärdigt fall visade sig, att äfven Terserus ännu icke kunde höja sig öfver alla tidens fördomar. En student blef år 1661 anklagad för åtskilliga magiska konster och den 16 Sept. dömd till döden, emedan han hade inlåtit sig i ett förbund med djefvulen: några ledamöter af Konsistorium ville blott relegera honom,

---

*) Se utförligare Herr Biskop Tengströms Minne öfver J. E. Terserus, Åbo 1795. St. S.

men de flesta voro för den strängare domen] och ibland dem äfven Biskopen, hvilken dock vid åtskilliga tillfällen hade gifvit prof af ett friare och ädlare tänkesätt. Han sjelf bevisade med flera grunder vissheten af detta faktum: ibland annat äfven derigenom, att Studenten inom kort tid hade gjort utomordentliga framsteg och icke blott öfverträffat sina kamrater, utan äfven sina lärare, och att han tillochmed hade lärt en annan student, som förut kunde föga, att skrifva tvenne felfria latinska bref. Domen blef verkligen fälld, men före dess verkställande inlemnad till stadfästelse åt Akademins Kanzler och Riksdrottset Peter Brahe, hvilken naturligtvis förklarade den för ogiltig och hela händelsen för en skandal för Akademien: han fann, att studenten hade af enfaldighet berömt sig öfver ting, som voro öfver hans krafter, och ansåg honom tillräckligen straffad genom sin hittills varande arrest; han befalte derföre, att åter insätta honom i sina rättigheter. Till slut sade han: "det äro tillräckliga exempel för hand, huru man i Finland har måst bemöda sig med sådana fall, hvilket dock vid dagsljuset icke har varit annat än fåfänga, och med mången oskyldig har man af sådan presumption spelt rätt illa: och emedan man gör så stort väsende af en liten obetydlighet, blir ryktet allt större och af småsaker blir stort allarm". Så blef den arma studenten, som var i fara att blifva ett offer för sin flit, räddad*). Emot alla vidskep-

*) Åbo Tidningar 1791. N:o 23. 24. Tengström S. 70. och ff.

liga bruk ifrades strängt, men folket hade ännu alltid en stor fördom derfore. En bonde upphafde sig 1660 till afgud: de sjuka vände sig till honom, han utgaf dem för besatta och försäkrade att kunna utdrifva djefvulen. En annan, som hade kastat i floden en besparad juhlbulla, för att forskaffa sig en riklig fiskfångst, måste betala ansenliga boter. Äfven blef sörjdt för det, hvad man då höll för anständigt: en bondgosse blef t. ex. dömd till kyrkoplikt, för det att han, innan han gick till nattvarden, hade druckit några pipor tobak: kommunikanter af mankönet måste under den heliga ceremonin taga af sig den lilla svarta mössan, hvilken man då allmänt brukade, vid 40 markers vite. — Öfver tituleringen utgafs en särskilt förordning: en adelsmans dotter blef kallad adlig jungfru, en annan fornäm mans dygderika jungfru och en handtverkares dygdesamma flicka: en borgare hette ärlige och beskedlige, eller ärlige och försigtige, eller ärlige och förståndige, eller äreborne, aktade och välförståndige o. s. v. — Staden Åbo blef 1656 hemsökt af en förfärlig eldsvåda, hvilken satte dess välstånd långt tillbaka och ibland annat äfven förstörde en mängd af Konsistoriums dokumenter och handlingar.

VII.

Finland under Carl XI. till 1697.

Efter en så lång tid af förskräckliga krig, som förvärfvade nationen ärans mest lysande krona, men förödde landet och utblottade det på folk, skänkte försynen ändtligen åt det utmattade Sverige en Konung, som, oförbländad af skimret, med kraft, med vishet och ädel moderation återstälde det sjunkna välståndet och förskaffade sina undersåtare det lyckligaste tillstånd, hvar på ett folk kan göra anspråk, det, att ostördt få öfverlemna sig åt sin idoghet och fröjda sig öfver de fördelar, som nödvändigt deraf alstras. Förmyndare-regeringen slöt fred med alla makter, öfver hvilka Carl Gustaf först ville tillkämpa sig enväldet i Norden, och sedan, en annan Alarich, sträcka sina vapen öfver Italien *). Zarn hade för Tatarernas oroligheter och sina eröfringar i Polen fred af nöden, dock vägrade han länge, att afräda de utaf honom besatta orterna, så att underhandlingarne räckte ifrån den 31 Mars till den 21 Juni 1661, innan freden i Kardis kom till stånd, hvilken stadfastade den i Stolbowa gjorda gränsbestämningen. Bönderna vid gränsen kunde välja, i hvilken Herres skydd de ville öfverlemna sig. Finland

---

*) Hans egen yttran, hvilken, om det ock skulle vara sagt på skämt, är högst märkvärdig. *Memoires du chevalier de Terlon. I. S. 155.*

blef visserligen icke krigs-skådeplatsen; men det led genom den Dansk-Brandenburgska fejden, hvilken utbröt under Carls minderårighet. I Aug. 1676 blef i Åbo en allmän landtdag hållen; adeln beviljade efter storleken af sina gods en ansenlig förökning af ryttare; äfven enkor och fattiga, som eljest blefvo förskonade, måste deltaga i bevillningen: i händelse att ett Rysskt infall vore att befara, önskade man att behålla trupperna i landet: eljest skulle de öfverlemnas åt Konungen till fri disposition: äfven denna gång erbjöd adeln sig, att underkasta sina bönder utskrifning. Presterskapet i Åbo stift stälde 165 ryttare; (prestern på Åland ville hellre för en ryttare ställa 2 båtsmän); kleresiet i stiftet Wiborg 80. Städerna klagade visserligen öfver stor nöd, hufvudsakligen emedan deras handel vore alldeles hämmad: de lofvade emedlertid att komplettera sina båtsmän. Bönderna beviljade ännu 2 utskrifningar, men ville sedan blifva förskonade, emedan Finland icke blott genom de många värfningarne, utan äfven nyligen genom en farsot vore mycket utblottadt på manskap *). För att så väl vid bevillningen som den hårda konskription bedraga kronan, hade många bönder fallit på det listiga infallet, att låta döpa alla sina söner med ett och samma namn: Konungen lät utgå stränga förbud emot detta missbruk. Skåne och Sveriges öfriga södra provinser, som frambragte den mesta spanmål, blefvo utblottade

---

*) Stjernman Bihang. S. 448.

genom Danskarnes infall; derföre blef all span-
mål reqvirerad ifrån Finland och skickad öfver
till Sverige till arméns underhåll: äfven prest-
erskapets tionde skulle tillika tagas; dock
skulle det få ersättning derfore efter en viss
taxa. — J kraft af regeringsformen den 13 Nov.
1660 hade invånarne i de nyeröfrade provin-
erna ingen del i Riks- och Landtdagarne; och
Biskopen i Wiborg, som 1687 gjorde riksdag-
en sammankallande bekant äfven i landskapet
Kexholm, fick derfore en allvarsam förebråelse.

Den reduktion, hvarigenom Konungen blef
satt i stånd, att förbättra sina finanser och att
tjenligare organisera försvarsanstalterna, sträckte
sig äfven till Finland; man foljde vid krono-
godsens indragande samma grundsatser som i
Sverige; och de ansenliga landtegendomar, hvil-
ka Braherne, Lewenhaupterne och andra
stora familjer hade förvärfvat sig såsom gref-
och friherreskaper, blefvo åter forenade med
kronan. Mycket gjordes för den inre ekonomins
uppkomst och forkofran, ehuru väl många steg
och mått blefvo tagna, hvilkas ändamålslöshet
eller skadlighet först erfarenheten visade: dertill
hörde oväsentet med kompanierna. Äfven
handeln med tjära, Finlands förnämsta utförsels-
artikel, blef uteslutande öfverlemnad åt ett säll-
skap; Osterbottningarne beklagade sig bittert öf-
ver den förlust, som de derigenom ledo; äfvenså
mycket hade Wiborg derigenom förlorat: in-
vånarne forestälde år 1683 sitt bedröfliga till-
stånd: fordom räknade staden 350 familjer, nu
blott 150, enkor med inberäknade, af hvilka

go knappt voro i stånd, att ordentligen betala sina utskylder. För öfrigt blefvo goda anstalter träffade, att dels tjärbränningen skulle blifva inskränkt, dels att de förfärdigade varor, som lefvererades, skulle vara af god beskaffenhet. De begge nya Österbottniska städerna Jacobsstad och Brahestad gjorde intrång för de äldre städerna i granskapet och kunde icke eller sjelfva upparbeta sig till välstånd: Carl befalte derföre 1680, att borgarne skulle nedsätta sig i de äldre städerna, i synnerhet i Nya och Gamla Karleby och i Uleåborg. För att lemna de utvandrande behörig tid, förunnades dem ännu stadsrättighet på 2:ne år, och det blef dem tillika försäkradt om en treårig afgiftsfrihet på deras kommande vistelseort: Borgmästaren, en rådman och stadsnotarien skulle blifva upptagna i de äldre städernas magistrat, ehuru väl utan lön, till dess ordentliga poster blefvo lediga. Verkställigheten häraf mötte dock hinder och omnämde städer varade allt fort. Handeln tog till. Åtminstone blefvo de nödvändigaste manufakturfabriker anlagda i riket: förut hade Svenskarne köpt allt af utlänningen, tillochmed de grofva hattarne, som bönderna buro. Linodlingen och linneväfnaden blefvo i Finland i synnerhet uppmuntrade. I Österbotten byggdes många skepp, äfvenså i Wiborg, hvarest man förut icke hade drifvit denna näringsgren. Kommers-kollegium hade dragit försorg om, att genom skickliga byggmästare göra invånarne i förstnämde provins bekanta med ett bättre byggnadssätt: de blefvo utomdess genom Ståthållaren uppfordrade, att årligen skicka några af landets

timmermän till Stockholm, för att lära skeppsbyggnaden. — Miltalet blef i Finland bestämt efter Svenskt mått och posttaxan förhöjd.

Vid Universitetet i Åbo utbröt år 1665 — såsom vanligt öfver en stor lapprissak — en häftig strid emellan teologie Professorn P. Bång och filosofie Professorn Martin Miltopäus; äfven studenterna togo del deri; de förklarade sig, hvilket tilläfventyrs förtjenar att anmärkas, för de filosofiska åsigterna och förenade sig, att försvara dem och deras upphofsman *). Åminnelsen af den år 1593 i Upsala fastställda religionsföreningen blef efter hundra år, såsom i alla Svenska stater, så äfven i Finland firad med stor högtidlighet och af Akademien i synnerhet med tal och disputationer. En Professor ville äfven författa en komedi, om till dess uppförande nödiga anstalter blefvo träffade: men den synes icke hafva kommit i verket. Om vi af det skådespel, som år 1674 blef uppfördt på slottet i Wiborg af dervarande Gymnasiter, våga att göra en allmän slutsats till denna tidens dramatiska försök, så kunde Åbos dåvarande publik trösta sig öfver denna förlust. Nämde stycke förer titel: "det himmelska Konsistorium, sammankalladt för våra första föräldrars bedröfliga fall **). Det felas dess författare, Peter Carsten, all smak och helt och hållet

*) Handlingar till Carl XI:s historia III. S. 169.

***) Tryckt i Stockholm 1674 på 4 oktav-ark. S, Åbo Tidningar 1792. N:o 22, 27 — 29.

urskillningskraft: han synes också redan af sin tids qvickhufvuden hafva blifvit uthvislad: åtminstone gaf honom Konung Carl XI., då han önskade att blifva utnämnd till Teologie-Doktor, det märkvärdiga svar, att, om han icke vid någon akademi ville aflägga de prof som erfordrades, måste han hafva tålmod till nästa jubelfest, ett beslut, hvilket äfven Carl XII. bekräftade, dock gaf denne honom tillika det rådet, att hellre försöka den akademiska vägen, emedan den andra utsigten dock ännu vore oviss och åtminstone fordrade långt lif och långt tålmod. Uti första akten af hans komedi beklaga sig Adam och Eva öfver sitt fall; i den andra uppträder Gud Fader och besluter efter ett långt tal, att han vill gå och sammankalla sina himmelska flickor (d. v. s. alla möjliga dygder och goda egenskaper), för att förnimma, hvad han bör göra. Lucifer och hans betjenter spela bödel och bödelsknektarne, hvilka slå i bojar de brottsliga första människorna. — Tilläfventyrs är detta missfoster icke alstradt på Finlands jord, utan kommet öfver ifrån Tyskland.

För folkets undervisning och upplysning drog Konungen en berömlig omsorg; uppfostnings- och skolväsendet höll han för en vigtig angelägenhet: återbesättandet af lediga läroembeten öfverlemnade han helt och hållet åt Konsistorium, emedan detta bäst var i stånd, att pröfva de sökandes talanger och insigter: till honom skulle ingen få vända sig i denna sak. Trivialskolan i Ny-Karleby blef 1683 förlagd till Wasa. Den första upplagan af Finska bibeln

var dyr, för dess stora format obehvämlig och utomdessa medtagen; Biskopen i Abo, Johan Gezelius, föranstaltade derföre, med kongligt understöd, om en ny upplaga af den heliga skrift, hvilken framträdde i ljuset 1685 i quart-format. Öfversättningen blef äfven vid detta tillfälle å nyo öfversedd och förbättrad. Ju mera upplysningen tilltog, desto allmännare och mera trängande blef behofvet, att ur sjelfva trons källa hämta tröst och lärdom; redan efter 20 år klagade man öfver brist på Finska biblar, men den olycka, hvarmed landet hade att kämpa, gjorde det omöjligt, att afhjelpa den*). — Sedan Christina's tid hade en Svensk koloni nedsatt sig vid Delaware; den bestod dels af frivilliga utvandrare, dels af förbrytare: ty i början ansåg Europeerna den nya verlden såsom ett stort tukthus, bestämdt att upptaga allt det afskrap, som de ansågo ovärdigt att vistas ibland sig. Dessa kolonier blefvo snart ryckta ifrån Svenskt välde. Afven många Finländare befunno sig i denna verldsdel, hvilka 1692 vände sig till Konung Carl och bodo honom om en Finsk prest och några andliga böcker på deras moderspråk: han ville uppfylla deras frömma begäran, dock uteblef det, emedan man vid närmare undersökning fann, att de Finska familjerna i Amerika hade alla lärt Svenska och alltså icke hade någon egen lärare af nöden**).

*) Lüdeke, S. 273.

**) Åbo Tidningar 1799, S. 43.

Brahe's kraftiga erinringar hade på presternas och teologernas sinnen gjort blott ett svagt intryck; ännu hängde de på ett barnsligt sätt fast vid tron på häxor och spöken. Den 12 Apr. 1671 rådplägades i Konsistorium öfver bestraffningen af en man, som skulle hafva nekromantiska böcker. Äfven blef tal väckt om några Professorer och andra personer, som stodo i rop för häxeri eller egde nekromantiska böcker. Man anförde, studenterna hade om natten och torsdagsaftonen gått i Kollegium till Stodius; en student hade förmedelst magiska konster kastat sig ner ifrån kyrktaket, utan att skada sig; och en annan, som läsit i bibeln, hade genast kunnat hela kapitlet och hvarje vers utantill; en tredje student i Österbotten hade slagit vad om, att han i en klunk skulle utdricka en kanna öl, och som han satte krukans till mun, var den tom. En fjerde blef anklagad för, att kunna förtjusa ormar och hålla fast dem; icke annorlunda, svarade han, än med klufna käppar. Äfven de Svenska domstolarne blefvo under Carls tid sedan (1675) sysselsatta med förbrytelser af ett helt eget slag: först i Norrland, sedan äfven i andra provinser, klagade många barn, att de blefvo af häxor i sällskap med djefvulen förda till Blåkulla: denna sak gjorde ett utomordentligt uppseende: särskilta kommissioner blefvo nedsatta, och många anstalter träffade å öfverhetens sida. Denna nya gren af häxeri förbredde sig hastigt till Finland, der den fann en rätt fruktbar mark, och redan den 19 Mars 1675 talades om en gosse, som skulle hafva blifvit fördd till blå-

kulla. Ännu röja sig öfverhufvud spår af en utomordentlig råhet; rektorn för skolan i Åbo kallade sin embetsbroder *Asinus* (åsna) och försvarade sig, då han blef anklagad derföre, genom en formelig syllogism: hvarje idiot är en åsna, N. N. är en idiot, ergo är N. N. en åsna. Konsistorium, på ett så bindande sätt öfvertygadt, uppfordrade anklagaren, att aflägga prof, på det man måtte se, *num sit asinus* (om han vore en åsna)? I synnerhet stor var okunnigheten och barbariet i de norra trakterna: presterskapets bemödanden, att mildra sederna genom religionen och inpräglade dess heliga sanningar i folkets hjertan, hade blott en långsam framgång. Folket förblef sina gamla fester och sedvanor troget, och det gafs prester, som icke skydde, att taga del i deras dryckeslag. Förgäfves förmanades folket, att gå till kyrkan; de kommo druckna och föröfvade allt slags ofog. I många stycken torde presterskapets ifver hafva varit öfverdrifven; det ville t. ex. icke tåla, att qvinnorna brukade snus under predikan; öl och brännvin skulle under och före gudstjensten icke få säljas eller köpas*). — Den veneriska sjukan lät allt mera se sig. Först år 1671 tänktes i Åbo på inrättandet af ett apotek. I Sverige herrskade öfver Finland och Finnarne, i synnerhet hos den stora hopen, de underligaste föreställningar. Man hade det ordspråk: när det går tokut, går det som i Finland. Då de till

---

*) Se Visitationsprotokollerna 1670. Åbo Tidningar 1791. N:o 16.

Danska kriget hitkallade Finska trupperna ankommo till södra Sverige, flyktade landtfolket i hast med sina barn till skogarne, emedan de trodde, att Finnarne voro hedningar och uppåto alla små barn. —

Under Carls sista regeringsår blef Finland hemsökt af en forskräcklig hungersnöd, som på folkmängden hade en märkbar inflytelse. Skörden hade ofta slagit felt (t. ex. 1664 och 1669), och man hade måst ersätta bristen ifrån fremmande land. Några år före den bedröfliga perioden hade sädesväxten slagit till förträffligen väl, och spanmål var i sådant öfverflöd för hand, att de ifrån landsbyggden till städerna kommande kornlassen måste ofta hålla flera dagar på torget, innan de kunde försäljas och det till ett högst ringa pris. Invånarne blefvo derigenom förladda till slöseri, och å öfverhetens sida tänkte man icke på, att genom magasiner förebygga en kommande nöd. Sedan landet genom oforsigtig hushållning var utblottadt, inträffade en ganska kall sommare år 1695: sädens mognande blef derigenom så mycket fördröjdt, att den starka September-frosten till större delen förderfvade den. Afvenså kall var sommaren år 1696; om natten till den 7 och till den 10 Aug. frös det så starkt, att råg- och kornaxen voro öfverdragna med tjock is. År 1697 var skörden visserligen indrägtigare i de trakter, der åkrarne hade tidigt blifvit sådda; men för de mesta hade utsäde felat, och den allmänna nöden var föga afhulpen: å nyo tillintegjorde en ovanlig kold sommarkornet, och eländet tilltog allt

mera. Så snart landets bedröfliga tillstånd blef regeringen bekant, träffades väl några steg och mått, för att sätta gräns för det onda; men olyckligtvis träffade missväxt äfven andra provinser, Lifland, Ehstland, Upland, Westerbotten o. s. v.; åtskilliga skepp, som skulle föra spanmål till Finland, ledo skeppsbrott; antalet af de behöfvande var så stort, att förrådet icke räckte till, för att hjälpa alla, och äntligen var fördelningen af kronospanmåln icke så rättvis och oegennyttig som den hade bordt vara. Den allmänna olyckan träffade invånare af alla städer: de familjer, som voro i stånd, att skaffa sig ett tarfligt underhåll, kunde lätt räknas. I det första missväxtåret understödde grannarne hvarandra så länge, som deras förråder räckte till: men nu, då nöden blef allt större, qväfde omtankan för egen sjelfförsörjning hvarje känsla af medlidande. Sändebud blefvo utskickade, för att på vidt aflägsna orter, icke blott inom fäderneslandet, utan äfven i Ryssland, uppköpa spanmål, men ofta kommo de med tomma händer tillbaka. Folket var tvunget, att bruka skadliga eller otjenliga ting till näring: bark af träd utan tillsats af korn, bröd af sådor, halm och rötterna af sumpkalle (*calla palustris*), jemte åtskilliga grässlåg, syra, näslor o. a. d. voro de vanliga näringsmedlen: lycklig den som hade att tillblanda något litet så kalladt stampmjöl af tomma och uttröskade rågax! det kostade möda, att gifva det af dessa beståndsdelar beredda brödet någon fasthet eller att i ugnen bevara det för förbränning. Många sökte att stilla sin hunger med köttet af slagtrade hästar och hundar, med

stekta hudar, med kadavret af störtade djur: ja, på några orter äto föräldrarne sina barns lik, som förr än de föllo ett offer för hungersnoden, och barnen gnagade i förtviflan på sina föräldrars döda kroppar. Den försmäktande hade ingen annan läskdryck än vatten. Visserligen lyckades det många, att genom dessa medel uppehålla ett svagt och uselt lif, men deras krafter aftogo så, att de knappt kunde gå, mycket mindre sköta sina göromål. Lika skuggbilder raglade människorna fram och mången blef helt plötsligt i sitt hus, i kyrkan, på landsvägen ett hastigt rof för döden. Kroppen svälde merendels opp och blef så styf, att man med stor möda kunde röra den; köttet försvann, blott hud och ben blefvo öfriga, en mörk, nästan svart färg betäckte ansigtet. Det var omöjligt att känna igen en gammal vän, som man på någon tid icke hade sett. Om svullnaden och styfheten i lemmarne uteblef, kunde den lidande hoppas att rädda lifvet. Dertill sällade sig naturligtvis ännu andra farsoter, som fullkomnade förhärjningen. Man räknar, att allena ifrån Michaeli 1696 till midsommar 1697 mera än 60,371 personer omkommo i stiftet Åbo; antalet af döda och födda stod dervid i ett högst oproportionerligt förhållande; i kyrksocknen Ruovesi dogo t. ex. 1,017 människor och 21 blefvo födda; i Kangasala dogo 1,304 och 49 blefvo födda, och så öfverallt. Blott i Nyland och Tavastehus hade 857 hemman blifvit öde, af hvilka 130

nyligen voro upptagna *). År 1698 skickade Carl XI. så mycket spanmål till Finland, att åkrarne åter kunde besås.

VIII.

Finlands Lidelse-historia

under Carl XII.

Carl XII. blef med våld dragen in i de krig, som varade under hela hans regering, och hvilka aflägsnade honom från all omsorg för det inre välståndet och förödde nästan alla delar af riket; men ingen provins var så gräsligen utsatt för krigets fasor som Finland, hvilket knappt började att repa sig från det elände, hvaruti det var störtadt genom sin jords och sitt klimats omildhet. — Emot det Österbottiska prästerskapet visade sig Konungen strax i början af sin regering ganska nådig, i det han tillerkände detsamma ett visst årligt quantum spanmål **), hvilket blifvit beviljadt af Gustaf

*) Se utförligare Åbo Tidning 1795. Bihang S. 52 och Åbo Tidning 1793. N:o 38. 39. 40 och 42.

***) Det så kallade Vederlag för vissa inkomster, hvilka presterna hade afstått. Åbo Tidningar 1795. N:o 47.

Adolph, men åter frångått af reduktionskommissionen. För att förnya de gamla fördragen med Ryssland och underhålla den goda vänskapen, skickade Carl XII 1699 en gesandtskap med dyrbara skänker till Zarn, men det sätt, hvarpå densamma blef emottagen, lät just icke hoppas mycket godt: underhandlingarne blefvo med afsigt utdragna på tiden och sändebuden sjelfve voro utsatta för många obehagligheter. Emedlertid förnyade Zarn fredsslutet i Kardis och de öfriga fredsfördragen emellan begge rikena; kort före gesandternas afresa, öfverlemnades till dem ännu en hel rad af besvär och klagomål, hvilka tillräckligt bevisade, att Rysslands vänskapliga tänkesätt icke voro de varmaste. Oförmodadt kungjordes krigsförklaringen emot Sverige i Moskwa den 30 Aug. 1700, under det Rysska gesanden ännu alltid sökte att insöfva Carl med vänskapsförsäkringar. Men äregirigheten och eröfringslystnaden föranledde Peter, att draga svärdet emot en Förste, som önskade ingenting annat än fred, som älskade dess njutningar och hos hvilken blott hat och förbittring utvecklade det krigiska sinne, som sedermera aldrig lemnade honom. I de första åren af den stora striden, då lyckan flög framför de Svenska härarne, herrskade ännu lugn på Finlands gränсор; de Svenska Öfverstärne Maidel, Armfelt, Delvig och andre visste, att med en blott liten makt afhålla Ryssarne från alla betydliga företag, ehuru väl desse ibland gjorde landstigningar på kusterna af Finska viken, plundrade och afbrände Borgo 1708 och med den Svenska galérflottan ofta inlåto sig

Säktningar, som ingenting afgjorde: deremot vågade äfven Svenskarne, än med större än med ringare framgång, ströfverier in på fiendens gebit. Det ringa antal af troppar, som betäckte Finlands gränсор, hade väl väckt hos Zarn den tankan, att göra ett försök på denna provins, och i Oktob. 1706 drog han med en armé af 20,000 man och en stor skara af lätta troppar för Wiborg, hvilket, sedan det icke mera var den enda gränsfästningen, var temmeligen förfallet och dåligt besatt: men befälshafvarne, lifvade af pligtens och ärans känsla, visade, att genom mod och beslutsamhet äfven en i sig sjelf svag ort kan försvaras med få hjälpmedel; och då denna afsigt, att bemäktiga sig Wiborg genom öfverraskning, slog felt för Zarn, nödgade honom brist till aftåg. Till gränсорnas säkerhet och försvar blefvo invåsarne äfven från norra delen uppbådade. — Så lyckligt också Carl krigade, var dock framgången ytterst känbar för hans rike; de oupphörliga utskrifningarne försvagade folkmängden, handeln och näringarne förfollo, förmögenheten förminskades genom svåra kontributioner, hvilka till större delen skickades efter trupperna och förtärdes utomlands. Alla stånd, de högsta så väl som de lägsta, måste anstränga sina yttersta krafter, för att uppbringa de summor, som kriget och dess behofver uppslukade.

Sedan på Ukräns slätter Sveriges makt var bruten, och Konungen uppehöll sig i Bender, för att förmå Osmanerna till ett kraftigt deltagande i det Rysska kriget, vände Peter hela

sin styrka emot Sverige, först emot Finland. Då blef landstorm uppstånd: invånarne, kallade från nätet och plojen, strömmade till sammelsplatserna. Ifrån Österbotten kommo ungefär 4,200 man tillsammans; en kapten fick kommando öfver dem; byfogdar och skrifvare, äfvensom de käckaste böndgossar blefvo gjorda till anförare. Men det felades anstalter till fortskaffande af trossen, det var icke sörjdt för folkets förplägning och underhåll. Soldaten började att knota; befälshafvarne, hvilka icke kunde afhjelpa sitt folks klagomål, gingo först, snart följde dem hela hopen af manskapet och om hösten voro alla åter hvaroch en i sitt hem.

I Mars 1710 gick Rysska armén 18,000 man stark å nyo öfver gränsen och började, att för andra gången belägra Wiborg. Besättningen utgjorde 4,000 man, borgrarne voro eniga och fulla af ifver att försvara sig, magasinerna voro fulla. Trakten rundt omkring låg betäckt med djup snö och is; Ryssarne måste derfore utstå oerhörda besvärligheter, hvaraf förderfliga far-soter uppkommo. Sedan det blifvit öppet vatten, blef fästningen genast innesluten från sjösidan af en flotta, hvilken skulle oro kusterna och afskära all kommunikation emellan den och Riga. Ändtligen inträffade Zarn sjelf med groft artilleri och ny förstärkning: fästningen blef starkt och förfärligt beskjuden. Besättningen höll sig i 14 veckor: staden låg till hälften i spillror, dess försvarare hade mycket sammansmält; för-råderna aftogo synbarligen. En kapitulation måste ingås och fienden gaf drägliga vilkor, men

bröt sitt ord under allehanda tomma förevändningar; besättningen, hvilken lofvades fritt afgång, blef gjord till krigsfånge, och äfven borgarne måste följa densamma i fångenskapen. Ryssarne förforo med en grymhet, hvilken nödvändigt måste förbittra invånarne och uppväcka hos dem den tanken, att hellre våga allt, än falla i händerna på så barbariska fiender. Öfverallt blefvo byarne antända och invånarne mördade; i ett hus blefvo 40 menniskor dödade och endast ett barn, 6 veckor gammalt, lemnades vid lifvet; på de olycklige, som satte sig opp emot dem, utöfvade de de förskräckligaste marter; här hade de män och qvinnor 10 a 12 gånger efter hvarannan hållande på en stång i elden, och afskrapade brandsåren med en ribba eller trädqvist; der hängde de sina fångar med ett streck opp i taket och stickade genom de sammanbundna fötterna en stång, hvarpå i hvarje ända några dragoner så länge gungade, till dess lemmanne på den upphängda kroppen gingo ur lederna. För deras sinliga lustar var ingen hustru, ingen flicka säker: barnen förde de bort, och om Kalmuckerna försäkrade man, att desse förtärde dem. Officerarne låto dessa grufligheter passera *).

De Svenska fältherrarne uppbjödo allt, för att så godt som möjligt försvara landet: oaktadt de ansträngningar, som man redan hade

---

*) Armfelts Bref den 7 Nov. 1711. Åbo Tidning 1782. S. 73.

gjort och det lidande, som nalkades allt fruktsansvärdare, visade sig en utomordentlig entusiasm, hvilken bevisade den anda, som Carls höga sinne och hjeltemod hade satt i hvarje bröst. Med lätt möda blefvo de till en del alldeles förstörda regementerna ersatta: äfven barn sällade sig till de ynglingar, som följde fanan och fältropet. Blott pesten, som, befordrad genom det fuktiga töckenväddret, grep med stort raseri omkring sig och anställde stora förhärjningar i de närmast belägna socknarne, satte många hinder i vägen för patrioternas bemödanden. Äfven penningebristen var stor; utförselsartiklarne föllo ner till det allralägsta pris, och genom det Danska kriget och sundets tillsperrande stego införselsartiklarne, i synnerhet salt och tobak, utomordentligt; skeppen voro tagna i requisition för transporten till Pommern, en stor del blefvo förbrända eller tagna af Danskarne, och handeln upphörde derigenom alldeles. Landets vigtighet undgick icke Konungen: han befalte Rådet, att taga alla steg och mått, för att försvara denna provins: ifrån Sverige skulle troppar och lifsmedel skaffas öfver, gevär fördelas bland bönderna, hvilka blefvo uppfordrade, att med förenade krafter bevisa sin gamla trohet och tappert stå emot fienden; det lofvades dem någon lättnad i utlagorna, och tillika gafs dem den försäkran, att efter freden skulle förnämligast sörjas för deras lands bästa. Finnarne blefvo uppmuntrade genom dessa understöd; den lycka, hvarmed deras försök emot strödda Rysska partier voro åtföljda, applifvade deras mod: deras förbittring var så

stor, att äfven de bevisade ingen skonsamhet emot en omenskelig fiende. Hos den stora hoppen var den öfvertygelsen allmän, att äfven återeröfringen af Wiborg skulle vara ganska lätt. General Nieroth, åt hvilken Konungen hade anförtrott öfverbefälet i Finland, ryckte också verkligen för staden och inneslöt den; men bristen på artilleri och lifsmedel samt böndernas otålighet, hvilka ilade derifrån till sina hem, nödgade honom, att draga sig tillbaka i sitt vinterqvarter; deremot tågade den verkamme Armfelt till Karelen och försåg fästningen Nyslott med de behofver, som feltes den. År 1712 förflöt temmeligen lugnt. Nieroth, försvagad af ålder och mödor, dog, och General Lybecker blef i hans ställe utnämnd till Öfverbefälshafvare. Ryssarne hade länge hotat med ett infall; för att afböja detta, drog Lybecker tillsammans sin armé till Kymmene vid Högfors; en Major af Osterbottniska regementet gick öfver till fienden samt förrådde Svenskarnes ställning och mått och steg: Generaln blef derigenom förmådd till återtåg och lägrade sig vid Hirvåkoski, för att bättre koncentrera sin makt; Ryssarne ryckte med hela sin makt emot honom, Svenskarne veko, för att på en slätt erbjuda honom en allmän slagting; men de förre föföljde dem icke, utan gingo tillbaka till Wiborg, förmodeligen emedan det feltes dem foder och lifsmedel: deremot gjorde Svenskarne ett lyckligt ströftåg ända till Karelen och Ingermanland. — I de nordligaste kyrksocknarne vid Rysska gränsen skulle, i kraft af en gammal öfverenskommelse, äfven under

ett krig inga fiendtligheter få utöfvas; invånarna hade derföre också betalt en liten skydspenning till Ryssland. Rysska köpmän besökte ännu år 1711 marknaden i Cajana; de afsatte åtskilliga varor, men till det kläde, som de förde med sig, funno de inga köpare och lem-nade det derföre qvar derstädes till nästkommande marknad; de Svenska tullbetjenterna konfiskerade nästa år denna vara, emedan den icke för andra gången var tullad. Häröfver uppbragte, sammansvuro sig köpmännen tillika med flera andra landsmän och plundrade den lilla staden Cajana, hvilket var så mycket lättare, emedan alla invånare trodde sig fullkomligt säkra och alldeles icke hade träffat några försvarsanstalter. Kossakerna anställde rysliga fester, de slogos och söngo sina helgon till ära, och vid hvarje skål blef en fånge nedergjord *). Med tänderna sletto de ringarne från hustrurnas fingrar och med knifvar afskuro de flickornas halssmycken.

Äntligen, sedan de Svenska angelägenheterna öfverallt hade tagit den bedröfligaste vändning, beslöt Zarn 1713, att allvarligen sysselsätta sig med Finlands eröfring och derigenom sätta kronan på sina företag. General Lybecker hade befallning, att undvika en hufvudslagting, men att deremot så mycket som möjligt försvåra fiendens subsistens och hämma hans ströftåg; men det feltes honom energi och talanger, att svara emot regeringens förtroende. Folket hyste

---

*) Åbo Tidsningar 1798. N:o 20.

goda förhoppningar: de Österbottniska bönderna försågo sig med gevär, öfvade sig i handgreppen och voro vid första vink färdiga till uppbrott. General-Major Armfelt var skickad till Nyland och besatte Helsingfors: han afslog Ryssarnes första landstigningsförsök, men då Zarn strax derefter förnyade detsamma med större styrka, kunde han icke längre göra motstånd: det blef för honom ingenting annat öfrigt än att antända staden, der ansenliga förråder voro, och draga sig tillbaka. Vid Borgo förenade han sig med General Lybecker, hvilken, så snart han blifvit underrättad om Ryssarnes ankomst, marcherade till Tavastland och gaf icke blott hela Nyland till pris för fiendens förhärjningar, utan lemnade för honom äfven strandvägen till Åbo öppen. Han hade en icke obetydlig makt, hvilken brann af begär, att inlåta sig med fienden; högst sannolikt skulle han hafva tvungit honom till återtag, men af obeslutsamhet och brist på sinnesrådighet, lät han hvarje tillfälle, som lofvade en gynnande framgång, förbigå sig: han väntade alltid på förstärkningar och gaf derigenom Ryssarne tid, att sätta sig fast och förena sina krafter. I Juli månad ryckte han åter ner till sjön, men genom hans halfva steg och mått blef ingenting uträttadt; strax derefter intog han åter sin gamla ställning; de fruktlösa marcherna uttröttade soldaterna, deras mod blef försvagadt. Folket yttrade högt sitt missnöje: hvarföre stå vi icke och slåss? ropade soldaten: hvarföre rycka vi hit och dit, utan att träffa fienden? man ropade öfver feghet och förräderi; de uppbadade bönderna lemnade hoptals armén; soldaterna följde

deras exempel, ty deras närvaro syntes dem onödig. Hvarken denna sinnesstämning eller hans officerares böner och föreställningar förmodade fältherren till en större verksamhet, till raskare operationer, till mera afgörande slag. Ryssarne trängde emedlertid ända till Åbo. Nästan alla borgare, Hofrättens och Universitetets ledamöter hade lemnat staden och tagit med sig det redbaraste af deras egendom; Archivet, det akademiska biblioteket, alla kyrkans smycken och prydnader, tillochmed klockorna (dessa sednare utgjorde en hufvuddel af bytet, men hade från de flesta orter blifvit bragta i säkerhet) hade man skaffat till Sverige. Vid sin ankomst funno fienderna staden utan all befästning och de flesta husen blottade på invånare; de misshandlade de personer, som hade blifvit kvar, slagtade den boskap, som fans, och den lilla spanmål, som här och der ännu var för hand, kastade de i vattnet eller på gatorna. Då de hörde några skott af forbiseglande Svenska krigskepp, befarade de en landstigning och vände tillbaka.

Det allmänna missnöjet öfver General Lybeckers oförsvarliga förhållande hade ändtligen blifvit så stort, att Rådet kallade honom till Stockholm och öfverlemnade öfverbefälet åt General Major Armfelt: men de till Finland bestämda Svenska tropparne höllas kvar, emedan Danskarne hotade med ett infall i Skåne. Den Finska armén hade betydligt blifvit förminskad, ifvern kallnade och det blef allt svårare, att ifrån det så uttömda landet sammanbringa

pengar och lifsmedel. Armfelt tog en fördelaktig ställning vid Pelkänewesi (emellan Satakunda, Wasa och Tavastland), der han trodde sig kunna vänta fienden och lättast afhålla honom från vidare framträngande. Den 6 Oktob. blef han i sina förskansningar angripen af Ryssarne; han försvarade sig med stor tapperhet; fienden kunde icke vinna ett fotbredds stycke land: men han insåg, att hans svaga makt icke vore vuxen fiendens beständigt förnyade anfall, och han bröt derföre i Ryssarnes åsyn upp till Tammerfors; men förföljd och uppnådd, innan han här kunde lägga sig, blef för honom ingenting annat öfrigt, än att uppgifva södra och västra delen af landet och draga sig med resten af sin här till Österbotten. General-Major Bauer trängde visserligen fram till Christinestad; men då Armfelt, hvilken hade ansenligen förstärkt sig i Österbotten, trots den förfärliga vinterkolden ryckte honom till mötes, gick han tillbaka till Björneborg; äfven de Svenska trupperna blefvo förlagda i sina vinterqvarter. Bönderna i Österbotten tillbjödo sig, att mangrant uppbyta och tjena vid armén: i början gjorde Generalerna svårigheter, att antaga deras tillbud, emedan det icke vore att förlita sig på dem; de svarade: ”i förra tider hade de icke haft några adelsmän till soldater, utan sådant folk, som landet hade kunnat erbjuda; tröstade kunde de säga, att de icke voro afskummet, utan kärnan och mærgen af landet; de hade all lust att, i kraft af sin skyldiga trohet, till sista blodsdroppan försvara icke blott landet, utan sina hem, sina hustrur och barn:” ja de förklarade sig be-

redda, att på egen kosthållning genast blifva in-
 stuckna bland regementerna och öfvade i hand-
 greppen. Officerare blefvo skickade till åtskilliga kyrsocknar och början gjordes med öfningarne. I Febr. 1714 började åter Ryssarnes operationer: Svenskarne stodo fulla af begär att strida vid byn Storkyro. Ett krigsråd hölls; Armfelt påstod ett anfall, emedan man i Sverige vore högst missnöjd med Finska arméns långa overksamhet: men de andre fältherrarne ville vänta ännu mera förstärkning och välja en mera gynnande position. Armfelt blef vid sin mening, och derutaf uppstod emellan här-förarne en oenighet, hvilken på följderna hade den bedröfligaste inflytelse. Valplatsen låg 4 mil från Wasa; den Svenska armén, ungefär 6,000 man stark, var uppstald i 2 linier och väntade 3 dagar på Ryssarnes ankomst; med tålighet fördrogo soldaterna den förfärligaste köld, i väntan på en lycklig utgång föraktade de hvarje nöd. Den 19 Febr. framryckte Ryssarne under Först Gallizin; Armfelt uppmantrade sina troppar till hurtig tapperhet; anfallet begynte; tvenne gånger blefvo Ryssarne öfverändakastade, Svenskarne eröfrade 6 kanoner, hvilka ofördrojeligen blefvo rigtade emot fienden. I detta ögonblick berodde utgången af Svenska kavalleriet, hvilket General-Major De la Barre kommenderade. Gallizin, som redan beslutit återtåg, afsände några dragonregementen, för att betäcka sina rörelser och observera det Svenska rytteriet: knappt blef De la Barre dem varse, förrän han ilade bort och lemnade fotfolket utan understöd. De Rysska dragonerna vände

sig ofördröjeligen emot Armfelt, hvilken väl satte sig tappert emot dem, men Rysska infanteriet erhöi tid, att samla sig och förnya striden. Svenskarne måste vika för öfvermakten. Nästan alla officerare lågo döda eller sårade på valplatsen, öfver 2,000 soldater funno i denna förtviflansfulla kamp sin död: äfven Ryssarne köpte sin seger med stor förlust. Armfelt drog sig tillbaka igenom Wasa ända till Gamla Carleby, der han samlade resten af sin armé och förenade med sig åtskilliga partier, som inträffade försent, för att taga del i dagen vid Storkyro: i Brahestad blefvo alla fartyg och magasiner antända, hvilkas förråder hellre hade kunnat utdelas bland soldaterna. Ryssarne ryckte fram ända till den lilla staden Jacobstad och nedbrände densamma: derpå gingo de, utan att fullfölja sina fördelar, tillbaka till Nystad och Tavastehus, förmodeligen emedan de befarade en Svensk landstigning på södra kusten, och därför på de viktigaste platserna ville förena sin makt. Invånarne i de trakter, som voro öfvergifna af Svenskarne, beslöto att anropa fienden om nåd och lofva honom en brandskatt: de tvungo Borgmästaren ifrån Wasa, hvilken genom flykten hade undkommit den förhärjning, som förestod hans hembyggd, att uppsätta åt sig en skrift, hvilken de med en deputation ville öfversända till den Rysske befälshafvaren; de afskickade stötte till sin olycka på en Svensk officer, de höllo honom för en Ryss och öfverräckte åt honom sin bönskrift; han mottog den och, uppbragt öfver dess innehåll, beskyldde hån bönderna för feghet och förräderi och hotade

dem med det hårdaste straff: förskräckte sökte öfverbringarne att undkomma genom flykten; de vågade icke mera att genom undergifvenhet söka säkerhet för sitt lif och sin egendom, de låto hellre allt gå öfver sig och fördöljde sig i de djupaste skogar och på de aflägsnaste klippor eller flyktade de högt opp i Norden, innan de bådo om nåd eller blott antogo de dem gjorda tillbud. Ryssarne utmärkte spåren af sin framfart med sin vanliga grymhet; de tyungo en 60årig präst att springa halfnaken i snön bredvid dem, för att visa dem vägen: sina fångar behandlade de med en omenskelig hårdhet: de blefvo drifna i stall och ett stycke rått kött kastades för dem till föda. — I Apr. bemäktigade de sig ön Åland: den Svenska flottan var icke i stånd att hindra deras landstigning; de huserade förskräckligt: säden på åkrarne, boskapen och alla lifsmedel togo de med sig bort och antände vid sitt aftåg byarne. Genast efter detta infall lemnade alla invånare ön, hvilken ända till år 1722 var alldeles öde på menniskor; ännu lefver på denna ö minnet af denna förskräckliga flykt.

Några smärre, enskilda ströftåg undantagna, förflöt vårn och sommaren temmeligen stilla för Österbotten; de Svenska trupperna lågo i sina qvarter; i Savolax deremot intogo Ryssarne i Juni fästningen Nyslott. Armfelt sökte, så mycket hans ringa hjelpemedel tillstodde det, att förstärka sin försvagade tropp: hans partigångare tillförde honom äfven ifrån Finlands södra provinser trupper, så att han snart

ersatte den vid Kyro lidna förlusten. Men i September befalte honom Rådet att uppgifva Finland och gå med sin armé till Sverige: man trodde icke, att han med sin lilla makt skulle kunna afhålla fienden, och om det också en gång lyckades honom, så vore derigenom ingenting vunnit för framtiden. Tvenne regementen blefvo inskeppade och förda öfver till Umeå: kavalleriet tog den norra vägen öfver Torneå.

Den största bestörtning angrep invånarne; alla skyndade, att någonstädes söka en fristad; den som hade en kärra, satte sina barn derpå och vandrade ut. Landsvägarne voro oppfyllda med långa tåg af jämrande flyktingar, hvilka kämpade med ångest och brist och hvilka äfven för framtiden endast hade de bedrofligaste utsigter. Ett rop af de efterst gående föranledde de fremst tågande, att lemna allt i sticket och så fort som möjligt gripa till flykten, emedan de befarade fiendens ankomst. Familjerna blefvo skilda, ingen tänkte på den andras bästa. Många flyktingar dignade för hungern och vandringens besvärligheter; andra flyktade på båtar och några uppnådde äfven lyckligt hamnen i Umeå: men Ryssarne gjorde äfven der en landstigning, antände staden, och de olycklige, som redan gladde sig öfver sin lyckliga räddning, förlorade de sista kvarlevorna af sin egendom. En mängd blef på sjön uppfångad af Ryseka fartyg; många hoppades, att uppnå ön Carlö, några mil i vester från Uleåborg, och att här finna en säkerhetsort tills vidare; men nattetid blef denna ö besatt af några Kossaker, hvilka

nedgjorde flyktingarne samt alla invånare af
 mankönet och frånröfvade dem deras egendom.
 Kossakerna brände, mördade och plundrade öfver-
 allt dit de kommo. Alla fullväxta personer af
 begge könen, som föllo dem i händerna, blefvo
 antingen genast mördade eller med de sinnrika-
 ste marter qvalda till döds, för att tvinga dem
 till att uppge den egendom, som de eller andra
 hade undangömt. De Rysska Generalerna låto
 visserligen utgå proklamationer, hvaruti de upp-
 fordrade invånarne till återtåg och lofvade dem
 skydd och säkerhet emot erläggandet af de ut-
 skylder dem tillborde *); men det oaktadt sågo
 de igenom fingrarna med truppernas tyggellös-
 het, och de personer, som trodde på deras loften,
 blefvo icke destomindre misshandlade och ut-
 plundrade. Bönderna hade dessutom mycken
 afsky för, att underkasta sig Zarn; en socken-
 skrifvare uppsatte utan deras samtycke en böne-
 skrift, satte under densamma bylagets sigill och
 red emot fienden, i hopp att träffa det Rysska
 generalitetet; men han stötte på Kossaker, hvilka,
 på det deras röfverier icke måtte blifva förbud-
 na, refvo sönder hans papper och utgafvo honom
 för en partigångare; derfore blef han miss-
 handlad och släpad bort till det inre af Ryss-
 land i fångenskap. Invånarne rotade sig till-
 sam-

---

*) Ett helt hemman i Österbotten skulle leverera 5 tun.
 råg, 1 tun. korn eller hafra, 60 daler kopparmynt,
 4 lisp. torr eller saltad fisk, 10 lisp. smör och 6
 kappar ärter.

såmmans, lurade i skogarne, och när de voro vuxna något Kossakparti, undgick också ingen enda deras hämd; hatet och förbittringen gaf tillochmed barnen en oväntad kraft och beslut-samhet; en gång släpade Kossakerna bort med sig en elfvaårig gosse; de ansågo sig icke alldeles säkra, lemnade därför sina hästar och rodde med en julle till en klippa, der de ville tillbringa natten: de lade sig ner med sin lilla fångé midt ibland sig: snart somnade de in, men i gossens ögon kom ingen sömn, honom sysselsatte blott tankan på hans räddning: han smög sig sakta till stranden, sprang i båten och vädret dref honom lyckligt till stranden på andra sidan; de kvarblifna Kossakerna omkommo alla på den nakna klippan af hunger. — Vint-ern gjorde det ganska svårt för bönderna att sätta sig i motstånd och i synnerhet att dölja sig: isen gjorde moraserna tillgängliga och snön förrådde de flyendes spår. Ryssarne trängde ända opp till de yttersta, mot Lappmarken gränsande distrikterna och, i strödda partier, äf-ven till Torneå och Kemi: här förenade sig invånarne, gjorde öfverallt förhuggningar och utstälde poster: på sina lätta skidben voro de snabbare och vigare än det Rysska kavalleriet, hvilket de gjorde mycken afbräck. — Den enda ort, som ännu var i Svenskarnes händer, fäst-ningen Cajaneborg, blef belägrad 1715; slottet låg ganska lyckligen beläget i en brusande strömm och var försedt med bomfasta livalf. Besätt-ningen bestod blott af 50 invalider, men många af de omkringboende invånarne hade derstädes sökt och funnit en tillflykt. En hel månad

uthöll man belägringen; kommandanten, hvilken tvenne gånger rymt från den Rysska fångenskapen, hade den afsigt, att spränga slottet i luften, för att icke åter falla i deras händer: men de många flyktingarnes böner bragte honom äntligen från detta förtviflade beslut. Slutligen tvang honom hungern att gifva sig. Garnisonen erhöll fritt aftåg, och flyktingarne fingo försäkran om en ostörd besittning af deras egendom och att obehindradt återvända till sina hem; men General Tschekin, förbittrad öfver det motstånd, som han hade funnit för murarna af Cajaneborg, ville låta nerhugga alla personer. Endast Öfverste Mannstein's föreställningar, hvilken spände af sig sin värja och hotade att lemna den Rysska tjensten, om han skulle handla så trolöst och äreförgätet, bevekta honom, att uppgifva sin föresats. Likväl blefvo de uttågande plundrade och bortförda halfnakne i den strängaste köld: de gamla blefvo nedergjorda, barn slitna från sina anförvandter, vänner och släktingar sågo hvarandra för sista gången. Hela länet blef förhärjadt, icke mera än 5 hus blefvo öfriga.

Ryssarne, i besittning af hela Finland ända opp till de nordligaste trakter, hade nu endast att kämpa med många partigångare, hvilka, af landets beskaffenhet gynnade, ofta utförde äfven så lyckliga som djerfva företag, men hvilka blott gjorde invånarnes öde ännu olyckligare, emedan de gårdsegare, som antingen tvungna eller frivilligt hade herbergerat dem, blefvo förskräckligt derföre straffade. Efter Svenska arméns

återkomst från Norrige, ströfvade en liten korps ända till norra Österbotten och utskickade sina poster till Uleåborg. En Kossak-kapten blef skickad emot dem; han sjelf föll af hästen, hans folk höll honom för död och tog till flykten. Han döljde sig emedlertid i en skog och genom böndernas hjälp blef han lyckligen bragt till sitt kommando. Petér, antingen han trodde, att invånarne underhöllo ett godt förstånd med Svenskarne, eller att han ville på det möjligaste försvåra dessas infall i södra Finland, befalte att åter eröfra Uleåborg och utan all skonsamhet förhärja landet: den kække Kossaken, ihågkommande den hjälp, som bönderna hade bevisat honom, ilade sjelf till Zarn och bevekta honom knäfallande till återtågande af en befallning, hvarom första underrättelsen redan hade jagat invånarne djupt inåt landet och skogarne.

Först Gallizin, hvilken förde öfverbefälet öfver de Rysska trupperna, uppreste sig genom sin mildhet och sitt adeldom en oförgätlig minnesvård i de olycklige invånarnes hjertan, hvilka det förskräckliga kriget störtade i det djupaste elände. Hvarje klagande fick tillträde till honom; han skaffade honom med sträng opartiskhet rätt; fattiga blefvo af honom tröstade och vederqvickta. Tyvärr! voro icke de öfrige befälhafvarne lifvade af hans anda, och hans verksamhet var derföre alltför inskränkt, för att också endast förebygga de grofvaste utsväfningar, i synnerhet i de aflägsnare landskaperna. Statsförvaltningen var under Ryssarnes innehafvande af landet alldeles förfallen; emedan bildade och

förmögna invånare hade nästan alla flyktat till Sverige, feltes det dugliga ämnen, för att besätta de lediga embetena; i Wasa blef därför en fordom Sachsisk dragon, hvilken icke kunde skriva sitt namn, utnämnd till borgmästare. I början blef fogdesyslan påbördad presterna, till dess äntligen bönder ifrån trakten omkring Wasa, som kunde skriva, dertill blefvo förordnade: deras instruktion bestod i utsigten på knuten och galgen, om de icke till punkt och pricka indrefvo och aflefvererade utlagorna. På lön var icke att tänka, utan bönderna fingo befallning, att underhålla dem, och de måste med dem dela sitt knappa lifsuppehälle. Dessa embetsmän voro emellan sig ganska eniga och rådslogo gemensamt vid alla förekommande fall, för att äfven vid en kommande regeringsförändring undgå förebräelser och ett rättvist straff. Desto större var fortrycket deremot af de åtskillige öfveruppsyningsmän, som voro tillsatta af Ryssarne: ibland dem utmärkte sig Joachim Schmittfelt genom den smutsigaste girighet, hvilken foranledde honom till de afskyvardaste pressningar: klagomålen öfver hans fortryck tillväxte äntligen så, att han blef tillbakakallad och ställd under ransakning. Hans efterträdare Wolmar Adolph Stakelberg sokte att afskaffa de af honom inforda och tålda missbruken, afsatte hans kreatur ifrån deras tjänster och förvärfvade sig folkets ynnest i en så hög grad, att man vid fredskongressen anhöll genom en deputation om hans bibehållande i Svensk tjänst.

Öfverallt visade sig följderna af kriget och plundringarne, i synnerhet i Österbotten; alla fiskredskap voro förstörda eller förderfvade: på många orter herrskade hungersnöd. De råa hudarne, som Ryssarne hade qvarlemnade, blefvo kokade såsom sofvel till bark- och mossbröd. Lycklig var den, som kunde sammanplocka några korn ifrån det af hästarne lemnade fodret. Nöden alstrade de rysligaste uppträden. En moder hade med sina 7 barn flyktat undan förfoljarne: men det feltes henne i den ödemark, der hon fördöljde sig, alla medel att uppehålla dem och sig. Förtvivlansfull irrade hon omkring, att uppsöka något, hvarigenom hon kunde uppehålla sina barns lif. Vid en vik träffade hon en död häst och 7 döda människokroppar; med glädje blef först hästen, sedan likena förtärda: men äfven detta förråd aftog, hungern bortryckte tvenne af hennes barn, hon beslöt att äfven använda dessa till näring för sig och de öfrigblefna. Men genom denna onaturliga föda blefvo hennes krafter uttömda, döden gjorde ett slut på hennes jämmerdagar. Landtmannen hade ingen boskap, ingen förtjenst och inga pengar; huru skulle han åter förskaffa sig sina nödvändigaste behofver af boskap, spanmål, kläder o. s. v? Här och der vågade de visserligen, att smyga några tunnor tjära i en båt och föra dem öfver till Sverige, men här blefvo de ofta behandlade som spioner; så snart Ryssarne fingo spaning om utförseln af tjära, blef denna af dem på det strängaste förbuden: deremot pålades bönderna, att af hvarje hemman leverera 2 tunnor tjära till behof för den Rysska

eskadern, hvilket för den långa transporten var förenadt med stor besvärlighet. Personer, som blefvo misstänkta, att drifva handel med Sverige, blefvo knutpiskade eller hängde, och äfven flera prester måste utstå dessa straff. Smyghandeln blef det oaktadt drifven alltfört, ehuru med större försigtighet: ibland infunno sig köpmän, som tillförde Finnarne penningar och salt: bristen på denna sednare vara var ytterst tryckande; från flera mil bort hämtade man sjövattnen, för att derigenom gifva maten någon smak. Rysska marktäntare sålde salt skedtals till ett omåttligt pris. Finnarne lärde äntligen af Ryssarne konsten, att på flacka strandtrakter gräfva brunnar och af det derur hämtade yattnet bereda salt, hvilket, oaktadt en bitter bismak, dock någorlunda afhjelpade nöden. För att få en ko eller stut, skydde de icke de besvärligaste resor ända till Karelen och ännu längre. Sluteligen blefvo ännu dertill år 1721 vid tropparnes uppbrott alla trosshästar i landet utskrifna, hvarigenom bonden blef alldeles beröfvad sina drag kreatur; mången var tvungen, att med egna händer släpa sin kontributionsspanmål, hö, halm o. s. v. till den bestämda orten 12 — 15 mil långt. All handel låg under: ett Holländskt skepp, hvilket kom år 1721 med allehanda varor till Österbotten, fick afsätta högst obetydligt, så stort också behofvet var, emedan det feltes penningar; och det var icke eller i stånd att inhandla mera än 30 tunnor tjära. Landets vildhet visade sig äfven i vargarnes utomordentliga förökning, deras djerfhet tilltog, och de skydde icke att anfälla menniskor, hvilka i stort antal blefvo

sönderrifna af dessa omkringstrykande rofdjur; om dagen visade de sig likaså oförskräckta som om natten; de lurade utanför fönster och dörrar på rof, och blott sommaren gaf någon fred för deras farliga besök.

Den bästa delen af folkmängden, som ännu var öfrig, blef förd ur landet. Åren 1716 och 1717 blefvo hela familjer, män och qvinnor, med våld transporterade till Ryssland och Lifland, för att på de adeliga godsens tjena som lifegna: blott ganska få af dessa olycklige vände tillbaka efter freden. Generalguvernörn Douglas, fordom en Svensk undersåte, men hvilken hade gått öfver till Ryssarne, råkade Påskhelgen 1719, vid ett af honom anställt kalas, i strid med en förnäm officer och dödade honom: han blef dömd till döden, men Zarn förvandlade straffet till fästningsarbete. Emot slutet af samma år träffade Peter honom vid en kärra och frågade, huru hans läge behagade honom? Han erbjöd sig att gifva några hundra man i sitt ställe. Zarn svarade: det gifvas bofvar nog, som der till äro dugliga: mera har jag friska och sunda soldater af nöden. Douglas lofvade, att, om han erhöll sin post tillbaka, ofördröjeligen uppställa några 100 friska soldater ifrån Finland och bekläda dem. Emot denna försäkran blef han åter insatt. Genast blefvo stränga anstalter träffade till utskifning af det erforderliga manskapet; den kommission, åt hvilken detta var uppdragit, lät besticka sig af bönderna med de sista qvarlefvorna af deras förmögenhet, och äfven socknarne måste göra ett sammanskott,

för att vinna densamma genom en skänk. De uttagna rekryterna blefvo afförda under bevakning; men deras vedervilja emot krigstjensten var så stor, att de reste sig och grepo till flykten, på hviken dock ganska många omkommo. Derföre feltes det öfverallt manfolk, då de öfrigblefna åter började, att någorlunda komma sig i ordning; enkor och döttrar sökte sig ifrån andra kyrksocknar makar, hvilka dock ofta drogo i betänkande, att mottaga hemman, ifrån hvars besittning de framdeles kunde blifva utträngde af barn och släktingar; det feltes domare, som lagligen kunde stadfästa kontrakterna deröfver. Äfven sederna hade försämrat sig; en hustru, som hade tillfredsställt fiendens lustar och tilläfventyrs derföre erhållit en ko till tack, kunde göra räkning på den bästa bonde till sin äkta man *).

Genom Görzens bemedling blefvo underhandlingarne började år 1718 på den till Åland hörande ön Lofö: här var ingenstädes mera ett enda hus att se, invånarne voro alla flyktade derifrån, de allraminsta behofver måste tillföras

---

*) Se Nordberg Carl XII:s lefnad. Några ögonvittnens berättelser öfver Österbottens tillstånd under denna tid i Åbo Tidningar 1789 och 1791. Drag af Kossakernas och Ryssarnes grymheter, hvilka ofta öfverstiga all trovärdighet och kanske ibland af hat äro öfverdrifna, i L. Tammelin berättelse om Rysska tropparnes härjande i Finland 1713 och följande åren, i Lönboms hist. upplysningar III, S. 19 — 42.

Ministrarne och trädhus uppbyggas för dem. Genom Friherre Görz's utomordentliga genie och Peters aktning för Carls oböjliga heroism hade negotiationerna fått den lyckligaste utgång: för de provinser, som Sverige afträdde till Ryssland, skulle det erhålla Norrige och kanske Mecklenburg samt andra Tyska länder till ersättning, Stanislaus skulle blifva Konung af Polen, och Preussen samt Hannover återgifva sina eröfringar. Görz var afrest för att beveka Konung Carl till antagande af detta fördelaktiga fördrag, men genom en mördarehand var Hjelten fallen: Sveriges största och insigtsfullaste statsman blef arresterad och måste på schavotten dö som ett offer för den skändligaste afund. Ostridigt hade äfven de nya makthafvarne kunnat till rikets stora fördel sluta en snar fred med Ryssland, men de män, som betydde mest, voro antingen bestuckna eller förblindade genom ett dåraktigt hat; de lemnade det gynnande tillfälle, som Peters fredliga sinnesstämning bjöd dem, obegagnadt: underhandlingarne blefvo afbrutna. Förledd genom tomma löften, slöt regeringen först fred med Dannemark, England och Preussen; för de stora uppoffringarne lofvades skadeersättning på den Rysska sidan. England skickade en flotta till hjälp, men förrådde sin nya bundsförvandt. Ändtligen insågo Svenskarne, att de voro bedragna, och för dem blef ingenting annat öfrigt, än att börja underhandlingar med Ryssland, hvilka drefvos i Nystad i Finland. Den 30 Aug. 1721 kom freden till stånd: Lifland, Ehstland, Ingermanland och Karelen tillika med Wiborgs län blefvo afträdde,

deremot skulle den öfriga delen af det eröfrade Finland gifvas tillbaka och dertill betalas en ersättning af 2 millioner. Gränsorna blefvo bestämda. Ifrån den dagen som freden under-tecknades, upphörde alla penningkontributioner, dock skulle nödiga lifsmedel och foder för hästarne lefvereras de Rysska trupperna till dess att de utrymde landet: vid hårdt straff blef det dem förbudt, att vid sitt aftåg taga med sig Finska betjenter emot deras vilja och i synnerhet inga bönder. Svenskarne skulle visserligen hafva erhållit bättre vilkor, om underhandlarne icke hade låtit besticka sig af Osterman; Peter försäkrade åtminstone sjelf: "hade de helt och hållet öfverlemnat det åt mig, att göra fred, skulle jag hafva gifvit efter mera; men då de ville låta det ankomma på negotiering, måste jag gifva dem till pris för mina Ministrars knep" *).

IX.

Finlands nyaste Historia.

Sverige erhöi visserligen Finland tillbaka, men i ett högst bedröfligt tillstånd. Landet hade vid

---

*) (Münnich) *ébauche pour donner une idée de la forme du gouvernement de Russie, Copenh, 1774.*
S. 29.

den tid, då Nystadter freden slöts, efter den sannolikaste beräkning blott en folkmängd af 200,000 själar, de till Ryssland afträdde distrikterna med inberäknade. Flyktingarne vände småningom tillbaka. Höststormar och den tidiga vintern försvårade resan, och många, hos hvilka kärleken till deras hembyggd segrade öfver alla betänkligheter, funno i böljorna sin död; den som uppnådde sitt kära fäderneslands kuster, träffade icke annat än ruiner och ödemarker; nästan alla städer voro förstörda; Åbo var till en del afbränd, alla stenhus hade man nedrifvit och fört sten och teglena till Petersburg, för att bruka dem till den präktiga Kejsarestadens byggnader; de öfriga husen voro inrättade till stall eller bakugnar, och de återkommande invånarne hade stor möda att finna tak öfver hufvud. Ännu olyckligare var landtmannens tillstånd: endast genom stadsboernas patriotiska understöd, hvilka trots sin egen nöd gjorde honom förskott, lyckades det honom att efter hand uppbruka en del af sin åker; för att fullkomna olyckan, inträffade missväxt år 1722 och 1723, hvarigenom bonden blef störtad i nya skulder. Spanmål blef till högt pris förd öfver ifrån Stockholm; den stora hopens bröd bestod af halm och bark, och äfven de förmögna måste hjälpa sig med mjölk och tort kött utan bröd. I Karelen och vid Rysska gränsen, hvarifrån landet hittills hade försett sig med hästar, steg priset på dessa så högt, att köpmän började, att föra öfver hästar ifrån Sverige, hvilka åtminstone kunde lemnas landtmannen på kredit. Landet alstrade blott få produkter: det gsfs inga

vårdshus, inga posthästar, inga kronobetjenter. Åland blef först om våren 1721 åter besökt: skärena, hvilka på 8 år icke voro odlade, liknade fullkomligt en ödemark. Uti en kyrka, hvaruti gudstjensten för första gången blef hållen, flög under densamma en orrhöna opp med sina ungar. Gräs och vildbråd var till öfverflöd för hand, men på dragkreatur rådde en sådan brist, att invånarne måste till en del med spadan upparbeta sin åker.

För landets förvaltning utkom den 2 Okt. 1721 en interimsförordning. Strax efter fiendens utrymmande af landet skulle de Finska regementerna skaffas öfver och förstärkas med något Svenskt manskap, emedan det föll landet omöjligt, att sjelf rekrytera nationalregementerna. Trupperna skulle ända till deras ståndqvarter förses med proviant: för det första blefvo rusthållarne endast förpligtade att gifva ryttarne och soldaterna kost och herberge, hvaremot dessa skulle gå värden tillhanda i hans arbeten. Till landets understöd skickades spanmål öfver till Finland, och i Wasa, Bjorneborg, Åbo och Helsingfors blefvo magasiner anlagda. Ingen kunde uttränga de dåvarande innehafvare ifrån deras hemman, utan man måste lemna dem laga anstånd. Munderingen blef skänkt åt rusthållaren; den strängaste disciplin befalltes. Emedan alla hemman i Finland voro alldeles ruinerade, skulle ofördröjeligen en undersökning anställas öfver landets tillstånd, och för framtiden vissa frihetsår detsamma tillerkännas: anstalter skulle äfven träffas, att understödja Fin-

land och Åland med sädeskorn. Till den 1 Jan. 1724 skulle vid kronouppbördén äfven Rysska silfvermynt, dock inga kopeker, emottagas. För att återställa kyrkorna och åter förse dem med klockor och öfriga smycken, blef en kollekt insamlad öfver hela Sverige. Landtmännerna i Osterbotten behöllo allt framgent rättigheten af fri skeppsfart. Det fordna biskopsdömet Wiborg blef förlagdt till Borgo, och den 5 och 6 Maj 1726 blef Gymnasium i den sednare staden invigdt. Rekryteringen med regementerna gick högst långsamt och först efter fyra år voro de fulltaliga.

För den ihärdigaste flit och den arbetsammaste sorgfällighet lyckades det ändtligen, att åter afvinga åkrarne någon afkastning, att förmera boskapsskötseln och åter upptaga de många öde hemmanen. Några goda år gynnade invånarnes ansträngningar. Redan 1727 såldes en tunna råg till 24 a 30 skill. b:co; äfven på boskap var icke mera brist; en kö kostade 30 a 36 skill. Dock satte många tillfälliga omständigheter hinder i vägen för det tilltagande välståndet. År 1729 föllo Finlands förnämsta exportvaror ner till ett odrägligt lågt pris, hvarigenom handeln led utomordentligt, hvilken äfven dessutom många skeppsbrott tillfogade stor skada. År 1731 hade landet åter missväxt: i de orter, der krigsskådeplatsen hade varit, anställde ett eget slags boskapssjuka, hvilken äfven rasade andra år, en förskräcklig förharjning; ibland, dock icke så ofta, angrep den tillochmed människor: för dessa allmänna olycksfall fingo invånarne efter-

gift på resten af deras kronoutgifter, som de voro skyldiga till 1726.

År 1739 befalte Konungen att öfversätta den nya Svenska lagboken och andra förordningar på Finska språket: han lofvade äfven, att, så mycket omständigheterna och de sökandes sicklighet och tjänstår tillstodde, besätta domare- och andra embeten endast med personer, som voro mäktiga det Finska språket. Emot tjänstfolkets utvandringar utgäfvos 1739 stränga förordningar.

Ännu voro icke de sår helade, som Finland hade fått i sista kriget, då en ny fejd hotade att förnya de jämmerscener, hvaraf öfverallt ännu de bedröfligaste spår visade sig. Det Gyllenborgska partiet, hvilket hade tillkämpat sig öfvervigten, började i förhoppning, att ersätta den gamla förlusten och förledd af Frankrikes tomma löften, ett högst obetänksamt krig med Ryssland: i anseende till det hat, som folket ännu alltid hyste emot Ryssarne och hvilket genom allehanda beskyllningar ännu häftigare upptändes, var det lätt, att göra detta kärt för detsamma. Den 24 Juli 1741 kungjordes krigsförklaringen. Landshöfdingarne blefvo derom underrättade och uppfordrade att vederlägga de derom utspridda falska rykten och att uppmuntra invånarne till trohet och till tropparnes understöd. Sverige var aldrig mindre i stånd till ett krig än då. Alla sinnen voro söndrade genom oenighet. Armén var ofulltalig och öofvad; det feltes den alla nödvändig-

heter. I Finland hade skörden för några år i allmänhet varit dålig och 1747 inföll en total missväxt; höet och spanmål'n steg till ett ovanligt högt pris, ehuru hvarken korn eller viktualieringo utföras ifrån det södra Finland, utan alla produkter blefvo tagna i requisition för arméns behof. Det feltes erfarna och bepröfvade härförare: den man, hvilken på riksdagen gjort sig ansedd och visste att göra sig fruktansvärd för partierna, den, trodde man, skulle äfven injaga skräck hos fienden. Man skyndade så mycket med krigsförklarings afskickande, att denna ankom till Ryssland, innan ännu den Finska armén af ungefär 25,000 var samman dragen. Kriget feck derföre en hastig och helt annan utgång, än den stora hopen, insöfd genom smickrande förhoppningar, väntade. General Wrangel, hvilken var posterad med 3,000 man vid Wilmanstrand, blef den 3 Sept. angripen af Fälmarskalk Lascy och efter ett förtvifladt motstånd totaliter slagen, emedan den Svenska armén under Buddenbrock icke understödde honom. Wrangel blef sjelf svårt sårad och tillfångatagen. Ryssarne gjorde sedan täta infall, furascherade, drefvo tillsammans boskap och förstörde en mängd byar: böndernas försök, att hämma dessa förhärjningar, uträttade föga. En annan Rysk korps var färdig, att infalla i Cajaneborg, men blef genom en Rysk gränsåboers försäkran, att kärren och moraserna i April och Maj voro alldeles ofarbara, afhållen. Svenskarne höllo sig emedlertid stilla i sina läger; men ibland de dåligt förplägade, emot kölden icke nog skyddade trupperna inrotade

sig sjukdomar, som snart borttryckte en tredjedel af armén.

Under det hela Sverige var i bestörtning öfver krigets olyckliga början, föreföll i Petersburg den märkvärdiga revolution, som upphöjde Peters yngre dotter, Elisabeth, på thronen. Man skyndade att göra denna händelse bekant för Svenska armén och för hofvet i Stockholm. Den nya Kejsarinnan gaf de bestämdaste försäkningar om sina fredliga tänkesätt. General Lewenhaupt, hvilken förde öfverbefälet i Finland, lät utgå ett manifest, hvaruti han förklarade, det han hade den afsigt, att med sina troppar befria Ryssland från fremmande ök och att befordra den rättmätige regentens val. Emellan begge makterna blef också ett vapenstillestånd afslutadt efter den Franska Ministerns, Chetardie, förslag. Man underhandlade; Kejsarinnan erbjöd sig, att betala krigskostnaderna; Svenskarnes fordrade åtminstone Wiborg. Ryssarne vunno tid, att behörigen rusta sig; så snart de voro färdige, bröto de upp och utbredde i Finland ett manifest, hvaruti de tillbjödo folket frihet och sjelfständighet. Finland skulle tjena till skiljemur emellan Sverige och Ryssland, för att derigenom forebygga alla vidare krig emellan dessa begge makter. Manifestet blef å Svenskarnes sida visserligen vederlagdt, men vederläggningen blef icke understödd af vapen. Vapenstilleståndets oväntade uppsäjning förorsakade i Svenska armén en utomordentlig bestörtning, och denna en otrolig förvirring. Grefve Le-

wen-

wenhaupt förlorade all besinning. Finlands topografiska beskaffenhet tillät en liten här, att icke blott försvara sig steg för steg, äfven emot en stor armé, utan att tillochmed sätta stora hinder i vägen för dennas framträngande. Trots alla förluster voro Svenskarne åter 20,000 man starka, deras artilleri var talrikt, och de blefvo understödda af en galérflotta, som var den Rysska vida öfverlägsen. Men oöfvervinnerliga poster blefvo lemnade utan skydd, emedan befälshafvarne icke hade ordres att försvara dem: en Öfverstelöjtnant, hvilken bestod så lyckligt uti en fäktning med Kossakerna, att han icke förlorade en enda man, blef beundrad som en den största hjelte. I anseende till Ryssarnes framsteg flyktade så många personer öfver till Sverige, att en egen kommission måste nedsättas för deras understöd och öfver hela riket kollektor samlas till deras bästa. Lewenhaupt drog sig tillbaka ifrån den ena orten till den andra och råkade äntligen vid Helsingfors i ett så ofördelaktigt läge, att han blef innesluten från tvenne sidor och afskuren från all vidare reträt. Äntligen insåg riksrådet i Stockholm sitt misslyckade val: en Öfverste blef afskickad, för att arresterera Generalerna, hvilkas brist på hufvud och beslutsamhet hade skymfat fäderneslandets ära och uppofrat en god armé. Men ingenting stod mera att hjälpa: förgäfves föreslog General du Bousquet, att bana sig väg igenom med värjan i hand: Officerarne påstodo omöjligheten af ett återtåg och ville kapitulera, hvilket ock skedde den 4 Sept. 1742. De Svenska trupperna skulle gå till Sverige, de Finska regement-

na (hvilka bestodo af 12,000 man fotfolk och 2,000 man kavalleri) måste nedlägga vapen, återvända till sina hem och lofva, att förhålla sig stilla under Kejsarinnans spira: det förträffliga artilleriet blef öfverlemnadt till fienden. "För första gången, säger Grefve Hård, var jag vittne till detta bedröfliga uppträde; — men jag begriper icke, hvarföre folk af heder, hvilkas själ ännu har någon kraft, i sådana fall icke hellre fråga blott förtviflan, i stället att underkasta sig en så förnedrande kapitulation" *).

Finland hade denna gång ett långt mildare öde än i de förflutna krigstiderna; de Rysska Generalerna voro menskligare och höllo en sträng disciplin. Infallet skedde med sådan ordning, att åkerbruket icke led derunder: requisitionerna af hästar och åkdon blefvo på det möjligaste inskränkta: minnet af General Keith, hvilken förekom alla ströfpartier och hvarje oordning, blir ännu välsignadt af sednare slægter. I Österbotten förde General-Major von Kinderman befälet, hvilken sammankallade ständerna och öfverdrog åt dem regeringen. För hans stränga disciplin kallade husarerna honom Österbottningarnes gud. Truppernas underhåll var ytterst tryckande för landet: det skulle hafva

---

*) *Memoires d'un gentilhomme Svedois* (Grefve Hårds) Berlin 1788. S. 12 — 42. Lagerbring Svea Rikes Historia i sammandrag. V. S. 31. Åtskilliga smärre då utkomna tillfällighetsskrifter och urkunder, upptecknade i Varmholz's bibl. Histor. XI. S. 31. och ff.

varit detsamma omöjligt att försträcka detta, om icke Kejsarinnan hade skickat dit mjöl och försett landtfolket med sädeskorn ifrån sina magasin: lyckligtvis hade också höbergningen år 1743 blifvit så mycket gynnad genom den tidiga vårn, att det Rysska kavalleriet kunde låta beta sina hästar på ängarne. Under denna tid låto Ryssarne militärisk-topografiskt upptaga hela Finland och alla enskilda distrikter *).

Genom Hertig Adolph Fredric's af Hollstein Gottorp utnämmande till thronföljare blef Rysska hofvet bevågnare emot Sverige, och de i Åbo började fredsunderhandlingarne kommo snart till slut; den 7 Aug. 1743 blef freden undertecknad. Den Rysska gränsen blef utsträckt ända till Kymmene och en sträcka af 226 qvadratmil med en folkmängd af ungefär 70,000 själar afträdd till Ryssland. Ehuru väl just det afträdda distriktet allrämest hade känt krigets förhärjningar, förlorade dock Sverige alla sina ännu öfriga gränsfästningar på Rysska gränsen, Fredrikshamn, Nyslott, Willmanstrand, och fick öfverhufvud en gräns, som är lätt att angripa, men svår att försvara. Bönderna i Savolax och Karelen förlorade genom afträdelser af dessa städer och slott allt tillfalle, att i gränsskapet afsätta sina produkter, ty utförseln blef dem icke längre tillåten. Väl skulle i dessa landskaper nya städer anläggas: men först efter en mängd år kunde de ersätta invånarne deras

---

*) Åbo Tidningar 1791. N:o 37 och 38.

förlust, och dessa voro emedlertid tvungna, att drifva smyghandel. I stället för de förlorade fasta platserna blef under Grefve Ehrensvärds ledning Sveaborg anlagd år 1749 på 7 öar, en genom naturn oöfvervinnerlig fästning; den lilla eller den så kallade skärgårdsflottan erhöll tillika en så ändamålsenlig inrättning, att man för framtiden kunde vara obekymrad för kusterna.

År 1752 gjorde den tillkommande thronföljaren, Adolph Fredric, en resa genom Finland, hvaröfver han förelade riksrådet en utförlig berättelse, hvilken gör hans ifver och hans insigter stor ära och låter oss ännu mera beklaga de fjättrar, som förhindrade honom såsom Konung, att verka sjelfständigt för sina länders väl. Han reste sjövägen till Sveaborg och vände genom Nyland, Finland och Österbotten öfver Torneå tillbaka till hufvudstaden. I söder fann han landet temmeligen odladt, dock var det på många ställen mäktigt af en bättre kultur: skogarnes omåttliga förhärjande måste förebyggas och landtmannen uppmuntras till ängsodling. Ekonomin syntes honom öfverallt ganska felaktig: i synnerhet voro en bättre fysisk uppfostran och husens snyggare inredning nödvändiga vilkor för Finlands högre välstånd. Österbottingarnes ordentlighet och den flit, som de använde på sina åkrar, behagade Prinsen: endast det öfverdrifna svedjandet och tjärbränningen var skadlig för åkerbruket; också gafs det många moraser, som kunde upptagas till ängar. Han beklagade bristen på invånare: utomdess voro de alltför fattiga för att företaga alla de

förbättringar, hvaraf landet var mäktigt. Kopporna anställde förskräckliga förhärjningar, hvar till bristen på läkare och läkemedel mycket bidrog. Äfven städernas tillstånd fann han dåligt *).

De stränga vintrarne, hvilka i synnerhet inföllo sedan 1759 (detta år blefvo alla fruktträd i landet skadade), förorsakade mindre ymniga skördar; dertill kom det nya kriget i Pommern emot Preussen; finansoperationerna sedan 1756, hvarigenom Sverige blef öfversvämmadt med dåligt pappersmynt och det redbara myntet alldeles försvann ur all handel och rörelse: derigenom stego varorna till ett ovanligt och oportionerligen högt pris.

Regeringen sträckte sin sorgfällighet äfven till Finland: åtminstone sökte man att bringa det opp till flor genom samma medel, hvarigenom man hoppades att förskaffa Sverige det högsta välstånd. Fabriker skulle anläggas i landet och understöd blef beviljadt de personer, som ville förlägga sina anläggningar dit; hufvudsakligen gynnade man linodlingen och spinnerierna: några Finska familjer skulle i Wadstena, der fremmande fabrikanter hade nedsatt sig, på allmän bekostnad undervisas uti en bättre beredning af linet. År 1762 blef en plantasch-direktör tillsatt, under hvars uppsigt allehanda färg- och medicin-örter skulle planteras; han skulle i synn-

---

*) Åbo Tidningar 1804. N:o 32. ff.

erhet uppmuntra stadsboerna till denna näringsgren, undervisa dem, utdela bland dem frö och anställa resor; äfven hamp- lin- och veideodlingen blef satt under hans uppsigt. En noggran refning af landet i anseende till allmänningarnes delning hade redan 1756 blifvit beslutet; 1762 utgafs en närmare förordning härom. Åt en deputation af ständerna blef öfveruppsigten deröfver anförtrodd. Städerna Björneborg, Nystad, Raumo, Nådendal, Ekenäs och Borgo erhöillo 1765 frihet, att gå med sina skepp till alla vid Östersjön belägna städer; städerna Wasa, gamla Carleby och Uleåborg erhöillo fullkomlig stapelfrihet. Hamnen i Wasa skulle förläggas till Kaskö, och det blef heslutit, att med tiden äfven förlägga staden dit. — Genom presterskapets ifriga bemödande hade ändtligen blifvit tänkt på en ny upplaga af bibeln; denna blef tryckt på de Finska kyrkornas bekostnad; äfven de Rysska församlingarne understödde företaget genom talrik prenumeration. Sjelfva öfversättningen blef återigen noga öfversedd och förbättrad. Åbo universitets-tryckeri var icke i stånd, att lefverera ett verk af sådan vidd: en Stockholms-boktryckare skickade derföre till Åbo nödiga stilar och arbetare; år 1758 var tryckningen fulländad: formen (storqvart) och det yttre är snyggt och passande. 4,500 exemplar blefvo aftryckta, hvilka inom kort tid voro försålda; och redan efter 16 år (1776) blef genom den snälla afsättningen af denna upplaga det akademiska boktryckeriets i Åbo nya egare föranledd, att föranstalta en ny, af hvilken öfver 9,000 exemplar blefvo tryckta. — År 1759

utkom också i Åbo uti oktav för första gången en Finsk öfversättning af den Svenska lagboken under titel: *Ruotzin Waldacunnan Laki* (Svea Rikes Lagbok); denna öfversättning är utarbetad af den dåvarande Lagmannen E. J. Paleen, hvilken gjort sig derigenom mycket förtjent, i synnerhet af invånarne uti de inre trakterna, som icke voro hemma i det Svenska språket: tillika visar detta företag, att språket hade äfven blifvit mera utbildadt.

De första åren af Konung Gustaf III:s regering voro, likasom för hela Sverige, så äfven för Finland en lyckans och blomstringens tidpunkt; 1775 besökte han för första gången denna del af sitt rike och genomreste de flesta trakterna af Finland. Flera anstalter, hvilka han träffade för denna provins's uppkomst, visade snart de fördelaktigaste följder; beskattningen blef ändrad, allmänningarnes delning blef drifven med större eftertryck och 1775 utkom en ny, bestämd förordning deröfver, hvilken tillika gynnade nya kolonisters nedsättande i landet: emot det så kallade kyttjen, hvilket är så mycket skadligt för åkerbruket, blefvo stränga mått och steg tagna och äfven svedjandet skulle blifva inskränkt. Hela Finland blef å nyo indeladt i 6 guvernementer; Landshöfdingarnes säte blefvo förlagda midt uti provinserna, på det de lättare och bättre skulle kunna öfverse de åt deras förvaltning anförtrodda distrikter. För ett så stort och vidsträckt land var en öfverdomstol icke tillräcklig, hvilken utom dess hade alltför få ledamöter; en mängd saker

måste ofta länge ligga oafgjorda, och Konungen beslöt att inrätta en ny Hofrätt i Wasa, som blef besatt med en President, 2 Hofrättsråder och 5 bisittare, och hvilken Uleåborg tillika med Kusamolappmark, Wasa län, Savolax och Karelen blefvo underkastade. Den 28 Jun. 1776 blef denna högtidligen invigd på Stockholms slott, och Gustaf uttryckte, i ett förträffligt tal, värdigt och lifligt sina välvilliga tänkesätt för det käcka Finska folket, och sin önskan, att befrämja dess väl. "Gifven akt, sade han ibland annat till de ledamöter, som formerade den nya Hofrätten, på adelns privilegier, men tillåten icke, att bonden derigenom blir undertryckt". Gränsorna emellan pastoraterna blefvo å nyo bestämde och antalet af lärare blef förökadt. Man sörjde äfven för folkets hälsa; på flera orter, som förut varit alldeles aflägsnade från medicinsk hjälp, blefvo provinsial-läkare förordnade. Nya städer och köpingar blefvo anlagda och försedda med privilegier, (neml. Kaskö, Kuopio, Tammerfors;) Tavastehus blef 1780 förlagdt till ett sundare och beqvämare ställe, och vissa frihetsår beviljades de handtverkare, som derstädes ville sätta sig ner. Till kommunikationens lättnad blefvo flera nya och stora landsvägar anlagda genom de aflägsnaste provinser, hvilka fordom voro nästan otillgängliga. Äfven gjordes början med, att upprensa strömmarna och åstadkomma en förening emellan sjöarne, men olyckligtvis var Gustaf alltför litet stats-hushållare, för att med behörigt eftertryck understödja och utföra företag af denna art. Åkerbruket blef mycket befordradt genom upp-

tagandet af nya hemman, genom den fria spanmålshandeln och den allmänna magasinsinrättningen, hvilken i synnerhet för de öfre trakterna var ganska nyttig, emedan det derigenom förskaffades dem en lätt afsättning af deras spanmål. År för år kunde ett allt större kornförråd utföras, i stället att man förut har varit tvungen, att årligen inforskrifva spanmål utifrån. Af de anstalter, som Konungen träffade för den Svenska handels upplifvande och säkerhet, skördade äfven de Finska städerna och skeppsredarne ansenliga fördelar, i synnerhet sedan början af det Nordamerikanska sjökriget, hvilket äfven för Finlands handel var början till en större liflighet, ett högre flor.

Det verkade så många inre och yttre omständigheter tillsammans, att Gustaf icke kunde emotstå den förföriska utsigten, att förvärfva sig den hjeltekrona, som förherrligade så många af hans foregångare, och beslöt sig raskt till ett krig med Ryssland. Hvad också denna makts afsigter för framtiden måtte vara, så var dock nu icke ögonblicket att tänka på deras utförande: ostridigt var Konungen den angripande delen, och Rysslands läge år 1788 syntes ganska mycket gynna hans plan. Inför politikens domstol är hans minne rättfärdigadt; han kunde förutse, att förr eller sednare hans rikes sjelfständighet skulle blifva tillintegjord af Rysslands omätliga makt: ögonblicket var inne, då han med öfvervägande sannolikhet kunde räkna på en lycklig framgång af sitt företag: blott deri förtjenar han kanske att tadlas, att han icke bättre samlade

och ändamålsenligare och mera afgörande använde sina krafter. På den Rysska gränsen var en betydlig krigsmakt redan sammandragen, innan Ryssland kunde sätta sig i försvarsstånd; stora företag skulle hafva lyckats, om man på Svenska sidan hade sört för de outhärligaste behofver; men utan vapen, utan krigsförnödenheter, utan lifsmedel var det omöjligt, att framtränga i ett öde, ofruktbart land, hvilket icke kunde gifva soldaterna nödigt underhåll. —

Ibland den Finska adeln rådde öfver den oinskränkta makt, som Gustaf hade tillegnat sig, samma missnöje, som bland dess Svenska ståndsbroder; gerna skulle den hafva sett den kongl. myndigheten och den gamla författningen återstald; genom Rysskt understöd smickrade man sig, att lättast kunna vinna denna önskan, och det närvarande tillfället syntes utmärkt gynna den. Den Finska adeln kunde öfverhufvud under den Rysska regeringen räkna på fri- och rättigheter, som hade ett stort behag, och med patriotismens täckmantel kunde de egennyttigaste afsigter bemantlas. En stor del af den Finska arméns officerare voro bosatta i landet: tog kriget en elak vändning, så voro deras gods och gårdar först utsatta för vilda fienders roflystnad och raseri: de hade derföre ett personligt intresse, att vara missnöjda med ett krig, hvilket Konungen utomdess emot riksförfattningen hade företagit utan ständernas samtycke, ehuru väl efter hans försäkran fiendtligheterna börjades från Rysska sidan. Under dessa omständigheter skall man lätt kunna förklara den märkvärdiga

föreningen i Anjala, i följe hvaraf officerarne vägrade, att gå öfver gänsen, och öppnade underhandlingar med Ryssland. Konungen var i granskapet och underrättad om hela anläggningen; på hären blefvo anförarnes tänkesätt utan inflytelse; soldaten brann af begär att mäta sig med Ryssarne. Sammansvärjningen kunde genom snälla, kraftiga steg och mått dämpas i dess första uppkomst. Gustafs högt flygande förhoppningar, hvarmed han hade begynt striden, voro nedstämda: men han var för långt gånge, för att vända tillbaka. På denna så kallade sammansvärjning kunde skulden skjutas till det olyckliga företaget, och Konungen förstod mästerligt, att begagna den till sina andra afsigter. Ibland deltagarne voro några öfverspända hufvuden, hvilka hade alldeles egna planer: några ville införa en ny eller fastmera den aristokratiska regeringsformen, andra skilja Finland ifrån Sverige: under Ryssk garanti skulle en Finsk republik stiftas med vidsträcktare gränser. De som voro för denna plan, betraktade Finlands förening med Sverige såsom en källa till oupphörliga olyckor; landets läge gjorde det till en evig krigsskådeplats: knappt hade det börjat, att hämta sig från förflutna tiders elände, förrän ett nytt krig satte dess välstånd århundraden tillbaka: först då, sedan Finland genom en kedja af år varit fredadt för krigets furia, skulle dess fält prunka med ymniga skördar, näringarne tilltaga och handeln framkalla lif och verksamhet i dess hamnar: lättare repar sig södern; några år utplåna krigets förhärjande spår: men så är det icke under polen, i ett

land, hvilket är utsatt för en nästan 8 månaders vinter. Genom sådana och dylika grunder sökte de att göra sin luftbild behaglig äfven för folket, hvilket, oförbländadt af det patriotiska skimmer, hvaruti egennyttan insvepte sig, blef Sverige och dess Konungar i tacksam trohet tillgifvet.

Det oväntade infall, hvarmed Danskarne hotade Bohuslän, var för Konungen en lycklig händelse; han lemnade Finland: försvaret af den vestra gränsen fordrade nödvändigt hans närvaro. Emedlertid var tidpunkten förbi, då snälla och öfverraskande slag skulle kanske hafva medfört ett ärofullt resultat: ifrån alla delar af det omätliga riket ilade troppar till de hotade trakterna; snart voro krafterna numera ej allenast icke lika, utan Ryssarne blefvo Svenskarne öfverlägsna. Ärofull var striden för den Svenska tapp-erheten *). Intet Svensk-Rysskt krig hade varit så litet kämbart för Finland: endast de närmaste gränsorterna blefvo träffade af dess förhärjningar. Öfverhufvud förblef landets välstånd: landtman- en och handelsmannen vunno; alla produkter blefvo uppköpta för armén och dyrt betalta; stora summor kommo i omlopp; väl led folk- mängden, icke så mycket genom förlusten i slagningar och fäktningar, utan genom åtskilliga farliga farsoter och läkarnes oskicklighet; dock var skadan inom få år ersatt. Freden i Wäralä den 14 Aug. 1790 ändrade ingenting, hvarken i gränssorna eller i öfriga förhållanden, och var alldeles grundad på den i Åbo.

---

*) Se Konungens bref till Steding, Armélt, Klingsporr, Pollet, Ruut, o. s. v.

Under hans sons, Gustaf IV Adolphs, regering upparbetade sig landet ansenligen i ekonomiskt hänseende; industrin uppvaknade, en patriotisk entusiasm bemäktigade sig alla sinnen, man vinnlade sig om, att uppodla ödemarker, utdika kärr, att mångfaldiga och förädla landets produkter och uppfinna nya näringskällor. De ädlaste och mest patriotiska män förenade sig under namn af det Finska ekonomiska Sällskapet, för att gemensamt befordra fäderneslandets allmänna väl och kultur; de höllo sin första sammankomst den 1 Nov. 1797. Den 4 Febr. tog Konungen dem i sitt nådiga hägn; snart blefvo de det medel, hvaraf regeringen betjente sig till utförandet af ädla och nyttiga företag för Finlands bästa; de kunde också icke anföras i några skickligare händer, än i de mäns, som noga kände landet och dess invånare, som voro bekanta med alla dess behofver, som genom sina insigter hade förvärfvat sig sina medborgares förtroende och kärlek och på sina egna besittningar gifvit bevis af förbättringar och nyttiga anläggningar, hvilka förtjente allmän efterföljd. Sällskapet vände sina bemödanden på en lämplig upplysning bland folket, priser blefvo utsatta på fattliga anvisningar till bättre ländtskötsel, och de bästa inkomna svar blefvo tryckta och utspridda bland invånarne. Personer, som utmärkte sig genom flit och eftertänka i bedrifvandet af deras yrke och näring, som sökte att upptaga kärr och ödemarker, begagna föraktade produkter eller bringa nya näringsgrenar å bane, blefvo uppmuntrade genom belöningar. Genom det ekonomiska sällskapets

medverkan blef den välgörande uppfinningen af skyddskopporna, till hvilkas allmänna införande Konungen anförtrodde åt dess förvaltning en årlig summa af 2,000 Riksd., förbredd ända till de aflägsnaste trakter i landet: ädla patrioter satte, genom skänker och testamenten, Sällskapet i stånd, att utvidga sin verkningskrets: det bemödade sig att inrätta bättre skolanstalter, i synnerhet på landet. Konungen förtrodde åt dess förvaltning, på 10 år ifrån 1801, en årlig summa af 1000 Riksd., för att dermed befordra potatesplanteringen. Till befordrandet af strömmvattens upprensning i Finland nedsatte Konungen 1799 en kommission af män, som lefde i landet och egde den fullkomligaste kunskap derom; han beviljade till arbetets bedrifvande en årlig summa af 6000 Riksd. och ett kommando af 500 man.

Gustaf IV Adolph besökte Finland flere gånger; den sista 1802 i följe med sin gemål. Han lade vid detta tillfälle grundstenen till en ny, präktig byggnad, som han invigde för Universitetet i Åbo, och hvilken det allt ifrån sin stiftning med känbar saknad hade måst umbära. Öfverallt emottog honom det mest högljudda och oförstälda fröjderop af folket, hvilket uti honom vördade sin beskyddare och välgörare: han genomreste sjelf de aflägsnare provinserna, för att noga lära känna dem. Väl syntes de vid denna tid uppväckta gränstridigheterna hota landet med ett krig; men de fruktansvärda molnen tågade lyckligt förbi. Konungen hade den glädjen, att öfverallt se spår af en högre idog-

het, tillfredsställelse och välstånd. — Med hvarje år tilltog folkmängden och med denna ökades alla landets produkter. I några trakter slog visserligen årsväxten ibland felt, men andra distrikter voro i stånd, att understödja de behöfvande provinserna; de förskräckliga år, hvarmed 17:de århundradet slutade för Finland, kunde aldrig åkerkomma.

Äfven den vettenskapliga odlingen gjorde betydliga framsteg; Akademien i Åbo kunde djerft mäta sig med sina systrar i Sverige: i den stilla aflägsenheten bildade sig här en rad af män, hvilka gjorde sitt århundrades ära: här lärde och verkade en Kalm, Linne's lärjunge, hvilken vettgirigheten förde till norra Amerika, en Gadd, hvilken har stora förtjenster af ekonomins uppkomst och förkofran i hans fädernesland, en Porthan, en Calonius, en Menander, en Tengström, en Planman, en Schultén, en Hällström o. s. v. män, hvilkas minne skall evigt bevaras i lärdomshistoriens annaler, och hvilkas namn är så mycket större, som de genom inre kraft och genom ifver ersatte bristen på många hjelpemedel, som deras läge nekade dem. Äfven konsterna funno här en vänlig fristad: många af de skönaste snillen ifrån Gustaf III:s lysande dagar bildade sig i Åbo: Auras böljor lyssnade till Kellgrens första slag på lyran; Clewberg (adlad Edelcrantz) blef kallad ifrån Åbo till Sverige, och ännu räknar den Finska hufvudstaden en af de älskvärdaste poeter, Franzén, till de sina, hvilkens sånger utmärka sig genom deras notionela karakter och

deras aflägsenhet från de nyare Svenska skaldernas fransosierande smak.

I de stormar, som skakade södern, som hotade att förvandla Europas skönaste trakter till en ödemark, vid de mörka utsigter, som ingen stråle af hopp genomtränger, blickade mångens öga fröjdfullt öfver till din hembygd, du ädla och trogna folk. Ändtligen voro dina döda begrafna: gladt uppgrönskade på deras ben lyckligare söners skordar. I mera välsignade zoner vaknade en längtan till dina kuster och skogar, hvilka freden omsväfvade, der huslighetens altare ännu stod ovanhelgadt, till dina hyddor, i hvilka under frihetens hägn invånaren lefde lycklig med sig och de sina. Dock, obeständig är människans lycka, ännu obeständigare människohjertat; den ljusa stjerna, som log emot dig, blef plötsligen fördunklad; dina glada förhoppningar förstördes å nyo af ett krig, som oförväntadt upplågade öfver dina fält. Mätte, om då det band, som långvarig trohet och rättvis tacksamhet knöto, skall våldsamt slitas, dina nya beherrskare blifva, hvad Sveriges högsinnade Konungar voro för dig, mätte det frö till kultur och frihet, som de utsådde, utveckla sig till allt skönare frukter.
